Univerzita Karlova

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

Sovětská geopolitika a geostrategie v éře N. S. Chruščova a L. I. Brežněva

Michal Drábek

Magisterská diplomová práce

Praha 2009

Univerzita Karlova

Fakulta sociálních věd

Diplomová práce

Sovětská geopolitika a geostrategie v éře N. S. Chruščova a L. I. Brežněva

Michal Drábek

Praha 2009

Univerzita Karlova

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

Studijní program Politologie

Studijní obor Bezpečnostní studia

Diplomová práce

Sovětská geopolitika a geostrategie v éře N. S. Chruščova a L. I. Brežněva

Michal Drábek

Vedoucí práce:

PhDr. Michael Romancov, Ph.D

Institut politologických studií, Katedra politologie

Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy

Praha 2009

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Praha, květen 2009 .....

Souhlasím se zveřejněním práce pro účely studia a výzkumu.

Praha, květen 2009 .....

Rád bych poděkoval svému vedoucímu práce, PhDr. Michaelu Romancovovi, Ph.D. za jeho odborné vedení, podnětné a správné připomínky a užitečné poznámky, které mě provázely při tvorbě této práce. Zároveň s tím bych také rád poděkoval za jeho ochotu a vstřícnost, s jakou mi poskytoval rady.

Bibliografický záznam

Drábek, M. *Sovětská geopolitika a geostrategie v éře N. S. Chruščova a L. I. Brežněva.* Praha, 2009. Diplomová práce na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy na katedře politologie. Vedoucí diplomové práce Michael Romancov.

Anotace

Diplomová práce „*Sovětská geopolitika a geostrategie v éře N. S. Chruščova a L. I. Brežněva“* pojednává o vývoji a konceptu geopolitických zájmů SSSR za vlády Chruščova a Brežněva. Představuje prvopočátky sovětské geopolitiky a cíle, kterých se snažila dosáhnout, zejména pod vedením J. V. Stalina. Hodnotí, do jaké míry se podařilo tyto cíle naplnit a zda cíle nenaplněné zůstaly v agendě nového sovětského vůdce, či nikoliv. Práce se zaobírá nejvýznamnějšími událostmi mezi léty 1953 – 1982 a hodnotí jejich význam pro sovětskou říši.

Annotation

The main aim of this diploma work is to present the main topics of the soviet geopolitical thinking. The main thesis are presented at the beggining of the work and were influenced mainly by personality of Joseph Stalin. At the end of the first chapter those main goals of the soviet geopolitics are evaluated as well as the role of Stalin for the USSR. The timeline of this diploma work streches from 1953 – 1982 and the main events of this period are mentioned. At the end the role of the three soviet leaders is summarized and their actions evaluated.

Klíčová slova

Chruščov, Brežněv, sovětská geopolitika, socialismus, bipolární konflikt, Čínská lidová republika, Suezská krize

Key words

Khrushchev, Brezhnev, soviet geopolitics, socialism, bipolar confrontation, People’s republic of China, Suez crisis

Obsah

Úvod 10

Kapitola I. - Stalinská geopolitika 1

Bolševická zahraniční politika ve vztahu ke geopolitice 3

Sovětský svaz a budování socialismu v jedné zemi 10

Návrat k carské politice 12

Smlouva o rozbití Polska 16

„Návrat“ do starých hranic 18

Druhá světová válka 20

Dálný východ 25

Počátky studené války 28

Válka v Koreji 30

Kapitola II. – Stalinské dědictví a Chruščovova éra 32

Asijská dimenze komunismu 35

Sovětské potíže v 50. letech 38

Počátek sovětsko-čínské rozepře 44

Sovětské pronikání do Afriky a Blízký východ 46

Situace na Kubě a Karibská krize 48

Konec Chruščovovy éry 51

Kapitola III. – Brežněvova éra 52

Africký kontinent 53

Latinská Amerika 55

Válka ve Vietnamu 57

Válečný konflikt mezi ČLR a SSSR 60

Deeskalace a řešení konfliktu 64

SSSR a období détente 64

Problematika afrického kontinentu 67

Jihovýchodní Asie 69

Vietnam versus Kambodža 72

Sovětská invaze do Afghánistánu 73

Írán – poslední diplomatická ofenzíva 75

Konec Brežněvovy éry 76

Závěr 78

Summary 81
Přílohy 82
Užitá literatura a zdroje 96

Úvod

Sovětský svaz byl zemí, která po dlouhá desetiletí významným způsobem ovlivňovala chod světových dějin a podílela se na řadě klíčových událostí ve 20. století. Jako každá země měla i Moskva své plány o podobě a utváření světa, stejně tak jako měla řadu vitálních zájmů, které bychom mohli označit pojmem „národní“. Při bližším zkoumání těchto cílů dojdeme k zajímavému poznání. Přestože bolševická revoluce roku 1917 způsobila rozpad carského impéria a výrazně tak přispěla k překreslení mapy Evropy, již krátce po konsolidování sovětského režimu v Rusku převzalo vedení bolševiků část cílů, o něž (někdy i celá století) usiloval carský režim. Toto přetransformování původní bolševické politiky v téměř čistě imperiální politiku v duchu carismu je spojeno se jménem J. V. Stalina.

Nicméně po jeho smrti roku 1953 se svět výrazně proměnil, objevovaly se nové skutečnosti a nové výzvy, kterým muselo nové vedení Kremlu čelit. Tato nová etapa je spojena s působení N. S. Chruščova, který se z velké části od Stalinova dědictví distancoval a pokoušel se věci činit jinak. Jeho zahraniční politika se však ukázala být nekoncepční, ve větší míře nahodilá a zcela nepřipravená na případný neúspěch určitých plánů. A přestože Chruščov kritizoval Stalina za jeho chování vůči Západu, které dle mnohých názorů zahájilo studenou válku, právě za Chruščova měl svět nejblíže k válečné katastrofě od konce 2. světové války. Chruščovovy chyby a přehmaty spolu s neutěšenou domácí situací SSSR nakonec přivodily jeho pád.

V roce 1964 se do čela SSSR dostává L. I. Brežněv, člověk, jenž měl příležitost z blízkosti sledovat a hodnotit kroky Chruščova. Rovněž měl příležitost poučit se z těchto chyb. Shodně s Chruščovem, se Brežněv stal sovětským vůdcem již v proměněné mezinárodní situaci. Musel zvládnout obrovskou říši, která svým vlivem dalece přesahovala samotné hranice SSSR. Rovněž však musel řešit obtížnou mezinárodní situaci, kdy se situace uvnitř východní bloku komplikovala, a tlaky ze zahraničí na sovětské satelitní země sílily. Sovětský svaz si nemohl

dovolit projevit slabost, či nerozhodnost, aniž by takovéto zdání nevyvolalo negativní reakce. Jinými slovy musel Brežněv čelit složité situaci. Na druhé straně se 70. léta stala symbolem uvolnění a nové vstřícnosti mezi Východem a Západem. Rovněž se zdálo, že komunistický svět získává převahu nad světem kapitalistickým a v tomto období také SSSR dosáhl svého zenitu.

Ovšem s koncem détente a se stále více chřadnoucím a méně bystrým Brežněvem odcházela i síla SSSR. Jedno z posledních velkých rozhodnutí tohoto státníka bylo vyslání sovětských vojáků do Afghánistánu a to přes fakt, že Sovětský svaz ztratil poslední zbytky sympatií, které pro něj na Západě mohly existovat.

Komplexnost, provázanost a v neposlední řadě také atraktivnost tohoto tématu byly důvodem, pro který jsem se rozhodl tuto práci zpracovat. Mým primárním cílem je doložit, do jaké míry byly geopolitické zájmy Sovětského svazu původní a do jaké míry se jednalo o převzaté cíle carského impéria. Zároveň si kladu otázku, zda byly cíle sovětské zahraniční politiky uceleným konceptem a do jaké míry hrála roli osobnostní charakteristika každého vůdce na plnění těchto cílů. Spolu s tím bych také rád objasnil, jaké možnosti měl každý kremelský vládce k naplnění těchto zájmů a do jaké míry byl „omezen dědictvím“ po svém předchůdci.

Literatura k dějinám Sovětského svazu je velmi početná, bohužel se ve velké většině jedná o práce, které neberou v úvahu kontext doby, či případně si neodpustí převyprávění určité události z „politicky korektního“ úhlu pohledu. Od rozpadu SSSR uběhla příliš krátká doba na to, aby bylo možno s nadhledem a bez emotivního zabarvení podat výklad určitých faktů a skutečností. Z tohoto pohledu považuji knihu Geoffreyho Robertse: Stalinovy války 1939 – 1953 za určitý přelom, jelikož autor posuzoval pouze fakta a mnohé jím popisované události získávají nový rozměr, díky nezaujatému pohledu. V opačném duchu je psána kniha Briana Croziera: Vzestup a pád sovětské říše, jejíž protisovětské

zaměření je patrné od první kapitoly. Tato zaujatost Crozierovu práci dle mého názoru poněkud snižuje, což je škoda vzhledem k objevnosti a mnohým méně známým faktům, které autor čtenáři představil.

Svou práci jsem rozčlenil do tří kapitol. V první kapitole se budu věnovat skutečnostem, které vedly k rozpadu carského impéria a popisu následný událostí, jež ovlivnily tvorbu samotného SSSR. Rád bych poukázal na fakt, že carská geopolitika byla sice krátce po bolševickém převratu zavrhnuta, nicméně po vývoji na počátku 20. let se opět stala aktuální a její uskutečňování prosazoval zejména J. V. Stalin. Konec této kapitoly chci věnovat hodnocení situace, v jaké se Sovětský svaz ocitl po skončení 2. světové války a na konci Stalinova života.

Kapitolu druhou věnuji éře N. S. Chruščova, s jehož jménem je spojena změna zahraniční politiky SSSR a rovněž změny uvnitř sovětské společnosti. Rád bych upozornil na změny, jakými sovětská geopolitika prošla od jeho nástupu a také, zda Chruščov přišel s vlastními cíli a do jaké míry se kryly s cíli předchozího období. Závěr kapitoly bych rád věnoval potížím, kterým musel Chruščov čelit a důvodům, pro které byl odvolán.

Ve třetí kapitole se chci pokusit zachytit období L. I. Brežnvěva, upozornit na problémy, kterým musela sovětská moc čelit, ale také definovat události, jež napomohly k vzestupu SSSR na pozici světové supervelmoci rovné Spojeným státům. Spolu s tím bych rád poukázal na cíle sovětské zahraniční politiky v tomto období a zhodnotil, do jaké míry se jednalo o cíle zamýšlené a do jaké míry byly tyto vynuceny okolnostmi.

Pro takto koncipovanou práci jsem zvolil metodu případoví studie.

Kapitola I. - Stalinská geopolitika

Když v noci z 24. na 25. října[1] 1917 obsadily jednotky petrohradského sovětu všechna strategicky důležitá místa ve městě, započala nová éra v dějinách Ruska. Bolševický převrat měl sehrát úlohu „vzoru" a napomáhat obdobným činům v zahraničí, ve jménu světové socialistické revoluce. V tomto víru událostí mělo zmizet vše staré, zkostnatělé a přežité, včetně koloniálních říší, jedním slovem, kapitalistický svět se měl zhroutit a měl být nahrazen tím socialistickým. Zprvu se zdálo, že této myšlence vychází vše vstříc. Ovšem následný vývoj bolševiky velice zklamal.

Vilémovské Německo podnikalo na ruské frontě nové a nové ofenzívy, kterým morálně rozložené a zdeptané jednotky carské armády (nyní formující Dělnicko-rolnické rudé armády) již nebyly schopny vzdorovat. Vlast Karla Marxe se nestala druhým ostrovem revoluce, jak bolševici doufali, a jen s vypětím všech sil a přistoupením na nelehký kompromis[2] se jim podařilo vyvázat Rusko z konfliktu s Německem.

To však nebyl jediný problém, kterému musela Leninova vláda čelit. Proti bolševikům se zformovala ozbrojená domácí opozice, tzv. bílí, kteří hlásali svržení bolševického režimu a pokračování války s Německem. V nemalé míře se zde nacházeli i monarchisté, kteří usilovali o restauraci carismu. Alessandro Mongili napsal: „Faktem je, že kontrarevoluční politické proudy byly velice heterogenní, sahaly od extrémní pravice až po esery (Mongili, 2006: 41). Této opozici se dostalo vojenské a materiální pomoci od Velké Británie, Francie a USA, přičemž tyto země vyslaly

[1] „Až do prvního února 1918 se v Rusku používal juliánský kalendář, který byl vůči gregoriánskému kalendáři, používanému v Evropě, posunut o třináct dní. To vysvětluje, proč říjnová revoluce vypukla vlastně až v listopadu a únorová v březnu" (Mongili, 2006: 186).

[2] Tímto kompromisem byl Brestlitevský mír, který v konečné podobě (protože původní návrh byl odmítnut skupinou tzv. Levých komunistů, vedených L. D. Trockým, kteří odmítli na návrh Německa přistoupit a prohlásili, že dále nejednají. Výsledkem byla nová ofenzíva německé armády a spěšná žádost o obnovení jednání) (Pospělov, 1975: 440) znamenal, že: „Rusko muselo uznat nezávislost Finska, Estonska, Livonska, Kuronska, Litvy, Polska, Ukrajiny, Gruzie a arménských území a celkem tak odstoupit teritorium o rozloze 1,42 milionů km² s více než 60 miliony obyvatel. Rusové tím ztratili asi 75 % svého dosavadního ocelářského a železničního průmyslu." (Müller, 1995: 224)

vlastní vojenské kontingenty, aby se pokusily omezit účinky Brestlitevského míru (Nálevka, 2000: 29). Zvláštnost v této změti vojenských jednotek představovaly Československé legie, které byly formovány se souhlasem carské vlády. Po jejím pádu se přidaly k bílým a způsobily bolševikům nemalé problémy, když obsadily Transibiřskou magistrálu, Omsk, Samaru a Čeljabinsk (Nálevka, 2000: 30). Později, kdy vedení převzal admirál Kolčak, neviděli Čechoslováci důvod prolévat svou krev za tohoto diktátora a uzavřeli dohodu s bolševiky o svém odchodu ze země (Švankmajer, 2004: 347).

Bolševici tak čelili nejenom domácí kontrarevoluci, ale i zahraniční intervenci. Na tuto krizovou situaci musel Lenin reagovat. Dekretem z 16. června 1918 byli menševici a eseři vyloučeni z centrálních i zemských sovětů, čímž skončilo krátké období, alespoň zdánlivého pluralismu. Byla zavedena cenzura a všechna odvětví postihlo znárodňování. Alessandro Mongili píše: „Jako obléhaná pevnost se bolševický stát uzavřel do sebe, diktaturu proletariátu proměnil v diktaturu strany a vytvořil podmínky vhodné pro svržení demokracie“ (Mongili, 2006: 42). Těmito událostmi si aktivně prošel i J. V. Stalin, což mělo velký vliv na formování jeho dalšího uvažování a představ. Stalin viděl, jak socialistický internacionalismus v této fázi selhal, dělníci v jiných zemích nepodpořili bolševické Rusko, alespoň ne takovým způsobem, který by výrazně ulehčil těžce zkoušeným Sovětům. Rovněž viděl, jak dogmatické lpění na světové revoluci málem odsoudilo bolševickou vládu ke katastrofální porážce. A Stalin za sebou rovněž neměl, na rozdíl od ostatních profesionálních revolucionářů, mnohaletou zkušenost s pobytem v zahraničním exilu. To byla faktická stránka, která se výrazně podepsala na utváření jeho názorů.

Druhým faktem, možná významnějším, byla záležitost Stalinovy psyché. Jeví se totiž jako pravděpodobné, že ve Stalinově povaze jakoby kulminovala odvěká obava vládců ruského impéria o osud jejich země. Celým generacím carů byl vlastní tento pocit ohrožení a hrozby vpádu do

jejich držav, především z východu, což bylo dáno historickou zkušeností[3] (která, jak se zdá, nevymizela ani dnes) ve spojitosti s vpádem mongolských hord. A tento pocit ohrožení Stalin plně převzal a stal se určujícím faktorem jeho politiky, jak vnitřní, tak zahraniční.

Bolševická zahraniční politika ve vztahu ke geopolitice

Již od okamžiku, kdy byl k abdikaci donucen car Mikuláš II., 15. března 1917, byla nucena tehdejší Prozatimní vláda čelit národnostnímu pnutí v carské říši (Švankmajer, 2004: 322). Kníže Georgij Lvov, později Alexander Kerenskij a nakonec i V. I. Lenin byli nuceni se touto otázkou zabývat a kupodivu dospěli ke shodným názorům, tedy vyslyšet volání národů po samostatnosti, třebaže každého k tomu vedly jiné důvody. Lvov i Kerenskij byli smýšlením liberálové a požadavky, které zaznívaly z různých částí říše po celá léta, jim nebyly proti mysli. Navíc zazněly nejhlasitěji v době revoluce, tedy v momentě, kdy se řešily naléhavější problémy, jako udržení celistvosti fronty a zadržení německých vojsk. Kerenskij navíc mohl dospět k názoru, že po vítězně završené válce se tato území budou chtít nechat, tentokrát dobrovolně, připojit k Rusku coby vítězné mocnosti.

S nástupem Lenina přišla ke slovu jiná koncepce. Ta se týkala marxistické teorie práva národů na sebeurčení, kdy jedním z pramenů pro tuto koncepci se stala Stalinem napsaná kniha Marxismus a národnostní otázka (Mongili, 2006: 20). Z podstaty věci tedy vyplývalo, že bolševici v žádném případě nechtějí bránit národům carské říše v jejich nezadatelném právu na sebeurčení. Avšak autorka Natalia Naročnickaja přichází s dalším vysvětlením této benevolence. Pro Lenina, Trockého a další bolševiky bylo Rusko zosobněním úpadku a zahnívajícího carismu, tedy ztotožnili zemi – Rusko, s formou vlády. Naročnickaja píše: „Rusko pro ně (bolševiky pozn. aut.) představovalo jenom „otýpku chrastí“, která měla zažehnout velký požár bitev planetárních třídních bojů“ (Naročnickaja, 2005: 14). Tento výklad má v sobě velký díl pravdy,

[3] Dnes je toto spojeno s „nebezpečím“ kolonizace Sibiře čínskými občany.

protože jestli je konečným cílem komunismu zánik třídních rozdílů a likvidace státu, jako entity, pak nemělo smysl litovat ztráty území, nebo nějaké území požadovat. To byl jeden z důvodů, toto přesvědčení, proč se mohli bolševici, alespoň z počátku, stavět k požadavkům autonomie tak vstřícně. Ovšem poměrně rychle došlo k obratu situace a místo toho, aby bolševici svou revoluci dále vyváželi, museli ji urputně bránit a čelit hrozbě katastrofální porážky.

Avšak jejich přístup a nakládání s Ruskem, ne jako se státem, nýbrž jako se „zbožím“ jim umožnil získat čas, uspokojit protivníka (Německo) a v konečném důsledku zvítězit. Výše jsem zmínil, jak bolestivým kompromisem byl Brestlitevský mír, ovšem jenom ten fakt, že bolševici byli ochotni kupčit s územím, jim zaručil přežití. Tím se mohli odvrátit od vnějšího nepřítele a věnovat se domácí kontra-revoluci, představovanou nejrůznějšími postavami bílých generálů Krasnova, Juděniče, Wrangela a dalšími. Za velkého vypětí sil a také díky nejednotnosti bílých velitelů, kteří nebyli schopni, nebo ochotni koordinovat své akce, bolševici v tomto zápase zvítězili[4].

Ovšem následný vývoj událostí situaci více zdramatizoval. Německé císařství bylo poraženo a 11. listopadu 1918 v lesích u Compiegne podepsali jeho představitelé kapitulaci. To mimo jiné znamenalo, že výsledky Brestlitevského míru byly anulovány a prostory, odkud se stahovaly německé armády, mohla zabrat Rudá armáda. Tento scénář se odehrál v Pobaltí, třebaže nedopadl podle Leninových představ.

Estonsko vyhlásilo svou nezávislost v listopadu 1917, ale postup německé armády tyto naděje málem ukončil. Stejně tak jako bolševici, tak i Estonci těžili z rozpadu německého císařství. Rudá armáda se pokusila využít příležitosti a přičlenit zemi zpět k Rusku. S čím však Lenin

[4] Stalin občanskou válku prožil v roli politického komisaře, odpovědného za zajišťování a udržování dodávek Rudé armádě. Jeho nejvýznamnějším počinem byla role, kterou sehrál v roce 1918 při úspěšné obraně Caricynu (dnes Volgogradu) (Roberts, 2008: 37)

nepočítal, byla odezva Dohodových mocností, které zasáhly ve prospěch Estonska. Situace nakonec byla vyřešena tak, že obě strany uzavřely v Tartu 2. února 1920 mír (Nálevka, 2000: 19).

Lotyšsko si prožilo podobný příběh, ovšem s tím rozdílem, že vznikly dvě vlády, jež vyhlásily samostatnost. První, pod vedením Karlise Ulmanise, by se dala charakterizovat jako neutrální, kdežto druhá, vedená P. Štučkem, byla bolševická a pozvala do země Rudou armádu. Došlo k prudkým bojům mezi dohodovými vojsky (již angažovanými v Estonsku) a Rudou armádou, která nakonec byla poražena. V srpnu 1920 byl mezi Ruskem a Lotyšskem podepsán Rižský mír (Nálevka, 2000: 20).

Litva se ocitla v daleko složitější situaci. Byla od roku 1915 okupována Němci, a třebaže Zemská rada – Taryba, vedená Antanasem Smetonou, vyhlásila v roce 1917 nezávislost, jednalo se pouze o formalitu, protože Německo vnutilo Litvě smlouvy, které ho s ním těsně vázaly. Po pádu císařství na území vtrhla Rudá armáda a začala zakládat sověty. Došlo dokonce k vytvoření tzv. Sovětské Litvy, v jejímž čele stál Mickiewicz-Kapsukas a jež se v únoru 1919 sjednotila s Běloruskem. Osvobozenecký boj, který vedli Litevci s pomocí Poláků, skončil úspěšně a bolševici, v mírové smlouvě z června 1920, byli nuceni uznat Litevskou suverenitu (Nálevka, 2000: 21).

Ovšem zřejmě nejzásadnější událostí pro další směřování rodícího se Sovětského svazu byla Polsko – sovětská válka. Polský stát, jako entita, neexistoval, a to od konce 18. století, kdy došlo k tzv. trojímu dělení Polska. Území, která tomuto státu náležela, byla rozdělena mezi tři mocnosti - Rakouské císařství, Prusko a Rusko. Od této chvíle tak Poláci mohli o svém vlastním státě pouze snít. Rok 1917 a zhroucení carismu však přineslo naději na opětovné konstituování státu, třebaže Petrohrad, byť byl k jiným částem carské říše přístupnější, v otázkách sebeurčení,

polské požadavky odmítl. Polákům tak paradoxně pomohl[5] až bolševický převrat a také následné zhroucení Německa. Bolševici neměli příležitost se dění v Polsku náležitě věnovat, a proto i vyhlášení nezávislosti ze 7. října 1918[6] na ně neudělalo valný dojem. Druhým paradoxem je fakt, že probíhající občanskou válku v Rusku sledovali Poláci s velkým zaujetím, ovšem vojensky se neangažovali. Dobře znali prohlášení bílých velitelů, kteří volali po restauraci carismu a obnovení říše v původních hranicích. To znamenalo, že by se za žádných okolností neztotožnili s existencí samostatného Polska. Pro Poláky samotné a jejich suverenitu tak větší hrozbu představovalo případné vítězství bílých než rudých.

K válce tak oba státy nakonec svedlo jejich shodné jednání. Když se začala stahovat německá vojska z okupovaných území, využili Poláci příležitosti a vyrazili na východ pod vlivem snahy obnovit stát v hranicích z 18. století, což znamenalo zabrání území pravobřežní Ukrajiny, Litvy a velké části Běloruska (Nálevka, 2000: 35). Bolševici naproti tomu postupovali na západ s cílem rozdmýchat v Evropě revoluce a v Polsku spatřovali most, jenž by jim toto měl umožnit, což by v konečném důsledku přineslo ukončení občanské války v Rusku a vítězství světového proletariátu. Datum zahájení konfliktu není možné přesně určit, jelikož k menším potyčkám docházelo od roku 1918, než na ně obě země zareagovaly promyšlenější akcí. V momentě, kdy se tak stalo, válka probíhala s velkou intenzitou i zuřivostí, což jenom prohloubilo již tak problematické vztahy mezi Poláky a Rusy. Došlo k několika zvratům[7], kdy jedna, tak druhá strana stály před hrozbou porážky, ovšem k rozuzlení došlo až v roce 1921, kdy byla dne 18. března v Rize podepsána mírová smlouva mezi oběma krajně vyčerpanými stranami. Ochotu bolševické strany přistoupit na mír podpořil baron Wrangel, který tou dobou zahájil

[5] Je nutné si uvědomit, že i když první „demokratická“ revoluce sesadila cara, byla vytvořena vláda, jež deklarovala ochotu dostát smluvním závazkům Ruska, tedy i setrvat ve válečném stavu s Německem a jeho spojenci. Proto byla Prozatimní vláda uznána ze strany Dohodových mocností za legitimní. Také díky tomu nebyly polské požadavky reflektovány. Ovšem bolševická vláda byla považována za nezákonnou a ze strany Dohodových mocností bylo děláno vše, aby jí ztížily existenci. Tedy i ochota uznávat vyhlášení nezávislosti nejrůznějšími národy.

[6] http://www.historynet.com/polish-soviet-war-battle-of-warsaw.htm (12. 3. 2009)

[7] Z počátku se Polákům podařilo poměrně rychle dobýt Kyjev, ovšem protiofenzíva Rudé armády zahnala polská vojska k Varšavě.

poslední bílou ofenzívu z Krymu. Válka fakticky skončila patem, třebaže za vítěze je často označováno Polsko, které Rižským mírem získalo území Západní Ukrajiny a Západního Běloruska (Nálevka, 2000: 36).

Třebaže Polsko-sovětská válka nedopadla podle představ bolševiků, jejich zdánlivě nezadržitelný postup, který skončil u Varšavy, značně zkomplikoval situaci v poválečné Evropě a především v nástupnických státech, které nebyly imunní vůči novým radikálním myšlenkám z východu. Úměrně tomu, jak postupovala Rudá armáda, se radikalizovala situace, jež vyvrcholila vznikem republik rad. Jejich prostřednictvím měla Moskva šířit dále ideje světové socialistické revoluce.

Zřejmě nejnadějněji vypadal projekt Maďarské republiky rad. Ta vznikla 21. června 1919 pod vedením Sándora Garbaie, ale skutečnou mocí disponoval Béla Kun, jenž vedl maďarskou komunistickou stranu (Nálevka, 2000: 27). Třebaže vzorem bylo samozřejmě bolševické Rusko, Kun apeloval především na nacionalistickou notu a fakt, že deklaroval snahu o obnovení velkého Uherska, které původně sahalo od severovýchodních hranic Slovenska po rumunské Sedmihradsko. Tento program přispěl k popularitě komunistů na domácí scéně, ovšem zcela znemožnil uskutečnění teorie socialistického internacionalismu, kdy se sousedé Maďarska, především Československo a Rumunsko, cítili ohroženi těmito deklarovanými cíli. Proto došlo k vojenskému zásahu proti Maďarům, ten však nebyl úspěšný, a dokonce se maďarským vojskům podařilo ovládnout jihovýchodní Slovensko, kde v Prešově byla vyhlášena Slovenská republika rad (16. červen – 7. červenec 1919[8]). Přes počáteční úspěchy se štěstí k Maďarům obrátilo zády a znovuobnovená akce, především rumunských vojsk, která se probojovala až k Budapešti, znamenal konec Maďarské republiky rad a většina jejích představitelů odešla do exilu (Nálevka, 2000: 28).

[8] http://www.e-scoala.ro/slovensko/slovenska.html (17. 3. 2009)

Oči bolševiků se ovšem nejvíce upíraly na Německo, které bylo v rozkladu a kde, jak se zdálo, byla situace pro provedení revoluce nejpříhodnější. Zdejší komunisté, známí spíše jako Spartakovci, byli vedeni dvěma výraznými osobnostmi – Rosou Luxemburgovou a Karlem Liebknechtem. A třebaže oba patřili ke komunistické straně a uznávali Lenina jako vůdčí osobnost tohoto hnutí, jejich představy o řízení státu i strany se poměrně výrazně lišily[9]. Své plány však neměli možnost zrealizovat, jelikož povstání v lednu 1919 v Berlíně bylo krvavě potlačeno a jak Luxemburgová, tak Liebknecht byli zavražděni jednotkami Freikorps (Müller, 1995: 233). V ovzduší všeobecné nejistoty byla vyhlášena Bavorská republika rad, ta však vydržela pouhý měsíc, a to od dubna do května 1919[10].

Obdobných republik existovalo samozřejmě více, co však měly společné, byla jejich neživotaschopnost. Jednak díky faktu, že by Dohodové mocnosti nepřipustily existenci podobných státních útvarů, jednak proto, že byly izolovány od sovětské moci. Bez přímé pomoci bolševiků nemohly existovat. To dokládá například existence Lucemburské republiky rad[11], jež byla zlikvidována po třech dnech existence, nebo příklad Alsaské republiky rad, jejíž existenci ukončil zásah francouzských vojsk.

Úspěch revoluce tak zaznamenalo až Mongolsko. To původně náleželo Číně, ovšem roku 1911 vyhlásilo samostatnost. Čínskou svrchovanost se podařilo obnovit, ovšem ne nadlouho, jelikož iniciativu převzal jeden z bílých velitelů, baron Ungern, který Číňany vyhnal a v zemi zavedl svou osobní diktaturu. Mongolští komunisté se obrátili se žádostí o pomoc do Moskvy, bolševici ji vyslyšeli a mongolská Rudá

[9] Oba představitelé shodně tvrdili: „Svoboda pouze pro přívržence vlády, pouze pro členy jedné strany…není žádná svoboda. Svoboda je jen tehdy svobodou, zaručuje-li svobodu i jinak smýšlejícím.“ (Müller, 1995: 233)

[10] http://fractal-vortex.narod.ru/International/Second_International_part_IVv2.htm (16. 3. 2009)

[11] http://www.amnistia.net/exiles/report/alsoviet/alsoviet.htm (16. 3. 2009)

armáda pod vedením Suchbátara Ungerna porazila. Roku 1924 byla vyhlášena Mongolská lidová republika[12].

Neméně obtížná se ukázala být situace v Zakavkazsku a kaspickém regionu. Třebaže krátce po Říjnové revoluci byla vydána Deklarace práv národů Ruska a Východu, ve které se mimo jiné pravilo, že nejrůznější národnosti carského impéria – Tataři, Kirgizové, Kazaši, Čečenci apod., mají právo na svobodu vyznání a zvyklostí a tato práva jim zaručí pouze Sovět dělníků, vojáků a rolníků, ukázalo se, že ne zdaleka všechny národnosti těmto slibům věří (Crozier, 2004: 37). Navíc pojem svoboda byl chápán jinak bolševiky a jinak výše zmíněnými národy. Tak se stalo, že v Taškentu muslimové vyhlásili autonomii, která však byla záhy smetena pro-bolševickým převratem, jenž se v praxi ukázal jako nepřítel muslimů. Navíc tato bolševická vláda byla odříznuta od Petrohradu armádami bílých, tudíž Lenin a ostatní mohli dění ve Střední Asii pouze přihlížet (Crozier, 2004: 38). Teprve s dalším vývojem se do oblasti dostala Rudá armáda pod velením Michaila Frunzeho, která učinila přítrž zmatkům a nastolila pevný režim podléhající Petrohradu. Nicméně to trvalo ještě dlouho, než byly Turkmenistán, Uzbekistán, Kazachstán, Tádžikistán a Kirgizstán dne 30. prosince 1922 oficiálně přičleněny[13] k SSSR (Crozier, 2004: 38).

Období mezi roky 1918 – 1922 byla pro bolševiky plná nadějí a očekávání, dostavilo se však vesměs zklamání, neboť zprvu slibně vyvíjející se situace skončila porážkou. Za úspěch tak mohlo být považováno pouze ubránění domácí revoluce jak proti zahraničním interventům, tak bílé opozici. Je možné konstatovat, že z tohoto vývoje si výrazná většina bolševiků odnesla ponaučení, a i když často ne otevřeně, fakticky rezignovali na vývoz revoluce do zahraničí. V čele této skupiny byl právě Stalin, který měl k těmto zahraničním „dobrodružstvím“ odpor a navíc jeho politika „izolacionismu“ byla nyní podložena fakty neúspěchu

[12] https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mg.html (16. 3. 2009)

[13] Na tomto místě jsem se dopustil zjednodušení, protože situace ve středoasijských státech byla složitější. Případnému zájemci o tuto problematiku lze doporučit knihu Vladimíra Baara: Národy na prahu 21. Století – Emancipace nebo nacionalismus? (nakl. TILIA, 2001).

takovéhoto směřování. Je otázkou, do jaké míry přijal Lenin porážku revoluce v zahraničí za fakt, nicméně byl zřejmě přesvědčen, že jejich doba ještě přijde. V daný okamžik však bylo nutné konsolidovat poměry v Rusku samotném.

Sovětský svaz a budování socialismu v jedné zemi

Neúspěch revoluce v zahraničí bolševikům do velké míry zkřížil plány. V duchu marxistické teorie sledovali zánik „státu“ jako entity, která byla nástrojem vládnoucí třídy k utlačování tříd ostatních. A aby si získali ještě větší vděčnost národů žijících na území bývalé carské říše, v Deklaraci sovětské vlády o právu národů na sebeurčení zaručovali emancipaci všem národům, které o ni projeví zájem. Ovšem všechna tato benevolentní opatření skončila momentem porážky v Rusko-polské válce, kdy bylo zřejmé, že v tomto, do jisté míry anarchistickém prostředí, by bolševická moc nemohla dlouho vydržet. A tak v rozporu s předchozím prohlášením o právech národů na sebeurčení (z 15. listopadu 1917), byla výše zmíněná Deklarace stažena. Lenin pro to našel i zdůvodnění: „Co stojí výš – právo národů na sebeurčení nebo socialismus?“ (Švankmajer, 2004: 352).

Otázkou rovněž bylo, jakou podobu vznikajícímu státu vtisknout. Z nabízených variant se vyprofilovaly dvě, o kterých se vedla poměrně vášnivá diskuze. Prvním návrhem bylo vytvořit Ruskou sovětskou federativní socialistickou republiku coby unitární stát, kde by neruské národy získaly status autonomních oblastí či republik. Ve druhé verzi by byl stát tvořen federací národních republik, které by měly rovné postavení (Švankmajer, 2004: 353). Co je zajímavé, je fakt, že Stalin byl tou dobou lidovým komisařem pro národnostní otázky a z logiky tohoto postavení by měl podporovat druhou variantu. Opak byl však pravdou, Stalin velmi výrazně hájil myšlenku unitárního státu, a dokonce takovým nevybíravým způsobem, že ho to přivedlo do konfliktu s Leninem. Nicméně byla vybrána první varianta a Svaz sovětských socialistických republik oficiálně vznikl dne 30. 12. 1922 spojením Ruské federativní SSR,

Ukrajinské SSR, Běloruské SSR a Zakavkazské federativní SSR (ta byla tvořena Arménií, Azerbajdžánem a Gruzií[14]) (Moldava, 2001: 418). Konstituováním státu bolševici upevnili svou pozici a mohli započít s konsolidací carského „dědictví". Prvotním pravidlem, ve vztahu k zahraničí, byla snaha vyhnout se jakékoliv provokaci, která by mohla opět vydráždit Dohodové mocnosti k novému vojenskému zásahu proti Sovětskému svazu, jež by tento rozložený stát pravděpodobně nepřežil. Rozhodující vliv na zahraniční politiku SSSR měla otázka původně ekonomická.

V roce 1924 přišel totiž N. I. Bucharin se svou ekonomickou vizí rozvoje státu a společnosti, v níž nastínil smutnou situaci, kdy Sovětský svaz nemůže dále spoléhat na pomoc ze zahraničí při budování socialismu. To bylo dáno tím, že revoluce nikde kromě Ruska neuspěla a je třeba spolehnout se pouze na své vlastní síly (Tucker, 2003: 289). Naproti Bucharinovi však stál Trockij, který slepě lpěl na vývozu revoluce do zahraničí a tvrdil, že není možné spoléhat se na to, že v Sovětském svazu vybudují socialistickou společnost a teprve tehdy bude možné znovu vyvolat požár revoluce v zahraničí. Stalin tuto debatu sledoval a příkladně ji využil. Přidržel se původní Bucharinovy verze, zvláště pasáže[15] o opuštění světové revoluce, a jeho vlastním vkladem pak byla idea vybudování socialismu vlastními silami (zde pro něho byla obzvláště lákavá myšlenka „ruského rudého vlastenectví", ke které měl vždy blízko, jak píše R. C. Tucker). Takto poupravenou koncepci představil svým spolustraníkům, ovšem nikoliv tak, aby se o ní hovořilo jako o „Stalinově koncepci", nýbrž jako „Leninově teorii vítězství socialismu v jedné zemi". Stalin tak odmítl ustrašenectví Trockého o osud revoluce, pokud by se nešířila, a zároveň také odmítl Bucharinův pesimismus a tvrzení, že

[14] Není bez zajímavosti, že tyto republiky měly své vlády, a dokonce Gruzie byla oficiálně uznána ze strany RSFSR smlouvou z května 1920 (Mongili, 2006: 47). Násilné začlenění Gruzie pak prosazoval jak Stalin, tak Sergo Ordžonikidze, oba národností Gruzíni. Dne 25. února 1921 byla Gruzie dobyta Rudou armádou a vznikla Gruzínská sovětská socialistická republika. Stalin se při této příležitosti vrátil do Tbilisi a veřejnost ho neskrývaně označila za zrádce (Mongili, 2006: 47)

[15] Bucharin trval na tom, že: „…Rusko nepovede válku se zahraničím a dostane se mu jisté pomoci od nekomunistických zemí, musí přestat spoléhat na mezinárodní komunistickou revoluci jako na vážný prvek a zájem své státní politiky" (Tucker, 2003: 289)

vybudovat socialismus v Rusku a jenom vlastními prostředky potrvá celá desetiletí. Tento „optimismus“ přilákal malou většinu bolševiků, kteří se odklonili od Trockého a přidali se ke Stalinovi. Potvrzením tohoto vývoje se stal XV. sjezd VKS(b)[16], kdy dne 2. prosince 1927 byl Trockij a 76[17] jeho přívrženců vyloučeno ze strany (Warner, 1995: 381). Tím se Stalin zbavil svého největšího rivala a otevřela se mu cesta k samovládě.

Nabízí se otázka, proč a z jakých příčin vlastně Stalin vyhrál tento vnitrostranický souboj, když stál proti muži daleko věhlasnějšímu a uznávanějšímu. Příčin nalezneme hned několik. Lenin byl tou dobou již po smrti (zemřel 21. ledna 1924) a mnohé ovládla nejistota, co se vlastně stane nyní. Trockého dogmatické lpění na světové revoluci a neochota přiznat si pravdu Stalinovi jeho pozici výrazně usnadnily, jelikož řada straníků si uvědomila, že se jen těsně vyhnuli totální porážce. A v neposlední řadě zde byl onen Stalinův tah, kdy přišel s Leninovou teorií vítězství socialismu v jedné zemi. A protože myšlenka, měla-li být správná, musela vzejít od Lenina, tak si Stalin nedělal žádný nárok na původnost této ideje, čímž se stylizoval do role Leninova žáka a v podstatě tak sobě přiřkl i legitimitu nástupnictví (Tucker, 2003: 293).

Návrat k carské politice

Stalinovo vítězství v nástupnickém boji znamenalo dobrovolné[18] uzavření se do izolace a do jisté míry i rezignaci na zahraniční dění. Avšak ani toto odstřižení se od okolního světa nebylo dogmatické a neodvolatelné.

Díky „rovnosti“ postavení a také díky nutnosti hospodářského rozvoje navázal Sovětský svaz spolupráci s někdejším nepřítelem – Německem. Oba státy si vyšly vzájemně vstříc, sovětské Rusko toužilo

[16] Všesvazová komunistická strana (bolševiků)

[17] Do této skupiny patřili i G. Zinovjev a L. Kameněv, kteří byli dne 19. prosince spolu s dalšími 21 vyloučenými, poté, co provedli sebekritiku, přijati zpět do strany. Vysoké stranické funkce jim však zůstaly uzavřeny a v konečném důsledku je jejich spojenectví s Trockým stálo život.

[18] Tato izolace byla jistou formou obrany proti nepřátelům států, na druhou stranu není možné zapomínat na fakt, že Sovětský svaz platil za „vyděděnce“ mezinárodního systému a snaha o izolaci tak pocházela i od okolních států. Za „vyděděnce“ rovněž platilo Kemalovské Turecko, jež se stalo nástupnickým státem Osmanské říše.

po dovozu a zisku nových technologií, přístupu k západnímu know-how a strojním zařízením. Německo, naproti tomu, bylo limitováno smlouvou z Verailles, kdy byl přesně stanoven počet armády, zákaz vlastnění určitých druhů zbraní (především vojenské námořnictvo, letectvo a tankové jednotky). A SSSR nabídl možnost výcviku německých vojáků na vlastních tancích apod. Oficiálním potvrzením této spolupráce se stala tzv. Rapallská[19] smlouva (ze dne 16. dubna 1922), kdy obě země navázaly diplomatické styky, odpustily si dluhy a dohodly se na podmínkách vojenské a hospodářské spolupráce. Pro západní mocnosti znamenala tato separátní dohoda mezi Rusy a Němci nepříjemné překvapení. Výmarská republika podpisem smlouvy nabyla „svobody na jednání“, když ukázala, že je ochotna jednat i s proletářskou zemí a nemusí tedy nutně „podléhat“ pouze Západu. Navíc Británie a Francie získaly dojem, že podpisem Rapalla se vytvořila jakási proti-versailleská osa, která by mohla v budoucnu znamenat hrozbu (Müller, 1995: 243). Německo navíc doufalo v zařazení otázky reparací na pořad jednání, to se však nestalo. V konečném důsledku znamenal podpis Rapallské smlouvy neúspěch Janovské konference, jež si vytkla za cíl dohodnout se na hospodářské obnově Evropy a zajistit zároveň její bezpečnost (Warner, 1995: 290). Vyjednání smlouvy s Němci se Sovětskému svazu dostalo také prvního diplomatického uznání od převratu v roce 1917.

Čičerinovým a Wirthovým podpisem byla započata spolupráce, která ve svém důsledku umožnila Stalinovi postupně připojovat ztracená území carské a raně bolševické epochy.

Obdobně důležitou smlouvu uzavřel rodící se Sovětský svaz s kemalistickým Tureckem. Karská smlouva z října 1921 řešila hraniční spory na severovýchodě Turecka, tedy oblasti, která patřila Ruskému impériu od války 1876/78. Uzavřením této smlouvy vypověděli Turci platnost dříve uzavřených smluv ze Sévres a Alexandropole, které byly

[19] K uzavření této smlouvy došlo před konferencí v Janově, jež si kladla za cíl vyřešení pohledávek, které uplatňovaly především západní demokracie vůči Moskvě. Je nutné poznamenat, že konference skončila neúspěchem pro posledně jmenované a naopak znamenala „triumf“ pro sovětské Rusko a Německo.

dojednány Dohodovými mocnostmi a vnuceny Turecku coby spojenci císařského Německa. Turecko vrátilo oblast Alexandropole sovětské Arménii a zároveň se vzdalo územních nároků vůči oblasti Nachičevanu[20].

Do popředí zájmu Moskvy se dostala také situace na Dálném východě. Příznivou zprávou, z hlediska Moskvy, bylo zformování Mongolské lidové republiky jakožto prvního spojence v této oblasti. Rovněž zajímavé, z revolučního hlediska, se staly události v Číně. Země byla zmítána chaosem a boji mezi nejrůznějšími hnutími a vojenskými samozvanými vůdci. Ovšem primární zájmem, který byl společným jmenovatelem všech hnutí, byl boj proti zahraniční dominanci a militaristům. Kuomintang (národní strana) bylo významné hnutí, kterému chtělo konkurovat hnutí komunistické, které však v té době nemělo ani prostředky, ani dostatek členů, aby na sebe strhlo pozornost Moskvy. Když se někdejší čínský prezident Sunjatsen obrátil na sovětské Rusko se žádostí o pomoc (jinde, z podstaty výše zmíněných cílů, pomoc hledat nemohl), bylo mu vyhověno a Moskva rovněž přistoupila na podmínky, za kterých byl ochoten pomoc přijmout. Sunjatsen se totiž postavil proti možnosti rozšíření komunismu do Číny, s čímž bolševici souhlasili a deklarovali svou ochotu pomoci Číňanům v jejich národní revoluci (Fairbank,1998: 322). Ukázalo se však, že Sunjatsen se stal jednotícím prvkem, díky němuž mohla spolupráce Kuomintangu a čínských komunistů fungovat. Když v roce 1925 zemřel, vzájemné antipatie již neměl kdo krotit a došlo k roztržce, jež málem vyústila v likvidaci komunistů v Číně, protože na Čankajškův rozkaz byli komunisté pronásledováni a posléze likvidováni (Fairbank, 1998: 324). Z této situace lze částečně obvinit i Stalina[21], jenž stále čínské komunisty nabádal ke spolupráci s Národní stranou a nerozeznal blížící se nebezpečí. Napětí mezi Čínu a SSSR se stupňovalo, až nakonec vyvrcholilo dne 22. srpna 1929, kdy došlo k bojům[22] mezi Rudou armádou

[20] http://www.atlas-of-conflicts.com/areas/armenia-and-karabakh/treaty_kars.php (18. 3. 2009)
[21] http://ksghome.harvard.edu/~asaich/chinese-communisty-party-during-comintern.pdf (20. 3. 2009)
[22] Záminkou se stala společná správa Východočínské železnice.

a jednotkami Kuomintangu (Warner, 1995: 411). Dne 22. prosince téhož roku došlo k urovnání sporu, když se oba protagonisté dohodli na statusu quo ante. Sovětskému svazu se alespoň podařilo dosáhnout rozpuštění bělogvardějských organizací na čínském území (Warner, 1995: 411).

Co však bylo z hlediska Moskvy více znepokojující, byl fakt, že se o dění v Číně zajímalo Japonsko[23], které již v roce 1931 využívá situace a podniká invazi do Mandžuska. Dne 18. února bylo území Mandžuska oficiálně odtrženo od zbytku Číny a přetransformováno v loutkový stát Mandžukuo, do jehož čela byl, o den poději, dosazen poslední čínský císař Pchu – i (Forty, 2001: 26). To, že se Japoncům podařilo pevně se zachytit na kontinentě, znamenalo pro SSSR potencionální ohrožení, protože japonská politika se vyznačovala militantním antikomunismem.

Mezinárodní politická situace, jež se z pohledu demokracií neustále zhoršovala, nakonec vyzněla ve prospěch Sovětského svazu. U většiny států západní Evropy pominula ona fobie z neřízeného šíření komunistických ideálů, protože viděly, že SSSR touto cestou rozhodně nesměřuje. Dále zde byl obchodní zájem, kdy si většina států dobrovolně uzavřela možnost proniknout na sovětský trh. A v neposlední řadě zde byla ona záležitost radikalizace určitých států, v této době především Japonska a fašistické Itálie. Díky těmto skutečnostem a také díky zásluze tehdejšího lidového komisaře zahraničí Maxima Maximoviče Litvinova se podařilo najít modus vivendi s kapitalistickou Evropou a Sovětský svaz byl rovněž přijat do Společnosti národů, kdy se dne 18. září 1934 stal 59. členem této organizace (Warner,1995: 482).

[23] Rusko mělo s Japonskem spory zhruba od roku 1860, kdy proniklo do Číny a podmaňovalo si oblast Dálného východu. Jablkem sváru pak byla Korea, o kterou shodně oba státy usilovaly ,a tento spor byl také jednou z příčin rusko-japonské války v letech 1904-1905. Debakl, který Ruská armáda a námořnictvo utrpělo, zůstal na dlouho zakořeněn v myslích ruských (později sovětských) občanů. Zmatku, který zavládl krátce po bolševickém převratu, se snažili Japonci náležitě využít, a proto se v prosinci 1917 vylodili ve Vladivostoku (Crozier, 2004: 38). Po další dva roky zuřily v této oblasti boje, nicméně bolševikům se nepodařilo Vladivostok dobýt zpět. Dne 6. dubna 1919 vyhlásili bolševici vznik nárazníkové Republiky Dálného východu, jejímž hlavním městem se stala Čita. Japonci se však po třech letech stáhli a bolševici opět získali kontrolu nad Vladivostokem. Dne 19. října 1922 se onen nárazníkový stát „rozpustil“ v SSSR (Crozier, 2004: 39).

Neméně podstatným faktorem bylo Stalinovo rozhodnutí se výrazněji podílet na mezinárodním dění. Jak píše Geoffrey Roberts, Stalin se velmi výrazně obával možnosti zformování nové velké kapitalistické koalice, která by se znovu pokusila rozdrtit sovětské státní zřízení (Roberts, 2008: 30). A tato možnost by byla z logiky věci podstatně ztížena, když by byl Sovětský svaz regulérním „hráčem" na poli mezinárodních vztahů.

A tak se SSSR objevil na světové scéně jako stát bojující za politiku kolektivní bezpečnosti a jako bašta proti nastupujícímu fašismu. Potvrzením tohoto směru se stala podpora Moskvy republikánům ve Španělsku[24], kteří sváděli boj s Frankovými falangisty (1936 – 1939), stejně tak Litvinov hřímal a odsuzoval italský útok na Etiopii (1935 – 1936) a snažil se přimět Společnost národů k rozhodné akci. Bohužel k ničemu takovému nedošlo. Když v roce 1938 probíhala Mnichovská krize a spojenci Československa (Velká Británie a Francie) odmítli vojensky vystoupit na podporu svého smluvního partnera, začal Stalin vážně pochybovat o ochotě výše zmíněných zemí zastavit agresivní Německo a navíc pojal podezření, zda jejich pravým úmyslem není dohnat Německo a SSSR ke vzájemnému konfliktu. Znovu tak ožila obava z vyvstání možné koalice kapitalistických zemí namířené proti SSSR. Situace se však vyvinula jinak, než většina aktérů předpokládala.

Smlouva o rozbití Polska

Iniciátorem bylo Německo, které bylo rozhodnuto začít válečný konflikt, ale představa, že by bylo nuceno opět bojovat na dvou frontách, jako tomu bylo za první světové války, nebyla přijatelná. O to více to bylo

[24] Španělská občanská válka se stala „celospolečenskou" záležitostí SSSR. Noviny si všímaly tamějšího dění, propaganda vyzdvihovala boj proti fašistům a formování interbrigád, Rudá armáda posílala poradce, zbraně a peníze. Díky této mobilizaci a pozornosti, kterou SSSR občanské válce věnoval, si získal vděk a úctu všech antifašistů a aureolu ochránce demokratických hodnot. Bohužel odvrácenou stranou věci byla přítomnost jednotek NKVD (lidového komisariátu vnitřních záležitostí), které si počínaly se stejnou bezohledností a brutalitou jako na území SSSR. Dále, řada účastníků těchto bojů (kteří pocházeli ze SSSR) se po návratu do vlasti stala obětí stalinských čistek, které postihly armádu a, byli odsuzováni jako agenti imperialistů a fašistů.

neuvěřitelnější, protože od nástupu A. Hitlera v Německu k moci nešetřil místní tisk bolševické Rusko a Sověti opláceli stejnou mincí. Skrze články v novinách vedly obě země mezi sebou ideologickou válku a později, ve Španělsku, již válku regulérní. Nicméně v daný okamžik šla ideologie, čistě z pragmatických důvodů, stranou a obě země nalezly porozumění.

Německo potřebovalo SSSR, aby mělo chráněno svou východní hranici, protože Velká Británie a Francie začaly na obranu Polska vystupovat mnohem aktivněji, než se po předchozích událostech dalo očekávat. Stejně tak nešlo předvídat reakci Moskvy na vpád do Polska, a zda by to nevyprovokovalo vojenskou odvetu.

Stalin na druhou stranu viděl, jakou cenu mají sliby a závazky Západu, a rovněž věděl, jak Němci smýšlejí o SSSR. Zároveň se tyto události odehrávaly v době, kdy končí čistky v Rudé armádě, jež byla v podstatě zbavena všech vyšších velitelů[25]. A tak když Německo místo namířeného „meče“ nabídlo jednání, Stalin neměl příliš mnoho důvodů váhat[26].

Joachim von Ribbentrop přiletěl do SSSR dne 23. srpna 1939, kde se setkal se svým protějškem V. M. Molotovem[27] a započala jednání. Oficiálně oba státy jednaly o uzavření smlouvy o neútočení, jež také skutečně uzavřena byla, ovšem hlavní těžiště smlouvy spočívalo v tajném dodatku. V první klauzuli byly rozděleny sféry vlivu, a to tím způsobem, že Finsko, Estonsko a Lotyšsko spadaly do sovětských zájmů (Roberts, 2007: 60). Druhá klauzule hovořila o rozparcelování polského státu podle břehů řek Narvu, Visly a Sanu mezi Německo a SSSR (Nálevka, 2000: 171). Třetí klauzule se týkala rumunské Bessarábie, o níž Sověti

[25] Zastřeleni byli tři z pěti maršálů SSSR, 16 generálů, 15 ze 16 velitelů vojenských okruhů, 15 admirálů, 60 ze 67 velitelů sborů, 264 plukovníků, 107 majorů, 71 poručíků a všech 17 komisařů (Montefiore, 2004: 229 ; Roberts, 2008: .40).

[26] Na druhou stranu je pravdou, že Stalin, přes všechny negativní dojmy z chování Západu, spolupráci zcela nezatracoval. Paradoxní tak bylo, že jak Němci, tak Britové a Francouzi pospíchali do Moskvy s nabídkou spojenectví. Tato jednání probíhala v srpnu 1939, ovšem skončila na mrtvém bodě, když požadavek Moskvy, aby v případě vypuknutí války umožnily Rumunsko a Polsko průchod Rudé armádě přes své území, nebyli Britové ani Francouzi schopni garantovat (Roberts, 2008: 57)

[27] M. M. Litvinov byl z funkce lidového komisaře zahraničí odvolán 3. května 1939, což bylo chápáno jako vstřícné gesto vůči Berlínu, protože Litvinov byl žid (Santamaria, 2001: 22).

prohlašovali, že byla v roce 1918 Rusku ukradena. Němci naproti tomu měli deklarovat svůj nezájem o tuto část Evropy[28]. Smlouva byla vyjednána v ranních hodinách 24. srpna, ovšem datace byla dohodnuta na třiadvacátého (Santamaria, 2001: 25).

Třebaže smlouva byla podepsána mezi dvěma evropskými státy, jež své vzájemné antipatie nezastíraly, měl tento dokument také dálněvýchodní dimenzi. Německo bylo signatářem smlouvy z listopadu 1936, jež je známa jako „pakt proti Kominterně", jejímž signatářem bylo také Japonsko. A právě ve dnech 20. – 23. srpna došlo ke konfliktu mezi Japonskem a SSSR, jenž vešel do dějin jako „boje u Chalchyn golu". Operacím Rudé armády velel G. K. Žukov, jemuž se podařilo japonská vojska rozdrtit (Colvin, 2004: 51). A Japonci nejenže utrpěli obrovskou porážku na poli vojenském, ale následné zveřejnění smlouvy mezi SSSR a Německem pro ně znamenalo další šok. Jedním z důsledků, byť nepřímých, protože roly hrály také další faktory, bylo stočení japonské expanze na jih a ohrožení SSSR již nebylo na pořadu dne.

„Návrat" do starých hranic

Nacisticko-sovětský pakt doznal nové úpravy[29], jež se zakládala na ohromujících výsledcích německé válečné mašinérie a jež učinila původně zamýšlený zbytkový polský stát naprosto zbytečným. Dne 17. září 1939 si i Sověti došli pro svůj díl kořisti.

Důvody, které k této události vedly, jsem zmínil již výše, ovšem v pravdě ono anektované území o rozloze 194 000 km² se téměř shodovalo s tím územím, které byli nuceni bolševici přiznat Polsku v roce

[28] Tato otázka se ukázala jako velice problematická, protože německý zájem tkvěl především v rumunských naftových polích, která by se takto ocitla sotva 100 km od hranic se SSSR a jež představovala jediný zdroj ropy pro nacistické Německo. Proto byla německá reakce na sovětský požadavek velice ostrá a odmítavá. Nakonec však byla tato záležitost vyřízena kompromisem v podobě odstoupení Severní Bukoviny Sovětskému svazu.

[29] Tato úprava se týkala demarkační linie, jež nesla název „čtyři řeky" a jejíž hranice byla vytyčena tokem řeky Pisz (Santamaria, 2001: 26). Stalin posléze provedl ještě jednu výměnu, přenechal Němcům Lublinské a Varšavské vojvodství a získal Litvu, kde Němci drželi pouze cíp země – Suwalaki (Santamaria, 2001: 27). Rozšíření sovětské sféry vlivu na celé Pobaltí tak bylo kompletní.

1921 a kde etničtí Poláci tvořili pouhou menšinu obyvatel. A Sověti se s touto ztrátou území nikdy nesmířili (Roberts, 2008: 64). Území Bessarábie byl další relikt minulosti, byť zde nedošlo k úplnému naplnění sovětských požadavků.

Zcela jinou otázku tvořily pobaltské země. Pobaltí hrálo v historii Ruska velkou roli, ziskem této oblasti zajistil car Petr I. Veliký přístup svému loďstvu do Baltského moře a pro tehdejší vládkyni moří – Velkou Británii, tento fakt znamenal jistou nepříjemnost, jež se mohla postupně vyvinout ve významný problém v podobě konkurenčního ruského námořnictva. Proto Britové usilovali o vyrvání této oblasti z ruského područí po celá staletí, ale uspěli až v roce 1918 (Naročnickaja, 2006: 102). To byl také důvod, proč tak aktivně vystupovali na podporu pobaltských zemí, když se je Rudá armáda počátkem 20. let snažila začlenit zpět. A Stalin si byl vědom historických cílů[30] carské geopolitiky a oblastí, které byly označeny za (tehdejší) ruský národní zájem. Proto začlenění Pobaltí do sovětské sféry vlivu plně[31] využil.

Otázka Finska byla složitější. Stalinovi se především jednalo o polohu Leningradu, který by se v případě války s Finskem rychle stal frontovým městem[32], čemuž chtěl Stalin zabránit. Dále chtěl s Finy vyjednat podmínky pronájmu některých ostrovů, ležících ve Finském zálivu, na nichž bylo plánováno vybudovat opevněná postavení (Roberts, 2008: 75). Všechny tyto body měly být zahrnuty ve smlouvě o vzájemné pomoci, přičemž SSSR by Finům odstoupil část území Karelské autonomní sovětské socialistické republiky, jež ležela na severu

[30] V jejich rámci také Stalin soustředil pozornost na Bulharsko a Turecko. S oběma zeměmi chtěl uzavřít smlouvu o vzájemné pomoci, přičemž u Turecka doufal ve větší vliv na fungování režimu Úžin. Bulharsko však odmítlo smlouvu podepsat a Turecko obdobnou smlouvu podepsalo s Velkou Británií a Francií (Roberts, 2008: 74).

[31] Estonsko přišlo na řadu jako první, kdy na nátlak Molotova byla uzavřena mezi oběma zeměmi smlouva o vzájemné pomoci, jež umožnila SSSR na daném území vybudovat námořní a letecké základny. Smlouva byla uzavřena 28. září 1939 (Roberts, 2008: 71). Shodný scénář si prožily i obě zbývající země, co však bylo zajímavé, Stalin jim vydal záruky o nezasahování do jejich vnitřních záležitostí, které skutečně dodržoval.

[32] Tehdejší hranice ležela pouhých 32 km od Leningradu.

země (Roberts, 2008: 75). Ovšem jednání nepokračovala dobře, a když Finové v polovině října 1939 provedli mobilizaci a zároveň pozatýkali řadu domácích komunistů, byla nastoupena cesta konfrontace.

Konflikt trval od 30. listopadu 1939 do 12. března 1940 a skočil vítězstvím[33] Sovětů, kdy Finové byli nuceni akceptovat všechny územní požadavky protistrany (Warner,1995: 552). Definitivní tečku za formálním statusem nezávislosti Pobaltských zemí udělala porážka Francie a Stalinova reakce na pronikání Němců do této oblasti a také aktivity nacionalistů. Estonsko, Lotyšsko a Litva se tak staly sovětskými republikami.

Druhá světová válka

Tento konflikt znamenal pro SSSR přelom. Na jedné straně zde byl fakt nesmírných obětí, ať již civilních či vojenských, obrovská devastace území okupovaného Němci a nepředstavitelné ztráty na majetku. Na druhé straně účast SSSR v konfliktu a vítězství nad fašistickým Německem poskytly Sovětskému svazu ohromnou prestiž a posílení sebevědomí a nezpochybnitelné místo na poli mezinárodních vztahů. To vše bylo činěno ve spolupráci se Spojenými státy americkými a Velkou Británií.

Třebaže spojenci SSSR byli od jeho napadení v kontaktu se Stalinem a vyjadřovali mu plnou podporu[34], teprve rok 1943 se stal klíčovým. Na všech frontách tohoto konfliktu došlo k obratu a spojenci nabyli přesvědčení, že to budou oni, kdo v této válce zvítězí, byť to mělo ještě nějaký čas trvat.

---

[33] Je však nutné říci, že Rudá armáda zaplatila ohromnou daň ve ztrátách na životech a materiálu a zároveň sovětský útok na Finsko vyvolal velmi nepřátelskou reakci zahraničí, jež vyvrcholila vyloučením SSSR ze Společnosti národů dne 14. prosince 1939 (http://www.letton.ch/lvx_39sdn.htm) (20. 3. 2009). Na druhou stranu tato válka odhalila řadu chyb ve velení a vedení Rudé armády a byla přijata příslušná opatření k jejich nápravě, zlepšení výcviku a sjednocení velení (omezení role politických komisařů). Rovněž byl odvolán tehdejší lidový komisař obrany K. J. Vorošilov a nahrazen byl S. K. Timošenkem.

[34] Přesto má Stalin obavu, aby se protikomunistickým živlům, jak ve Velké Británii, tak USA nepodařilo jejich koalici rozštěpit. Navíc let Rudolfa Hesse do Británie v květnu 1941 vypadá, z pohledu Moskvy, jako snaha Velké Británie o uzavření separátního míru s Německem (Roberts, 2008: 97).

Za tímto účelem nechal Stalin zřídit tři komise: první byla vedena Ivanem Majským (bývalým velvyslancem ve Velké Británii) a zabývala se otázkou reparací, druhá byla řízena M. M. Litvinovem a byla nazvána Komise pro záležitosti mírových smluv a poválečného uspořádání, třetí komisí byla Komise pro podmínky příměří a byla svěřena maršálovi K. J. Vorošilovovi (Mastný, 2001: 27 ; Roberts, 2008: 216). Všechny tyto komise připravovaly Stalinovi podklady pro jednání „Velké trojky".

První z velkých konferencí se konala v Teheráně[35] a bylo projednáno mnoho záležitostí (byť předběžně), které měly později velký vliv na poválečné uspořádání světa. Hlavním bodem jednání se stalo otevření druhé fronty, plánované na rok 1944, a také místo, kde se má uskutečnit. V této otázce se Stalin spojil s Rooseveltem, kdy oba prosazovali invazi do Francie, zatímco Churchill byl přesvědčen o vhodnosti Balkánu jako nástupního prostoru. Dále Stalin definitivně potvrdil, že se Sovětský svaz zapojí do války proti Japonsku, jakmile bude Německo poraženo (Roberts, 2008: 226). Stalin ani v tento moment nezapomněl na zájmy své zahraniční politiky a v rozhovoru s Churchillem se dotkl otázky nezamrzajících přístavů, přičemž ministerský předseda Velké Británie potvrdil, že SSSR má nárok na to, aby tyto přístavy[36] vlastnil. Rovněž Stalin zdůraznil nutnost revidovat režim plavby úžinami[37] Bospor a Dardanely, a to tak, aby tato úprava byla ve prospěch Moskvy (Roberts, 2008: 228). Shoda také panovala v otázce rozdělení italského válečného námořnictva a obchodního loďstva, kdy se Američané a Britové zavázali předat Sovětům jejich podíl co možná nejdříve.

Komplikovanou otázkou se stalo Polsko a jeho hranice. Stalin naprosto zřetelně deklaroval, že o území, ke kterým přišel díky paktu

[35] Jednání státníků probíhala ve dnech 28. 11. – 1. 12. 1943, samotná konference je pak datována 26. 11. – 2. 12. 1943) (Gebhart, 2000: 297).

[36] Zde se konkrétně jednalo o přístavy ležící na Dálném východě – Dalnyj (Ta-lien) a Port Arthur (Lü Šun), jež měla carská vláda pronajaty, avšak po porážce v Rusko-japonské válce o ně přišla.

[37] Záležitost Úžin byla stěžejním bodem carské zahraniční politiky po celá desetiletí, kdy, zejména Británie, byla proti tomu, aby Ruská flotila měla volný přístup do Středozemního moře.

s Hitlerem, nehodlá přijít. Takže možnost obnovení samostatného Polského státu v předválečných hranicích nepřicházela v úvahu. A Stalinovo vyjádření bylo v přímém rozporu s principem Atlantické charty, dokumentu, který, kromě jiného, odmítal jakékoliv území zisky. Sovětský návrh zněl, aby bylo Polsko odškodněno na úkor Německa, kdy by východní hranici tvořila tzv. Curzonova linie, a hranice západní by byly tvořeny řekami Odra – Nisa (Gebhart, 2000: 296). Byť byl Stalin neústupný v otázce hranic, projevil překvapivou ochotu dohodnout se v otázce politického uspořádání Polska. Požadoval sice, aby bylo Polsko přátelsky nakloněno k SSSR, tedy, aby nemohlo opětovně sehrát úlohu nástupního prostoru k útoku na Sovětský svaz, jako už tolikrát, ale zároveň prosazoval: „…Polsko raději demokratické, než socialistické…“ (Mastný, 2001: 28).

Teheránská konference skončila v naprosté shodě mezi třemi státníky různorodých povah a média, bez ohledu z jaké země pocházela, o této události hovořila s euforickým nadšením. Byť byla řada témat dohodnuta pouze předběžně a bylo třeba zapracovat na detailech, znamenala Teheránská konference pro Stalina veliký úspěch.

Je pochopitelné, že všechna jednání se nevedla na nejvyšší úrovni a za účasti všech státníků. Proto docházelo i k dvoustranným jednáním, která by se dala označit za zákulisní. Do této kategorie bychom mohli zařadit Churchillovu náštěvu Moskvy v říjnu 1944. Tento rok byl ve znamení ohromných sovětských vítězství, která šla ruku v ruce s pronikáním sovětských vojsk do zemí okupovaných Němci. A protože se jednalo o postup značně rychlý a protože Británie měla v oněch zemích své zájmy, rozhodl se Churchill se Stalinem vyjednat dohodu, kterou by je ochránil[38]. Jednalo se tedy o smlouvu, která rozdělila sféry

[38] Churchill napsal: „Dohodněme se o balkánských záležitostech. Vaše armády (Stalinovy, pozn. aut.) jsou v Rumunsku a Bulharsku. My tam máme své zájmy, mise a agenty. Nedopusťme, aby se naše cesty zkřížily kvůli malichernostem. Pokud jde o Velkou Británii a Rusko, jak by Vám vyhovovalo, kdybyste měli devadesátní převahu v Rumunsku, my měli devadesát procent řekněme v Řecku a v Jugoslávii bychom si

vlivu v Evropě a na Balkáně, přičemž se Churchillovi podařilo vyvázat Řecko ze sovětského vlivu. Důležité bylo, že Stalin tuto dohodu (alespoň co se týkalo Řecka), dodržoval a nepodporoval místní komunisty, kteří se zbraní v ruce bojovali za založení socialistického státu.

Druhou velkou konferencí byla Jaltská, nebo též Krymská konference, jež se konala v únoru 1945 (Warner,1995: 650). Kromě otázky, jak naložit s Německem, o jehož porážce již nemohlo být nejmenších pochyb, a ve které přes veškerou snahu nebyli schopni státníci dospět k dohodě[39], se jednalo o reparačních[40] nárocích a systému, jakým budou tyto reparace spláceny. Dále se jednalo o způsobu hlasování v nové mezinárodní organizaci, jež měla nahradit Společnost národů – OSN. Pro Moskvu však bylo důležité, že bylo definitivně potvrzeno angažmá sovětských vojsk na Dálném východě proti Japonsku, za což se Sovětskému svazu měla vrátit všechna území a koncese, o které přišla carská vláda (Roberts, 2008: 294). Také se Moskvě vrátil jižní Sachalin a nádavkem také Kurilské ostrovy[41]. Pro správu dálněvýchodní železnice, která byla příčinou konfliktu s Čínou v roce 1929, měla být založena sovětsko-čínská společnost, jež měla garantovat práva Moskvy na železniční přepravu přes území Mandžuska (Roberts, 2008: 294).

---

vliv rozdělili napůl?“ Stalin uchopil modrou tužku, udělal na papíru velkou „fajfku“ a vrátil nám jej.“ (Roberts, 2008: 265-266)

[39] Tato otázka velmi zajímala Stalina, který se velmi obával opětovného vzrůstu Německa a jeho případné touhy po odplatě. Další otázkou, jež nebyla uspokojivě vyřešena, bylo uznání polské pro-sovětské vlády, kterou odmítly USA a Velká Británie uznat. Naopak uspokojivě byla vyřešena otázka rozdělení vlivu na Balkáně, kterou provedl Churichill se Stalinem při jeho návštěvě Moskvy v říjnu 1944. Ve známost vešla jako „procentuální dohoda“ a Churchillovi se podařilo přimět Stalina ke slibu, že nebude podporovat řecké komunisty, což Moskva skutečně dodržela.

[40] Majskij, který byl předsedou reparační komise, předložil dva návrhy, jeden minimální a druhý maximální. V maximálním návrhu SSSR požadoval reparace ve výši 10 miliard dolarů, kdy část měla být odvedena v naturáliích a také v demontáži německých průmyslových zařízení. Minimální požadavek pak zněl 5 miliard dolarů. Avšak Roosevelt a Churchill vyjádřili vážné pochybnosti o vhodnosti těchto reparací s poukazem na zkušenost po 1. světové válce. Nakonec bylo dosaženo dohody o tom, že všechny tři velmoci budou od Německa požadovat náhradu škody ve výši 20 miliard dolarů (Roberts, 2008: 292).

[41] Tyto ostrovy jsou příčinou diplomatických roztržek mezi Ruskou federací a Japonskem dodnes a jsou také důvodem, proč vztahy obou zemí jsou velmi chladné.

Poslední konference, konaná již v jiném složení[42], byla konference Postupimská (17. 7. – 2. 8. 1945). Ta zaznamenala sílící neshody mezi dosavadními spojenci. Jako už v předchozích dvou případech, rozsah témat byl velmi široký, přičemž každá země ještě přišla s novými nebo upravenými požadavky. Stalin například velmi stál o to, aby byla dodržena předchozí dohoda o rozdělení italského válečného a obchodního loďstva a nyní také rozdělení toho německého. Sovětský vůdce se vyjádřil v tom smyslu, že po válce počítá s výrazným rozvojem válečného námořnictva[43] (Roberts, 2008: 332). Německý Královec se stal předmětem zájmu Moskvy jako nezamrzající přístav v Baltském moři, a protože již předem bylo schváleno jeho přiznání SSSR, nevyvstaly žádné námitky ze strany USA a Velké Británie.

Problém se objevil až se sovětským požadavkem na navrácení Karsu a Ardahanu, jež se staly součástí Turecka po uzavření sovětsko-turecké smlouvy z roku 1921. Ve spojitosti s tím trvali rovněž Sověti na revizi konvence z Montreaux (1936), která svěřovala správu Úžin Turecku (Nálevka, 2000: 209) a jež by měla být nahrazena společnou sovětsko-tureckou správou. V tomto bodě Stalin nedosáhl svého.

Obdobně závažný požadavek ze sovětské strany byl vznesen na podíl na správě svěřeneckých území, jimiž se měly stát bývalé italské kolonie v severní Africe[44]. Přestože americká strana předběžně vyjádřila podporu sovětskému požadavku, v konečném důsledku byl Sovětům podíl na správě těchto území odepřen (Švankmajer, 2004: 414).

[42] Prezident Roosevelt byl po smrti (zemřel v dubnu 1945), Churchill se sice začátku konference zúčastnil, ovšem na konci července odjel zpět do Británie, aby se seznámil s výsledky parlamentních voleb, které, k velkému údivu, prohrál a nahrazen byl Clementem Attleeem (Roberts, 2008: 329).

[43] Tento poznatek je velmi zajímavý, pokud se lze shodnout na tvrzení, že Rusko kdy bylo námořní velmocí, pak Krymskou válkou je toto tvrzení do velké míry narušeno a bitvou u Cušimi, (což byla námořní bitva rusko-japonské války) toto postavení definitivně končí. Stalin se tak, opět v duchu carské tradice, snaží navrátit „Rusku" jeho právoplatné postavení.

[44] Pokud by tomu tak bylo, Sovětský svaz by získal námořní základnu ve Středozemním moři.

Otázka jak naložit s Německem nebyla uspokojivě vyřešena, protože ani jedna strana nebyla ochotna slevit ze svých představ. Nakonec byla země rozdělena na čtyři okupační pásma, což však bylo pouhé předběžné opatření. Stalin si nepřál, aby bylo Německo rozbito, jak to navrhovali Britové, protože věřil, že by Němci poté prahli po znovusjednocení a po pomstě[45]. Západ však nechtěl přistoupit na návrhy Moskvy, protože nechtěl, aby se z Německa stal další sovětský protektorát. Výsledkem nakonec byl vznik dvou států, ale spíš jako produkt neschopnosti se domluvit než cílený projekt.

Pro SSSR se stala rovněž důležitou mírová jednání s Finskem. Příměří bylo uzavřeno 19. 9. 1944, a i když tato dohoda byla značně nepříznivá z pohledu Finů, původní návrh Sovětů byl daleko tvrdší (Jutikkala, 2001: 262). Byla potvrzena sovětsko-finská hranice z roku 1940, Finové vrátili Moskvě provincii Petsamo (Pechenga) apod. Definitivní mírová smlouva byla uzavřena až v roce 1947, ta potvrzovala všechny dříve dohodnuté nároky, ovšem přidala pronájem poloostrova Porkkaly Sovětskému svazu jako vojenské základny na 50 let a byla také stanovena konečná výše reparací (Jutikkala, 2001: 262). Zbytek dohody pak obsahoval taková ustanovení, jako obnovení finské komunistické strany, stanovení počtu ozbrojených sil apod.

Dálný východ

Sovětský svaz své závazky z Jalty dodržel a vyhlásil Japonsku válku. Část armád byla přepravena z Evropy a dislokována na hranicích s Mandžuskem. Ovšem válka proti Japonsku nebyla jednoduchou záležitostí, ať již z vojenského, nebo diplomatického hlediska. Od roku

[45] Stalin měl velké mínění o schopnostech Němců rychle se vzpamatovat z této války a prorokoval, že do patnácti let budou „opět na nohou“.

1939 nedošlo k žádným střetům či jiným vojenským akcím[46], které by ospravedlnily „náhlý“ vstup SSSR do války proti Japonsku na samém sklonku 2. světové války. Mezi oběma zeměmi byla v dubnu 1941 podepsána smlouva o neútočení, ve které se, mimo jiné, pravilo, že SSSR uznává územní integritu Japonska, včetně jemu spřátelených států, v tomto případě loutkového Mandžukua, a Japonsko, na oplátku, uznává Mongolskou lidovou republiku coby sovětský „protektorát“ (Slavinsky, 2004: 46). A protože si oba státy takto vzájemně vyhověly, neexistoval ve své podstatě důvod, proč by Sovětský svaz měl zahájit tažení proti Japonsku. Proto se sovětský vůdce snažil nalézt důvěryhodný důvod pro vstup své země do války, což se však ukázalo jako nesnadné.

Když Stalin požádal Churchilla a Trumana o to, aby vydali společně deklaraci, jež by žádala vstup SSSR do války proti Japonsku, odmítli s poukazem na to, že Postupimská deklarace[47] a charta OSN jsou dostatečnými zdůvodněními vstupu SSSR do války a nových výzev není třeba[48]. Dne 8. srpna SSSR skutečně vyhlásil Japonsku válku a střetl se s Kvantungskou armádou, dislokovanou v Mandžusku. Sovětské údery byly drtivé a zbytky japonských jednotek pronásledovaly až do severní Koreje, kde je také zastihl konec války v Tichomoří. Sovětskému svazu byly skutečně přiznány všechny položky dojednané na předchozích

[46] V této souvislosti upozorňují bratři Medvěděvové na zvláštní okolnosti, které ovlivňovaly vzájemné vztahy Japonska a SSSR za války. Třebaže Japonsko podepsalo smlouvu o neutralitě se SSSR, výrazné úspěchy wehrmachtu v roce 1941 ovlivnily řadu japonských představitelů tak, že požadovali útok na sovětský Dálný východ. Zde Medvěděvové zmiňují postavu generála Josifa Rodionoviče Apanasenka, nově jmenovaného velitele oblasti, jenž započal s výraznými reformami armád i týlových oblastí. V době, kdy vrcholila bitva o Moskvu, byla řada jednotek z Dálného východu přesunuta do oblastí u Moskvy, kde výrazně a úspěšně zasáhla do bojů. Japonci měli zprávy od německé rozvědky, jež potvrzovaly úbytek armád a oslabení Dálného východu. Jenže Apanasenko z vlastní iniciativy začal formovat nové útvary a aby zmátl Japonce, nové útvary měly shodné označení a volací znaky jako ty jednotky, jež už měly bojovat u Moskvy. A tak zatímco německá hlášení hovořila o tom, že z Dálného východu jsou stahovány další a další jednotky, japonská rozvědka zjistila, že nejenom že nedochází k oslabení této oblasti, Sověti dokonce tuto oblast posilují novými a novými silami (Medvěděvovi, 2001: 264). Tato, do jisté míry diverzní akce, udržovala japonská vojska v klidu po celou dobu trvání sovětsko-německé války.

[47] Dokument vydaný 26. července 1945, jehož signatáři byly USA, Velká Británie a Čína (v původním návrhu také Sovětský svaz), vyzývající Japonsko, aby se „bezpodmínečně vzdalo, jinak bude čelit okamžité a totální destrukci“ (Roberts, 2008: 350). Obsahovala nabídky spojenců např. odzbrojení a návrat japonských armád zpět domů, jaký průmysl zůstane Japonsku zachován a také rozhodnutí o teritoriálním rozsahu Japonska po kapitulaci (http://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c06.html) (12. 4. 2009)

[48] Tato neochota také pramenila z toho, že Američané již sovětský zásah proti Japonsku nepovažovali za důležitý, což se potvrdilo i v úspěšném odzkoušení atomové bomby Američany.

konferencích, Stalin se však také zajímal o možnosti získat okupační pásmo v severní části ostrova Hokkaidó. A opět, Američané zprvu skutečně o sovětském okupačním pásmu uvažovali, ale v současnosti (18. srpna) již na tento požadavek nereflektovali[49] (Roberts, 2008: 354).

Aby přece jenom nějak porážku Kvantungské armády Moskva zužitkovala, rozhodla se předat její výzbroj čínským komunistům a tato pomoc měla zásadní význam pro jejich úspěch v boji s Čankajškem, jenž se rozhořel v momentě, kdy japonská hrozba pominula. Když se v roce 1945 objevila v Mandžusku sovětská vojska, znamenalo to další vzpruhu[50] pro Maa, který se netajil tím, že má vlastní plány na uspořádání Číny. Nelze však říci, že by sovětská přítomnost automaticky znamenala „vítězství" pro Maa a „prohru" pro Čankajška. Stalin totiž z počátku na možnost vítězství čínských komunistů v konfrontaci s Kuomintangem pohlížel skepticky, a dokonce nějaký čas dával přednost tomu, aby v Číně, zbavené nadvlády Japonců, vznikla vláda, v níž by: „…nějakým způsobem byli zastoupeni vlastenci i stoupenci pokroku." (Roberts, 2008: 440).

Ovšem sovětská přítomnost[51] v Mandžusku Čankajška velmi zneklidňovala, jelikož nebyl přesvědčen o tom, že tato vojska odejdou a Kuomintang obnoví svou svrchovanost i na tomto území, které pro něj, v této chvíli, bylo fakticky ztraceno, byť Sověti oficiálně dále pokládali Mandžusko za nedělitelnou součást Číny (Waldron, 2005: 309). Následovala diplomatická ofenzíva ze strany Kuomintangu za odchod Sovětů, k čemuž došlo, a následně Čankajšek zahájil vojenský útok na postavení čínských komunistů. Po počátečních úspěších byl však tento

[49] Zajímavé je zdůvodnění takového požadavku: „…takový akt by měl nesmírný význam pro sovětské veřejné mínění. Jak známo, Japonci v letech 1919 – 1921 okupovali celou oblast sovětského Dálného východu. Ruského veřejného mínění se tedy nesmírně dotkne, nebudou-li sovětské jednotky mít žádnou okupační oblast kdekoliv na území samého Japonska." (Roberts, 2008: 354). Stalin svými územními požadavky chtěl smýt hanbu porážky carského impéria a okupací Japonska odčinit porážku sovětské moci.

[50] Nelze ovšem zevšeobecňovat – Stalinova podpora čínským komunistům nebyla nijak bezvýhradná. Samotnému Maovi Stalin příliš nedůvěřoval (Montefiore, 2004: 568)

[51] Pod sovětskou správou se navíc usadili čínští komunisté, kteří se soustředili na vybudování vlastní samosprávy na daném území.

útok zastaven na nátlak George C. Marshalla[52], který se pokusil o nemožné – o zprostředkování nového příměří mezi znepřátelenými stranami (Waldron, 2005: 311). Tato iniciativa dovolila komunistickým jednotkám přeskupení a řádné zorganizování obrany. Čankajšek ztratil počáteční výhodu a od té chvíle se začala situace měnit. Změnilo se i Stalinovo nazírání na tento konflikt.

V momentě, kdy viděl, že úspěchy čínských komunistů nejsou nahodilé a že se Kuomintang stále více hlásí ke spojenectví[53] s USA, neviděl Stalin již důvod, proč Maa nepodpořit. Tou dobou Západ už nevěřil, že by Čankajšek mohl situaci zvládnout, a tak mu byla zastavena pomoc, což urychlilo jeho pád.

Vyvrcholením pak bylo vyhlášení Čínské lidové republiky dne 1. října 1949 v Pekingu a Čankajškův útěk na ostrov Tchaj-wan (Warner,1995: 729). Moskevský vliv, prostřednictvím čínských komunistů, tak sahal až ke hranicím Indie.

Počátky studené války

Třebaže problematické záležitosti se v jednáních spojenců objevovaly téměř od počátku jejich schůzek, byly tyto problémy odsouvány stranou tváří v tvář vojenské hrozbě Německa a Japonska. Když však tato hrozba ustupovala, začaly ony problematické záležitosti čím dál tím více rezonovat ve vzájemných vztazích. Jak píše Geoffrey Roberts, nejvíce rozčarovaný z následného vývoje byl Stalin, který si přál udržet poválečnou spolupráci na co nejlepší úrovni a na základě osobních vztahů, které se podařilo navázat za války s ostatními představiteli (Roberts, 2008: 357). Zásadním problémem se stalo uznání pro-

[52] Náčelník štábu armády USA

[53] Vztahy mezi SSSR a Kuomintangem byly za 2. světové války velmi formální a dorozumění problematické. Nicméně se Stalin zavázal uznat za jedinou legitimní vládu Číny kabinet složený z nacionalistů, což také udělal (Roberts, 2008: 348). Ovšem pod dojmem zhoršující se mezinárodní situace, zejména ochlazení vzájemných vztahů mezi SSSR a USA a pod dojmem vpádu Kuomintangu do Mandžuska, přehodnotil Stalin svůj postoj k této problematice.

sovětských vlád v Bulharsku a Rumunsku, které Západ odmítl diplomaticky uznat, a tím také blokoval jejich přijetí do OSN.

Další krize se objevila v italsko-jugoslávském sporu o oblast Terstu, kdy Stalin podpořil v jeho nárocích Tita proti Itálii a kdy dokonce došlo ke konfrontaci mezi jugoslávskými partyzány a spojeneckými jednotkami, jež rychle obsadily Terst (Roberts, 2008: 358). Byť Tito v tomto sporu měl podporu Stalina, jiný jeho projekt naopak sovětský vůdce zamítl. Tito snil o vytvoření federace balkánských států (v nichž by samozřejmě vedoucí silou byli komunisté) a kde by rozhodující slovo měla právě Jugoslávie. Na přípravě tohoto plánu se velmi aktivně podílel někdejší šéf Kominterny[54] Bulhar Georgi Dimitrov[55]. Stalin se původně k tomuto projektu stavěl zdrženlivě, ovšem když Churchill reagoval na Titovy aktivity podrážděně, Stalin jej zakázal. Rovněž zakázal Jugoslávcům podporovat řecké komunisty, protože měl již smlouvu s Velkou Británií o rozložení sil na Balkáně. Josip Broz však tyto příkazy plnil po svém a tak, jak se mu hodily, což později vedlo k roztržce mezi SSSR a Jugoslávií a jejímu následnému vyloučení z komunistických stran sdružených okolo Infrombyra (to byla nástupnická organizace Kominterny, jež byla zrušena v roce 1943).

Skutečnost, že Sověti nezískali podíl na správě italských kolonií a okupační zónu v Japonsku, že konvence z Montreaux nebyl upravena ve prospěch SSSR, Moskva sice přešla s diplomatickými protesty a vyjádřením nespokojnosti, nicméně akceptovala tato fakta. Byla to oběť tomu, aby se vztahy se Západem nezhoršily do té míry, že by poválečná spolupráce byla nemožná.

[54] Kominerna (Třetí Internacionála) byla nástupnickou organizací Druhé Internacionály, která se rozpadla v důsledku 1. světové války, kdy komunistické strany jednotlivých zemí daly přednost podpoře svých národních vlád, před socialistickým internacionalismem. Kominterna byla založena roku 1919 v Moskvě a Lenin stanovil podmínky, po jejichž splnění, se jednotlivé komunistické strany mohly stát členy. Tyto podmínky ve své podstatě znamenaly bezmeznou oddanost Moskvě, transformaci strany podle leninského vzoru apod. Kominterna koordinovala a řídila činnost jednotlivých stran. V roce 1943 byla rozpuštěna, aby její program, tedy nastolení diktatury proletariátu, nevnášel rozmíšky mezi tehdejší spojence. Po vypuknutí studené války byla zformována nová organizace, Kominforma, která se však od své předchůdkyně příliš nelišila (Mongili, 2006: 63).

[55] Dimitrov si získal ohromnou pověst při soudním přelíčení s údajnými žháři, obviněnými ze zapálení Říšského sněmu v tzv. Lipském procesu v roce 1933.

Dokonce i v další krizi[56] – íránské, Moskva ustoupila bez vážnějšího vzdorování[57].

A tak zatímco sovětské úspěchy ve válce byly enormní (s tím také narostl význam a počet komunistických hnutí), namísto toho, aby Stalin a potažmo Sovětský svaz získal pocit jistoty a bezpečí, objevil se pocit obklíčení nepřátelskými státy, což ve své podstatě nebylo nic nového. To byl také důvod, proč benevolence v zavádění přátelsky nakloněných vlád v osvobozených zemích a nastolování pro-sovětských režimů, jež se mělo odehrát pokojnou cestou v horizontu 15 – 20 let, vzala za své a Moskva pevně přimkla komunistická hnutí k sobě ve snaze nedopustit další ztrátu, jako byl případ Jugoslávie (Roberts, 2008: 303).

Válka v Koreji

Území Severní Koreje bylo osvobozeno Rudou armádou a zde tato vojska byla zastižena informací o japonské kapitulaci (Newark, 2003: 166). Dne 24. srpna 1945 byl osvobozen Pchjongjang a moci se chopil vůdce komunistů Kim Ir-Sen. Ten vyhlásil vznik Korejské lidově demokratické republiky 9. září 1948, jež se stala druhým vazalským státem Moskvy na Dálném východě (Crozier, 2004: 93).

Mao-Ce tung a Kim Ir-Sen začali spřádat plány na sjednocení Korejského poloostrova, ale chtěli mít jistotu, že Stalin tuto jejich snahu podpoří. Především se jednalo o Maa, jenž uzavřel se Sověty smlouvu,

[56] Krize byla vyvolána pomalým odchodem sovětských vojsk z íránského území, kde byla dislokována od srpna 1941, aby zabezpečila dodávky ropy a zabránila sblížení Íránu a Německa, protože šáh projevoval určité sympatie k fašismu. Sověti se rovněž snažili získat koncese na těžbu ropy na severu země a k tomu se přidal vznik vlasteneckého hnutí (Túde), vedené komunisty, které požadovalo autonomii pro zmíněný sever (Nálevka, 2000: 194). Sovětská vojska se skutečně stáhla, ovšem koncese nebyly Moskvě přiznány.

[57] V této oblasti upoutal pozornost SSSR ještě jeden stát – Izrael. Ten vznikl o půlnoci ze 14.na 15. května 1948, když tuto oblast opustili Britové, jimž vypršel 25 let trvající mandát nad územím Palestiny. Moskva doufala, že by mohla zaujmout toto uvolněné místo, a proto SSSR byl jeden z prvních států, který Izrael diplomaticky uznal. V následujícím boji o přežití, který musela tato země svést se svými sousedy, hrál východní blok důležitou roli v jeho záchraně, zejména tehdejší Československo. Protože se Izrael nakonec neorientoval východním směrem, pomoc mu byla zastavena a SSSR začal podporovat arabské státy, které Izrael neuznávaly.

která zaručovala, že kdyby Čína byla napadena, SSSR jí přijde na pomoc. Ovšem kremelský vládce se k této akci stavěl zdrženlivě a prohlásil, že jestliže nakonec vypuknou boje, nemají Severokorejci počítat s přímou účastí SSSR ve válce (Roberts, 2008: 442). Nakonec prohlásil, aby si celou věc vyřešili Mao a Kim sami (Montefiore, 2004: 570). Stalin však předpokládal, jak se ukázalo chybně, že se Američané v této oblasti nebudou angažovat, protože jejich administrativa zřetelně vytyčila svoji zájmovou sféru (v politice zadržování komunismu – containmnet of communism), v níž Jižní Korea zahrnuta nebyla.

Konflikt započal 25. června 1950, kdy se severokorejská vojska převalila přes hranice a smetla armádu svého souseda. Jenom zásah Američanů[58] a jejich vylodění u Inčchonu situaci zvrátilo a zachránilo jih před ovládnutím komunisty. Protože i postup amerických vojsk byl ohromující, kdy obsadila téměř celou Severní Koreu, musel zasáhnout Mao, jenž vyslal svoje „dobrovolníky“, kteří Američany zatlačili zpět na 38. rovnoběžku[59] a kde se také stabilizovala fronta. Tři roky bojů a statisíce mrtvých vedly jenom k tomu, aby se hranice mezi oběma státy změnila jen nepatrně. Příměří bylo podepsáno 27. července 1953 a trvá dodnes (Warner,1995: 784).

Stalin v této válce vůbec nehledal konflikt Východ versus Západ a ani mu nešlo o co největší rozmach komunistického hnutí v Asii. Ve sjednocené Koreji viděl bezpečnostní záruku pro Sovětský svaz a pro Čínskou lidovou republiku v případné konfrontaci s obnoveným

[58] V konfliktu se oficiálně angažovala OSN, ale hlavní tíhu bojů nesli američtí vojáci. Možnost nasazení vojsk OSN způsobila sovětská prchlivost, protože zasedání Rady bezpečnosti opustil sovětský zástupce na protest, že Čínská lidová republika nezaujala místo Čankajškovy Číny v Radě bezpečnosti. Tím, že jednání opustil, nemohl využít své právo veta a zablokovat tak angažmá vojsk OSN.

[59] Korea byla opět jedním z cílů carské geopolitiky. Na přelomu 19. a 20. století soupeřili o tuto zemi Japonsko a Rusko. Japonsko potřeboval Koreu jako surovinovou základnu a pronikání Ruska do této oblasti (sféra vlivu v Mandžusku, pronájem přístavu Port Arthur apod.) japonské zájmy ohrožovalo. Třebaže byly činěny pokusy o dohodu v otázce Koreje, ruský požadavek, aby severně od 39. rovnoběžky byla zřízena neutrální zóna, byl pro Japonsko poslední kapkou. Ustanovení této zóny by znamenalo, že polovina Koreje by byla efektivně ztracena pro japonské zájmy. Situace nakonec byla vyřešena rusko-japonskou válkou 1904 – 1905, ve které Rusko prohrálo. Stalin na požadavek na sféru vlivu v Koreji nezapomněl, a protože ten nebyl v rozporu se zájmy USA na Dálném východě, byla hranice mezi americkou a sovětskou zónou vytyčena podél 38. Rovnoběžky, čímž Stalin naplnil opět jeden z cílů carského Ruska.

japonským militarismem, který se měl podle jeho názoru, stejně jako ten německý, brzo „postavit na nohy“ (Roberts, 2008: 439).

Korejská válka se stala prvním „horkým“ konfliktem války studené a znamenal cenné ponaučení pro většinu aktérů. Když ani jeden tábor nebyl schopen dosáhnout svých cílů konvenční[60] cestou, rozešli se konstatováním patu, jenž se, koneckonců, stal charakteristickým pro celou studenou válku.

Kapitola II. – Stalinské dědictví a Chruščovova éra

V závěrečné fázi Stalinova života byly nastartovány určité procesy, které později převzal triumvirát, složený z Malenkova, Chruščova a Beriji. Ten si v počátečním období po Stalinově smrti rozdělil moc.

Zaprvé zde byl velký rozvoj komunistických hnutí, která v meziválečné éře většinou živořila, ovšem po roce 1945 se stala hnutími masovými a zároveň silami, se kterými bylo třeba v dalším vývoji počítat.

Zadruhé, objevil se „nový“ fenomén v podobě třetího světa, tedy oblastí, které doposud byly koloniemi především evropských mocností, ovšem vyčerpanost válkou, šíření revolučních myšlenek do těchto oblastí a postupná emancipace obyvatel kolonií jejich správu efektivně ztěžovala.

A za třetí zde byla záležitost vztahů mezi východním a západním blokem, které se dostaly na bod mrazu po vpádu severokorejských komunistů do Jižní Koreje.

Při bližším prozkoumání dvou výše zmíněných bodů dojedeme k překvapivému závěru. Stalin, který byl ověnčen slávou z právě vyhranné války, jehož pozice byla naprosto neotřesitelná a jenž byl rovněž pokládán za největšího revolučního vůdce všech dob, tak tentýž Stalin žádnou velikou radost z rozšíření komunistických hnutí (především

[60] Významným úspěchem americké administrativy bylo udržení svých „jestřábů“, ztělesněných Douglasem McArthurem, pod kontrolou a zabránit tak nasazení jaderných zbraní v korejském konfliktu.

do Asie) neměl. Sovětský vůdce měl své zájmy, ve kterých ve velké většině šlo o nápravu „starých křivd“ či chaosu prvních porevolučních měsíců roku 1917. Snažil se upravit geografii a politické složení východní Evropy tak, aby z této oblasti již nemohla přijít žádná hrozba. Byl opatrný a zdrženlivý ohledně situace na Balkáně, snažil se vynutit si na Turecku ústupky jak v záležitosti Úžin, tak v oblasti Karsu a Ardahanu. Rovněž se pokusil proniknout na Blízký východ pomocí nově konstituovaného státu Izrael a také získat vliv v oblasti Íránu. Některé z těchto plánů byly staršího data, jiné vznikaly ad hoc. Charakteristické však pro ně byla umírněnost a opatrnost, s jakou byly implementovány, a téměř okamžitý ústup SSSR, pokud narazil na odpor, především ze strany USA a Velké Británie.

Obdobné cíle existovaly i pro Dálný východ, ovšem s tím rozdílem, že měly daleko menší rozsah a primárně se zaměřily na zajištění stabilní a bezpečné hranice, jež by měla odolat japonské agresi, o které byl Stalin přesvědčen, že by se do patnácti let mohla uskutečnit (Roberts, 2008: 439). A i když se v roce 1949 v této oblasti vynořil nový komunistický stát v podobě ČLR, díval se Stalin na jeho vůdce s nedůvěrou. Svůj názor nezměnil ani přesto, že Mao Ce-tung i Kim Ir-sen veřejně a nesčetněkrát deklarovali svou oddanost Moskvě a komunistickému hnutí pod Stalinovým vedením. Zřejmě negativně působilo zanícení obou asijských vůdců pro vítězství světové revoluce, jinými slovy radikalismus z jejich strany, a to v době, kdy Stalin rozhodně nebyl přesvědčen o nevyhnutelnosti konfliktu mezi Východem a Západem.

Navíc se ukázalo, že kontrolovat i evropská komunistická hnutí nebyla věc snadná (jak dokázal příklad Jugoslávie) a přitom byly v relativně blízkém dosahu Moskvy pro případný zásah. Můžeme proto konstatovat, že Stalin na další expanzi komunismu rezignoval a soustředil se spíše na upevňování stávajících pozic, aby nedošlo k dalším ztrátám

v komunistickém táboře. Svou roli jistě sehrála i neblahá historická zkušenost s faktem, že Rusko „dokázalo vyhrát válku, ale prohrát mír[61]“.

Stalinův odchod znamenal pro SSSR a jeho obyvatele mnoho. Jednak zde byl fakt, že zemřel během „horkého“ konfliktu studené války, což zanechalo (nejenom v sovětské společnosti) řadu otázek, co bude následovat a kdo povede zemi nyní. Docházelo k dění, které do té doby bylo nemyslitelné – k erupcím nacionalismu na Ukrajině a v Pobaltí, dokonce propukla vzpoura v pracovních táborech, která se šířila rychlostí blesku (Mastný, 2001: 195). Jinými slovy, docházelo k neřízenému uvolňování systému a nikdo netušil, kde by mohlo skončit. Toto dění samozřejmě v sovětských představitelích vyvolalo pocit ohrožení, nejistoty a zranitelnosti a to byl důvod, proč na všechny tyto akce reagovali s velkou agresí a brutalitou. Situace ve Východním Německu se rychle vymykala Ulbrichtově vládě z rukou, proto byla sovětská vojska donucena zakročit a utopit ji v krvi. Tím dal Sovětský svaz jasně najevo, že byť u moci není Stalin, vedoucí činitelé jsou dostatečně schopní a ochotní podniknout všechna opatření, která zamezí jakýmkoliv pokusům o změnu, která by byla zacílena proti zájmům SSSR. Naděje Západu, že dojde k podstatné změně chování Moskvy, tak byly do velké míry zklamány, byť se vedení země chopil nový člověk – Nikita Sergejevič Chruščov[62]. S jeho jménem je spojena éra sovětských vítězství, ale i pádů a politických proher.

[61] Toto je reminiscence na konflikt s Tureckem v letech 1876/8, kdy ruská vojska dobyla velkých vítězství, dokonce měla otevřenou cestu na Konstantinopol, nicméně tlak evropských mocností Británie a Francie donutil Rusy jejich postup zastavit. Na Berlínském kongresu, který jednal o řešení situace, byly Rusku přiznány pouze finanční kompenzace, nikoliv územní (Švankmajer, 2004:267-8).

[62] Po Stalinově smrti si moc rozdělili Chruščov, Malenkov a Berija, přičemž Berija, coby šéf tajné policie, měl v tomto triumvirátu navrch. Rovněž naplánoval dalekosáhlé reformy, například uvolnění sovětského hospodářství, dalekosáhlou amnestii pro vězně v pracovních táborech a v neposlední řadě „darování svobody“ Německé demokratické republice (Monteriore, 2004: 607). Těmito kroky Berija popřel svou dosavadní minulost, protože jeho liberalismus byl v příkrém rozporu s tím, jak vystupoval za Stalinova života. Nicméně moc, kterou na sebe takto strhl, nenechala klidnými jeho spolupracovníky, kteří se ho báli. A byl to právě podceňovaný Chruščov, který připravil jeho pád. Domluvil se s předsedou vlády Malenkovem a ministrem obrany Bulganinem, že je třeba Beriu odstranit a jako „pojistku“ při tomto převratu přizval maršály Žukova a Vasilevkého. Dne 25. června 1953 byl Berija zatčen a 22. prosince

Asijská dimenze komunismu

Čína se nestala jedinou zemí v Asii[63], kde se po 2. světové válce rozšířilo komunistické hnutí. Sovětská vojska došla až do Koreje, která byla rozdělena[64] podle 38. rovnoběžky na severní a jižní. Dne 24. srpna vstoupily sovětské jednotky do Pchjongjangu a s nimi přibyl i Kim Ir-sen, jenž začal podnikat postupné kroky k tomu, aby se Severní Korea stala dalším satelitem ovládaným Moskvou. Dne 9. září 1948 pak oficiálně vznikla Korejská lidově demokratická republika (Crozier, 2004: 93).

Další oblastí, kam proniklo komunistické hnutí, byla Indočína, oblast, kde se střetávaly zájmy imperiálních mocností dlouhá desetiletí. Nebylo proto divu, že Japonské císařství provádělo svou imperiální politiku právě zde. Ke konci války vyzvalo Japonské císařství ultimatem Francouze[65], aby jim předali kontrolu nad všemi kontrolovanými teritorii (Crozier, 2004: 116). Tak Japonci donutili císaře Bao Daie, aby vyhlásil nezávislost Vietnamu (samozřejmě coby protektorát Japonska) a sestavil vládu. Ovšem další oddaný komunistický vůdce – Ho Či Min - měl vlastní plány na uspořádání Vietnamu. Přesvědčil proto císaře, aby abdikoval (ten se stal Ho Či Minovým hlavním poradcem) a dne 2. září 1945 vyhlásil nezávislost[66] Vietnamu (Crozier, 2004: 117). Situace se následně velmi zkomplikovala[67], protože země jako USA, Velká Británie,

---

odsouzen k trestu smrti za velezradu a terorismus (Montefiore, 2004: 611). O něco později a postupnou cestou zbavil Chruščov moci i Malenkova, Molotova, který byl jedním z nejbližších Stalinových spolupracovníků a tudíž potencionální konkurent, poslal jako velvyslance do Mongolska a Stalinova přítele Vorošilova dosadil jako hlavu státu, ovšem bez faktických pravomocí. Tím se Chruščov chopil moci.

[63] V následujícím výčtu zemí chybí přiblížení situace v Barmě, která také musela čelit tlaku ze strany komunistického hnutí, které se snažilo zemi ovládnout. Situace zde byla poměrně nepřehledná a složitá (o moc dokonce bojovali sami mezi sebou dvě komunistické strany, jedna trockistická, druhá řízená direktivami z Moskvy) (Crozier, 2004: 129). Protože však tamní dění nemělo výrazný vliv na celosvětovou situaci, konstatuji pouze, že komunistické povstání skočilo neúspěchem.

[64] Briaz Crozier uvádí, že toto rozdělení bylo provedeno narychlo (bylo provedeno dvěma americkými plukovníky, kteří na vyměření demarkační linie dostali lhůtu půl hodiny. Stalo se tak o půlnoci z 10. na 11. srpna 1945) bez nějaké hlubší znalosti věci (Crozier, 2004: 93).

[65] V tomto případě se jednalo o kolaborantskou vládu ve Vichy.

[66] Co je zajímavé, při vyhlášení nezávislosti se Ho odvolával na Deklaraci lidských práv z doby Francouzské revoluce a na americkou Deklaraci nezávislosti. O Komunistickém manifestu však nepadlo ani slovo (Crozier, 2004: 117).

[67] Není mým cílem popisovat průběh války v Indočíně, rád bych však zdůraznil jeden aspekt boje. Počáteční situace pro Ho Či Mina nevypadala dobře a byl v podstatě obklíčen, protože ze severu do

Francie a Čankajškův Kuomintang začaly promlouvat do vnitřního uspořádání země. Nelákala je totiž představa vzniku dalšího spojence oddaného Kremlu. První válka v Indočíně, jak je tento konflikt nazýván, skončila v roce 1954 v podstatě patovou situací (Malia, 2004: 375). Vietnam byl rozdělen na sever a jih, přičemž sever byl ovládán komunisty, zatímco jih se stal „demokratickou" republikou s podporou západních mocností.

Poměrně dlouho panoval ve světovém mínění názor, že Vietnam zůstane trvale rozdělen obdobně jako Korea či Německo (Malia, 2004: 376). Ovšem Ho Či Min byl pevně odhodlán ovládnout jih, a když vyšlo najevo, že nelze uspořádat volby (jež byly jako slib zahrnuty do mírových jednání v Ženevě), začala Hanoj na jihu země organizovat osvobozeneckou frontu, jejímž cílem pochopitelně bylo svrhnout prozápadní režim a umožnit tak sjednocení země pod komunistickou nadvládou. Počátek šedesátých let nevypadal pro Hanoj špatně. Na severu měla mocného souseda, ČLR, s jehož pomocí organizovala akce proti Jihu. Ovšem zásah USA ve prospěch Jižního Vietnamu znamenal změnu strategie a vynutil si i změnu na postu hlavního partnera Hanoje (Malia, 2004: 376).

Další zemí, kde se moc do svých rukou snažili strhnout komunisté, byly Filipíny. Pod japonskou okupací byla vyhlášena v roce 1943 „Nezávislá" republika Filipíny. O několik měsíců dříve vzniklo hnutí, vedené komunisty, bojující proti japonské okupaci pod názvem Lidová armáda proti-japonského odporu (Crozier, 2004: 125). Významnou pomoc, zejména při výcviku jednotek, poskytli čínští komunisté, což následně přivodilo rozkol uvnitř komunistické strany.

Filipíny byly osvobozeny americkými vojsky a v roce 1946 byly uspořádány volby. Právě tehdy se objevil rozpor mezi frakcemi místní

Vietnamu pronikal Kuomintang a z jihu postupovali Američané, Francouzi a Britové. Namísto boje s „imperialistickými mocnostmi" tak Ho vyhlásil národnostní boj a tento fakt byl umocněn právě Čankajškovými vojáky. Vietnamci a Číňané trpí vůči sobě averzí, jež pramení z dlouholetých snah Číny podmanit si Vietnam. A proto boj o nezávislost Vietnamu získal i nacionalistický podtext (Crozier, 2004: 117).

komunistické strany, pro-sovětské a pro-čínské, zda se podílet na vládě, či jít revoluční cestou (Crozier, 2004: 126). Nakonec bylo dohodnuto vyvolat povstání, které i přes počáteční úspěchy a další rozšiřování skončilo nezdarem. V roce 1953 byl pokus o nastolení komunistické diktatury poražen (Crozier, 2004: 127).

Obdobný příběh si prožila Malajsie. Ta byla, stejně jako další části jihovýchodní Asie, okupována japonskými vojsky. Hnutí odporu existovalo od roku 1943 a tehdy také Malajská komunistická strana zveřejnila svůj program, jehož stěžejním cílem bylo vytvoření nezávislého státu (Crozier, 2004: 130). Problém byl ovšem v tom, že se tento záměr neslučoval se zájmy Britů, kteří nebyli přesvědčeni o tom, že tato země je dostatečně připravená na samostatnou existenci. Druhá polovina čtyřicátých let přišla malajskému komunistickému vůdci, Čching Pengovi, dostatečně příznivá na to, aby vyvolal povstání, na jehož přípravě se velkou měrou podílel i Mao Ce-tung (Crozier, 2004: 130). Komunistické síly, pod názvem Armáda osvobození malajského národa, započaly vleklou válku proti vládním jednotkám. I zde dostal konflikt nacionalistický podtext. Ona „malajská armáda“ byla totiž z drtivé většiny tvořena Číňany, což v obyčejných Malajcích nevyvolávalo nadšení a přechod domorodého obyvatelstva na stranu komunistických „osvoboditelů“ se neodehrával v takové míře, s jakým komunističtí vůdci počítali.

Přestože konflikt oficiálně skončil až v roce 1960, význam malajského komunistického hnutí a jeho protivládních aktivit od počátku padesátých let neustále klesal a rok 1960 se stal pouze dovršením jeho agónie (Crozier, 2004: 132).

Případ Indonésie se poněkud liší od ostatních příkladů, byť ne v konečném výsledku. Po kapitulaci Japonska vyhlásil Ahmad Sukarno (první prezident) nezávislost Indonéské republiky v roce 1945. Tento akt se nesetkal s příznivou odpovědí Holanďanů, kteří doufali v obnovení svého koloniálního panství. Byť získala Indonésie nezávislost, komunisté nebyli spokojeni a začali připravovat povstání, které nakonec vypuklo 18.

září 1948 (Crozier, 2004: 133). Protože však komunističtí přívrženci byli nedostatečně vyzbrojeni a vycvičeni (navíc jich bylo velmi málo, podle odhadů zhruba 3000 – 4000 tisíce), nedalo indonéské vládě přílišnou práci toto povstání potlačit[68].

Sovětské potíže v 50. letech

Primárním Chruščovovým cílem bylo zlepšit vztahy se Spojenými státy a v obecné rovině korigovat cíle stalinské politiky, které v několika bodech ustrnuly na místě a zůstaly nedořešeny.

Například záležitost revize plavebního režimu v Úžinách, konvence z Montreaux, což byl dlouholetý cíl politiky SSSR, byla opuštěna. Moskva rovněž stáhla své územní požadavky vůči území Turecka, Karsu a Ardahanu, což byl opět signál směrem k Západu, že Sovětský svaz skutečně stojí o normalizaci vztahů. Reakce Západu na tyto procesy byla poněkud zdrženlivá a pravděpodobně pramenila z obavy, zda SSSR myslí své snahy upřímně, nebo se jedná o trik. Nicméně mezinárodní napětí se pomalu zklidňovalo a mnozí autoři hovoří o tomto období (tedy těsně po Stalinově smrti) jako o první fázi détente. Z globálního hlediska však tato situace trvala pouze krátce.

Jednou z příčin bylo chování sovětského spojence - Čínské lidové republiky. Lze říci, že vztah čínských komunistů a sovětského vedení byl

[68] Zde je nutné vrátit se k roli Kominterny, resp. Kominformy. Ta měla zajišťovat dohled nad všemi komunistickými stranami, které byly okolo této organizace sdruženy. A asijské strany zde samozřejmě byly zastoupeny. Zde však došlo, podle mého názoru, k zásadnímu rozporu, který se později stal předmětem „soutěžení“ o vliv mezi SSSR a ČLR. Výše jsem napsal, že Stalina dění mimo Evropu a Čínu příliš nezajímalo, nebo jen velmi okrajově. Proto i „dohled“ nad asijskými komunistickými hnutími nebyl tak striktní. Jejich akce (různá povstání, atentáty apod.) byly prováděny za asistence Číny, která poskytovala finance, zbraně a své odborníky. Tento fakt samozřejmě nezanechal následky v samotných stranách, jelikož uvnitř začaly vznikat frakce – prosovětské a pročínské. Tímto způsobem začal Mao Ce-tung budovat svou pověst revolučního vůdce. To, že asijské komunistické strany byly „rozpolceny“ a nebylo jasné, zda se mají orientovat na Moskvu nebo Peking, nemělo význam do doby, dokud Stalin žil. Kolem jeho postavy byl totiž „semknut“ celý komunistický tábor, byť deklarovaná jednota byla spíše propagandou, než faktem. Ovšem v momentě, kdy Stalin zemřel a nastoupil Chruščov, který neměl ani jeho postavení, ani autoritu, objevila se cesta ke konfliktu mezi SSSR a ČLR, jelikož se začalo bojovat o to, čí vliv nad danou komunistickou stranou převáží.

velmi komplikovaný a nikdy nebyl tím, zač jej vydávaly propagandy obou zemí. U osobnosti Mao Ce-tunga se projevovala vděčnost[69], kterou pociťoval vůči SSSR a Stalinovi, nicméně rozpory, které doutnaly pod povrchem, měly být velmi brzo odhaleny.

Mao přijímal vedoucí roli Moskvy, ovšem fakt, že Kreml výrazným způsobem nepodporoval vývoz komunismu do dalších zemí, ho velmi zklamal. Ba co víc, pomalu se utvrzoval v přesvědčení, že Moskva, coby „srdce revoluce" ztrácí svůj revoluční náboj, a proto se musí objevit nový revoluční vůdce. V této době však Mao ještě zachovával linii Moskvy a přijal i nástup nového sovětského vůdce Chruščova. Nicméně jeho chování vůči novému vedení se změnilo. Nebyl již připraven sklánět se a naopak požadoval jednání jako rovný s rovným. A Chruščov, který prozatím nedospěl k pozdější potřebě dominance vůči ostatním, tento „rovný" vztah přijal[70].

Proto bylo dohodnuto, že Moskva mezi lety 1953-56 vybuduje nebo pomůže postavit: „…dvě stě pět továren a závodů v hodnotě zhruba dvě miliardy dolarů, z čehož sedm set dvacet sedm milionů bylo financováno sovětskými úvěry, a to v době, kdy sami Rusové trpěli nedostatkem." (Taubman, 2005: 338) Do Číny byli také vysláni sovětští experti a v roce 1957 jich bylo už nejméně dva a půl tisíce. Tito lidé vedli Číňany v nejdůležitějších odvětvích od stavebnictví až po jadernou energii (k tomu se Sověti zavázali již v roce 1955, kdy slíbili, že pomohou Pekingu s vývojem jaderné technologie pro mírové účely) (Taubman, 2005: 338). K této spolupráci je ještě nutné započítat studentské programy, na jejichž základě přijelo studovat do SSSR přes 10 000 čínských studentů. Je tedy možné konstatovat, že sovětsko-čínská

[69] „Byl připraven (Mao Ce-tung, pozn. aut.) se sklánět před marxismem jakožto revoluční teorií, před Leninem jakožto před vůdcem první komunistické revoluce na světě. Stejně tak byl připraven sklánět se před Stalinem jakožto před Leninovým nástupcem a před sovětským státem jakožto před prvním státním útvarem tohoto druhu v dějinách." (Crozier, 2004: 177)

[70] Nikita Sergejevič měl možnost sledovat, jakým způsobem Stalin zacházel s Maem, jak se o něm vyjadřoval a to ho přimělo k přesvědčení, že spolupráce Sovětského svazu a ČLR musí být posunuta na novou úroveň a chování SSSR k ČLR se musí změnit.

spolupráce zahrnovala širokou škálu aktivit, přičemž ten, kdo byl v tomto vztahu dominantní, byl Sovětský svaz.

Zvláštní kapitolou pak byla vojenská spolupráce. Ta probíhala, jak již bylo řečeno, od počátku občanské války v Číně. Ovšem po vítězství komunistů v roce 1949 dostala nový rozměr, který byl ještě umocněn úmrtím Stalina. Zbraně, které Stalin Číňanům poskytoval, nebyly ty nejmodernější, jaké měli Sověti v dané chvíli k dispozici. Chruščov však vyslal své odborníky a poradce, aby školili Číňany na tom nejlepším, co zrovna ve výzbroji sovětské armády bylo. Ba co víc, souhlasil dokonce, že Číně poskytne vzorek jaderné bomby (Taubman, 2005: 338). Ve světle těchto věcí bylo s Čínskou lidovou republikou nakládáno více- méně jako s rovnocenným partnerem. To dokládá například fakt, že jejich zástupci byli pozváni na zakládající schůzku organizace Varšavské smlouvy v roce 1955, byli informováni o Chruščovových záměrech, když se snažil harmonizovat vztahy s Titem, a dokonce v průběhu maďarského povstání Moskva několikrát konzultovala s Pekingem svůj postup. (Taubman, 2005: 338).

Ovšem přes všechnu tuto pomoc, bez níž by se ČLR obešla jen stěží, se začaly vzájemné vztahy kazit. Příčin bylo několik, ovšem zřejmě tou prvořadou byla rozdílnost povah sovětského a čínského vůdce. Chruščova jeho současníci popisují jako člověka zemitého, bodrého, ale na druhou stranu také svéhlavého a prudkého (Taubman, 2005: 288-9). Tím se velmi odlišoval od Mao Ce-tunga, jenž je popisován jako člověk zdrženlivý, hrdý, nedávající průchod svým citům apod[71]. Navíc Chruščov nebral v úvahu, nebo si prostě nevšímal důsledků, které jeho jednání provázely.

[71] Třebaže tyto jejich povahové vlastnosti byly proti sobě v ostrém kontrastu, v jedné věci se shodovali. Jejich akce (ať již jakékoliv) byly většinou prudké, vycházející z momentálního zápalu pro věc, prosazované bez větší znalosti věci a ještě méně možností jejich dopadu na okolí. Oba bychom mohli označit za velké improvizátory, kteří však nepřemýšleli, nebo nebrali v potaz, možné důsledky svých činů. V tom ostře kontrastovali se Stalinem, který byl většinou přespříliš opatrný a bedlivě sledoval reakce okolí (to platilo zejména pro poválečnou spolupráci mezi státy „Velké trojky“)

Autor Martin Malia se domnívá, že konfrontační politika, jejímž vyústěním byl až válečný střet mezi SSSR a ČLR, byla nastoupena již v polovině padesátých let, kdy se Chruščov pokusil normalizovat vztahy s Titem a přivést Jugoslávii[72] zpět do socialistického tábora ((Malia, 2004: 327). A fakt, že Chruščov začal vyjednávat s Titem, se dal chápat v podstatě jako zrada, protože Moskva se tím zřekla „jediné správné linie" (v čínském pojetí Stalinovy) dosažení komunismu. Navíc Chruščov neuspěl a Tita nepřesvědčil, ba co víc, Bělehradu se dostalo ujištění, že i jeho „vlastní cesta" v budování socialismu je možná. Nicméně se odehrály i další události, které Mao přičítal na vrub Chruščovovi[73].

Tajný projev na XX. sjezdu KSSS, nepokoje v Polsku a v Maďarsku, to vše vedlo Maa k přesvědčení, že Chruščov rozhodně není žádným vůdcem a že na svou pozici nestačí.

Na mezinárodní scéně se však Chruščov snažil dokázat, že je velkým státníkem. Aby vládce Kremlu napomohl sblížení se Západem, rozhodl se zasáhnout do jednání, která se vedla o budoucnosti Rakouska. To bylo, stejně jako Německo, okupováno spojeneckými mocnostmi, a i když se z počátku zdálo, že otázka Rakouska bude

[72] Jugoslávie byla vyloučena z Kominformy v roce 1948, přičemž všechny tehdejší komunistické strany odsoudily Tita jako agenta imperialistů a revizionistu.

[73] Co Mao nesl velice těžce a z čeho se ve své podstatě východní blok nikdy plně nevzpamatoval, byl Chruščovův „tajný" projev na XX. sjezdu KSSS (14. února 1956) (Taubman, 2005: 274). V tomto projevu, který Chruščov s žádným zahraničním komunistickým vůdcem nekonzultoval, odhalil Stalinův kult osobnosti, vynesl na světlo jeho zločiny a svým způsobem se tak pokusil vyrovnat se se stalinskou minulostí SSSR. Dá se říci, že tento projev otřásl sovětskou říší a jejími satelity v základech. Všechny úspěchy komunismu, které byly pochopitelně spojovány se Stalinovým jménem, tím byly popřeny, stejně tak historická kontinuita a legitimita, kterou mnozí z komunistických vůdců odvozovaly právě od Stalina. A je pochopitelné, že mezi mnohými státníky, ale i prostými lidmi, tento projev nenašel příznivou odezvu. Nepřímými důsledky odhalení Kultu osobnosti byly nepokoje v Polsku a kontrarevoluce v Maďarsku. A byť se situaci v Polsku podařilo vyřešit přijetím podmínek, které polské komunistické vedení předložilo Moskvě (např. odvolání maršála K. K. Rokossovského, který byl ministrem obrany Polska, ale ve skutečnosti byl mezi léty 1946 – 1953 Stalinovým místodržícím), situace v Maďarsku dospěla o poznání dál, kdy země dokonce vystoupila z Varšavské smlouvy. Skalní stalinisté byli nahrazeni reformními komunisty, kteří pod tlakem veřejnosti odváděli Maďarsko ze socialistického bloku. A to byl moment, na který všichni Chruščovovi kritici (ať již veřejní, či tajní) čekali, zda se Chruščov definitivně znemožní, protože dopustí odchod Maďarska, nebo zasáhne a stane se tak v podstatě tím, koho kritizoval – Stalinem. Chruščov v podstatě na výběr neměl – nezasáhnout znamenalo dopustit vlastní pád. Proto byla maďarská kontrarevoluce utopena v krvi a Imré Nagy, maďarský vůdce, popraven.

vyřešena rychle, zastínily ji další události[74], které jednání o této záležitosti v podstatě odsunuly mimo okruh zájmů, čímž se prostě o Rakousku nejednalo. V roce 1955 však Chruščov dospěl k závěru, že prestiž SSSR nikterak neutrpí, pokud kývne na návrh Rakušanů, kteří slíbili, že vyhlásí neutralitu a nestanou se členy žádného uskupení, které by bylo nepřátelsky zaměřeno proti Sovětskému svazu (Taubman, 2005: 350). Tím byla rakouská záležitost vyřízena a sovětské jednotky se ze země stáhly.

Roku 1956 se však odehrála ještě jiná krize, a to Suezská. V té se angažovaly Velká Británie, Francie, Izrael a svou účast také připojily Spojené státy a Sovětský svaz. Poslední dva jmenovaní se však zapojili diplomatickým nátlakem. Díky tomu, že Suez byl prvořadým zájmem Velké Británie a Francie, maďarské události zůstaly stranou světové pozornosti, což do jisté míry ulehčilo zásah Sovětů. Nicméně Chruščov se angažoval v Suezské krizi ve prospěch Egypta, když Bulganinovými ústy vyhrožoval Velké Británii jaderným úderem, pokud své akce nezastaví (Crozier, 2004: 169). Skutečnost, že francouzsko-britská expedice byla odvolána a že Izrael byl rovněž nucen zastavit své akce vůči Egyptu, napomohla v arabském světě šířit pověst SSSR jako země, která se zastává „slabých a utlačovaných“. Jinými slovy, Sovětský svaz vyvolal velmi příznivý dojem ve formujícím se třetím světě, čímž jeho prestiž náležitě stoupla. Ovšem skutečnost, že za neúspěchem britsko-francouzské akce stál nátlak Spojených států, znal málokdo.

Aby Chruščov skutečně zahájil novou expanzivní zahraniční politiku, vyrazil spolu s Bulganinem (zastávajícím funkci premiéra) na okružní cestu po Barmě, Indii a Afghánistánu. Především cesta do Indie byla významnou, jelikož tím Chruščov nejenom „oplácel“ návštěvu, kterou předtím vykonal Nehrú v Moskvě, ale podařilo se mu navázat s indickými

[74] Zejména se jednalo o neschopnost spojenců dohodnout se na poválečném režimu Německa, což byl prvořadý zájem SSSR. Dále byla jednání paralyzována otázkou Marshallova plánu a první Berlínskou krizí.

představiteli velmi specifický vztah[75], který ve změněné podobě přetrvává mezi Ruskem a Indií dodnes. Sovětský vůdce si sympatie získal především prohlášením, že plně podporuje nárok Indie na Kašmír a portugalské enklávy, které se dosud nalézaly na indickém pobřeží, rovněž patří pod indickou svrchovanost[76].

Chruščov viděl, že koloniální svět se pomalu hroutí a že se zde skýtají velké potenciály pro další šíření revolučních idejí. Forma národněosvobozeneckého boje je velice blízká marxismu, proto nebylo divu, že se jí Chruščov přidržel, když obhajoval sovětské angažmá v těchto oblastech. Pochopitelně se dostal do střetu s Molotovem, který dosud vykonával funkci ministra zahraničí a jenž zcela jasně tuto aktivitu odsoudil jako „dobrodružství" (Taubman: 2005: 355). V tomto ohledu je třeba dát Molotovovi za pravdu, jelikož SSSR, potažmo Chruščov, neměl žádný plán, tím méně představu o tom, co přesně lze od sovětského angažmá ve třetím světě očekávat. Zjednodušeně se dá říci, že odkud se měly stahovat evropské mocnosti, tak tam chtěl jejich místo zaujmout Sovětský svaz.

Sovětskému vůdci velice záleželo na vztazích se Spojenými státy, ovšem celou záležitost kalil fakt naprosté americké převahy, co se jaderných zbraní týče. Byl velice zasažen zprávou o stavu sovětského jaderného programu a počtu jaderných bomb, které měl SSSR k dispozici. K těmto informacím se dostal po Beriově pádu, protože ten měl celou záležitost na starost.

Ke konci Druhé světové války se Stalin samozřejmě dozvěděl o novém typu zbraně, který Američané vyvíjeli a jenž byl později použit proti Japonsku. Nicméně valný dojem na něj atomová bomba neudělala. Jistě, Sovětský svaz coby velmoc, ji musel ve výzbroji mít, nicméně vyjádřil přesvědčení, že tyto zbraně nikdy žádnou válku nevyhrají

[75] Bohužel si Chruščov touto snahou opět zkomplikoval vztahy s Číňany, protože ti s Indií neměli nejpříkladnější vztahy a v roce 1959 došlo dokonce k ozbrojeným srážkám, když Číňané překročili indické hranice (Crozier, 2004: 183)

[76] http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-12690.html (22. 3. 2009)

(Roberts, 2008: 353). Naopak Chruščov těmto zbraním plně „podlehl“ a prosazoval jejich urychlený vývoj a vyzbrojování sovětské armády[77].

Nicméně Sovětský svaz nedisponoval letouny, které by byly schopny tyto bomby dopravit nad cíl. Rozhodnutí, které Chruščov v tomto ohledu učinil, představilo světu novou dimenzi[78] soupeření mezi Západem a Východem. Sovětský vůdce se rozhodl pro rakety, které měly zajistit dopravu jaderných bomb na cíl. A přestože skutečně zdařilý test rakety R – 7 Sergeje Koroljova proběhl až v srpnu 1957, Chruščov tuto zbraň při setkání se západními státníky již užíval jako fakt o rok dříve (Taubman, 2005: 349 ; Warner, 1995: 842). Toto chvastounství[79] mělo být jedním z typických rysů Chruščovovy vlády.

Počátek sovětsko-čínské rozepře

Sovětsko-čínské vztahy nikdy nebyly bezproblémové, nicméně díky Stalinovi, který byl jednotící osobností celého socialistického tábora, nikdy nedošlo k vážné rozepři. A pokud přece, pak byla situace vyřešena ústupem Mao Ce-tunga, který dominantní roli sovětského vůdce respektoval.

Nicméně Chruščovova živelná politika ve spojitosti (z čínského úhlu pohledu) s ideologickou nepevností Moskvy přinášela vzrůst napětí mezi oběma stranami. Za zcela evidentní „slabošství“ a nelogičnost považoval Mao Chruščovovu snahu nalézt se Spojenými státy modus vivendi. Nemohl pochopit, proč Sovětský svaz, z jeho pohledu velmoc vlastnící atomové zbraně a nejsilnější konvenční armádu na světě, nepostupuje vůči imperialistickému světu daleko razantněji a tvrději.

[77] Sovětský svaz byl „doslova jeden velký cílový prostor pro americké bombardéry, které operují z letišť v Norsku, Německu, Itálii, Jižní Koreji a Japonsku“ (Taubman, 2005: 334)

[78] Toto „odhalení“ bylo podobně revoluční, jako když Alexander de Seversky představil vzdálenost SSSR a USA na mapě, jejíž střed umístil na Severní pól. Dokázal tak, jak riskantní může být spoléhání se pouze na Mercatorovo zobrazení (Romancov, 2004: 443).

[79] Jako doklad převahy socialistického světa nad kapitalistickým byl vykládán úspěšný start sovětské rakety, která vynesla na oběžnou dráhu první umělou družici Země – Sputnik (4. říjen 1957). Sovětská propaganda tohoto faktu náležitě využila.

Aby Mao dokázal, že on se před nikým sklánět nebude, rozkázal svým jednotkám obsadit ostrov Quemoy v Tchaj-wanské úžině, který byl v držení Kuomintangu. Incident[80] se odehrál v roce 1958, tedy v době, kdy Chruščov zvyšoval svou aktivitu ve prospěch zlepšení vztahů s USA[81]. Proto, k Maově překvapení, reagoval na čínskou akci podrážděně a byl svým způsobem „přinucen" angažovat se ve prospěch ČLR. Krize skončila patem, protože ani USA, ani SSSR nelákala vidina válečného střetu kvůli podružné záležitosti.

Přesto měla krize jeden konkrétní výsledek. Chruščov dal čínskému vůdci najevo, že dokud se ČLR musí spoléhat na jaderný „deštník" Sovětů, bude Mao muset své kroky se SSSR konzultovat, protože Moskva nebude Peking chránit za každou cenu. A způsob, jak si zajistit „poslušnost" čínského vůdce, viděl Chruščov v tom, že Číňanům jadernou bombu neposkytne, i když se k tomu dříve zavázal.

Řešení krize v Tchaj-wanské úžině se podobalo řešení krize první. Bylo uzavřeno příměří a opět nedošlo k žádným změnám, co se ostrovů týče. Avšak vztahy SSSR a ČLR se dostaly na bod mrazu. Čína byla nucena pracovat na vývoji jaderné zbraně sama a také technologická, finanční i jiná pomoc ze strany SSSR přestala být tak bezvýhradná jako po Chruščovově nástupu k moci. Neochota Moskvy stát v každém případě a za každých okolností na straně Pekingu byla zřejmě nejdůležitější příčinou zhoršení vztahů mezi oběma zeměmi (Malia, 2004: 329).

[80] Je nutné říci, že tato akce byla pouze pokračováním událostí roku 1954 – 55, kdy se Čínská lidová republika rozhodla zmocnit ostrova Quemoy, což bylo chápáno jako předstupeň útoku na samotný Tchaj-wan. Zpočátku situace vypadala jako pokračování občanské války, ale v momentě, kdy USA uzavřely s Tchaj-wanem smlouvu o vzájemné obraně (Mutual Defense Treaty), 2. prosince 1954, dostala tato záležitost mezinárodní rozměr. Po vzájemném vyhrožování skončila situace patem, třebaže větší úspěch zaznamenala komunistická Čína, když donutila ke stažení Čankajškovy jednotky z ostrova Tachen. Je rovněž nutné konstatovat, že v této záležitosti se Sovětský svaz plně postavil za ČLR (Taubman, 2005: 338)

[81] (http://www.globalsecurity.org/military/ops/quemoy_matsu.htm) (11.1.2009)

Tyto vztahy však nebylo možné snadno urovnat. V tomtéž roce začal Mao realizovat Velký skok[82], jenž po vzoru stalinské industrializace (v podstatě se jednalo o první čínskou pětiletku) měl z ČLR udělat průmyslovou velmoc, kde se ocel bude vyrábět doslova na zadním dvorku. Pro Čínu měl však tento plán tragické důsledky – hladomor, nemoci, rozvrat hospodářství apod. Neúspěch byl tak ohromný, že sám Mao byl nucen veřejně přiznat, že se tento plán nepovedl, a v roce 1960 bylo od něj definitivně upuštěno[83]. A byl to právě Chruščov[84], který uvedení tohoto plánu v život tvrdě kritizoval.

Další ranou pro Číňany byl fakt, že v pohraničních bojích (1959 – 62), které vedli s Indy, se Moskva odmítla postavit na jejich stranu a vyhlásila v této záležitosti neutralitu (Crozier, 2004: 183). Jinými slovy, ke konci roku 1960 se sovětsko-čínské vztahy dostaly na bod mrazu a z tohoto stavu se neměly dále posunout několik desetiletí.

Sovětské pronikání do Afriky a Blízký východ

Třebaže za Stalinova života nebylo dění mimo Evropu a Dálný východ považováno za důležité, první kroky[85], jež měly SSSR umožnit proniknout na Blízký východ, podnikl právě Stalin.

Angažovanost a podpora SSSR při vzniku státu Izrael dávaly tušit, že by Sověti rádi zaujali místo Britů, kteří se ze svěřeneckých území v Palestině začali stahovat[86]. Přes poměrně příznivou prvotní reakci z izraelské strany na pomoc Moskvy se však Stalinův plán nezdařil. Přes fakt, že ve válce roku 1948, kdy Izrael byl nucen bojovat za své přežití

[82] Velký skok byl plán Mao Ce-tunga na urychlený rozvoj průmyslu a zemědělství zároveň, v podstatě se jednalo o čínskou pětiletku. Vzorem se stala Stalinova industrializace a kolektivizace zemědělství SSSR, jež začala v roce 1929. (http://www.historylearningsite.co.uk/great_leap_forward.htm) (15. 4. 2009)
[83] (http://www.historylearningsite.co.uk/great_leap_forward.htm) (15. 4 .2009)
[84] Mao Ce-tung tak nemohl sovětskému vůdci zapomenout dvě věci – zaprvé, že vůbec čínský plán kritizoval, a zadruhé, že měl v konečném důsledku pravdu.
[85] Prvním krokem byla snaha SSSR uchytit se v Íránu, což zvýšilo napětí mezi tehdejšími spojenci (viz. výše).
[86] Dělo se tak pod dojmem sílících hospodářských problémů Velké Británie, mezinárodní situace, ale také vzrůstajících násilností (i ze židovské strany), kdy se terči stávali vojáci i administrativní pracovníci Velké Británie.

pomocí sovětských a československých zbraní a kdy posledně jmenovaná země vycvičila i řadu izraelských pilotů, se nakonec Izrael začal orientovat západním[87] směrem. Tím sovětské „dobrodružství“ v této oblasti skončilo a teprve po nástupu Chruščova se objevily nové pokusy o proniknutí do této oblasti.

Proto již v roce 1954 přislíbil Chruščov vojenskou a ekonomickou pomoc Násirovu Egyptu, přičemž vyřadil ze hry Američany, na které se Násir také obrátil (Kanet, 2006: 334). Svou roli rovněž sehrála zamýšlená stavba Asuánské přehrady, kterou Egypt nemohl financovat bez pomoci ze zahraničí. A protože si Američané kladli podmínky, za kterých Násirovi pomohou, a protože USA byly spojencem Izraele, obrátil se egyptský prezident na Moskvu, jež si takové podmínky nekladla. A aby Násir udělal dobrý dojem na Sověty, rozhodl se diplomaticky uznat[88] Čínskou lidovou republiku, čímž rozzuřil Washington, protože USA dále lpěly na Tchaj-wanu coby jediné a skutečné Číně.

Posléze se pozice SSSR ještě více upevnila díky řešení Suezské krize a podpoře Násira proti francouzsko-britsko-izraelské koalici.

O dva roky později vynesla revoluce armádních důstojníků do čela Iráku brigádního generála al – Kásima, jež vešla do dějin jako Revoluce 14. července (Warner, 1995: 854). Ten nejenom že navázal přátelské vztahy se SSSR, ale také v roce 1959 vystoupil z Bagdádského paktu[89], jehož byl Irák členem. Z pohledu Moskvy bylo velice důležité, že pronikla do oblastí, které téměř výlučně náležely bývalým koloniálním mocnostem, a dokázala zde promítnout svůj vliv (Kanet, 2006: 335).

V případě Afriky však byla situace složitá, jelikož zde nadále existovala koloniální správa jednotlivých evropských států, a kromě toho,

[87] Tato skutečnost vyvolala ve Stalinovi hněv, který v SSSR vyústil v kampaň proti sionistům, jíž za oběť padly stovky lidí židovského původu (včetně lidí z uměleckých kruhů a dokonce i žena V. M. Molotova), či lidé, kteří byli podezřelí z přílišného angažmá ve prospěch Izraele (Montefiore, 2004: 528).

[88] http://eg.china-embassy.org/eng/zaigx/t258926.htm (17. 4. 2009).

[89] Jednalo se o organizaci, v níž se sdružily Irák, Írán, Pákistán, Turecko a Velká Británie a která vznikla v roce 1955. Pakt byl nakonec rozpuštěn v roce 1979 a je považován za jeden z nejméně úspěšných, který byl kdy Západem vytvořen.

že SSSR vystupoval s požadavkem na rozpuštění koloniálních panství, nemohl toho po praktické stránce více udělat. Kontakty, které se podařilo navázat s Ghanou[90], Guineou a Mali, byly na tak rozlehlý kontinent příliš málo. Sověti se však nedočkali pouze vítězství v těchto záležitostech.

Poměrně výrazný neúspěch utrpěli Sověti v případě belgické kolonie Konga v roce 1960, kdy nemohli účinně zasáhnout ve prospěch levicového politika Patrice Lumumby. Ten se stal premiérem země, avšak situace se zdramatizovala, když provincii Katangu ovládl opozičník Moise Tshombe (Crozier, 2004: 2005). Lumumba požádal o vyslání jednotek OSN a také se mu dostalo finanční a materiální pomoci se SSSR. Situace pak využil armádní velitel Mobutu, jenž se svými jednotkami Lumumbu zatkl a vydal ultimátum sovětské ambasádě, aby se její zaměstnanci a „poradci“ do 24 hodin stáhli ze země (Crozier, 2004: 206). Patrice Lumumba byl později zastřelen, třebaže dodnes není přesně jasné, kdo nese odpovědnost za jeho smrt. A i když je Lumumba označován jako levicový politik, není jisté, že by se dal označit za komunistu, a také, jak by se situace vyvinula, kdyby Lumumbu nestihl výše zmíněný osud. Zda by se skutečně Kongo stalo vazalem Moskvy ve střední Africe, či nikoliv.

Situace na Kubě a Karibská krize

Je zajímavé, že vítězství komunistů na Kubě a svržení diktátora Batisty v roce 1959 Chruščova nijak výrazně nezaujalo (Taubman, 2005: 489). Tamní dění nepovažoval za důležité, zvláště když nevěděl zhola nic o člověku jménem Fidel Castro, třebaže se doslechl, že jeho bratr Raúl by měl být komunista. O situaci se Chruščov začal blíže zajímat teprve tehdy, když revolucionáři odrazili v půlce dubna 1961 pokus kubánské emigrace pod záštitou USA o invazi na ostrov, což vzbudilo u sovětského vedení velké sympatie, a objevila se myšlenka na předsunutou pozici socialismu přímo u bran Spojených států.

[90] Autokratický prezident Nkrumah požádal v roce 1962 o sovětskou asistenci, což umožnilo proniknutí agentů KGB do této oblasti, přičemž samotní agenti oficiálně pro prezidenta cvičili jeho ochranku. Ovšem v roce 1966 se režim ne příliš oblíbeného prezidenta zhroutil a sovětští poradci, kteří nestačili uprchnout, byli popraveni (Crozier, 2004: 208).

Tato úvaha byla vedena ještě jedním podstatným motivem. Americký prezident J. F. Kennedy měl s Chruščovem ve Vídni roku 1961 jednat, mimo jiné, o německé otázce. Alarmující bylo, že od konce 2. světové války nebyli bývalí spojenci schopni přijít s návrhem, jenž by byl akceptovatelný pro obě strany. Ve skutečnosti však byla situace palčivější pro Sověty, resp. pro režim W. Ulbrichta, z jehož Východního Německa skrz Berlín prchalo čím dál tím více lidí. A protože Chruščov podcenil mladého amerického prezidenta, když si myslel, že metoda prostého nátlaku a vydírání[91] povede k úspěchu, vídeňská jednání selhala. Řešením Ulbrichtova problému byla až stavba Berlínské zdi, jež další pokusy o útěk z Východního Německa z velké části likvidovala.

Chruščov si však byl vědom ještě jiné věci, a to, že Američané rozmisťovali balistické rakety středního doletu Jupiter v Itálii[92] a Turecku, přičemž Turecko bylo často nazýváno „měkkým podbřiškem Sovětského svazu“. Tento fakt musel být o to znepokojivější, že Sovětský svaz, přes neustálé přesvědčování o své síle jaderného arzenálu, disponoval pouze zlomkem funkčních použitelných mezikontinentálních střel (Taubman, 2005: 530).

Protiopatření, které Chruščov zvolil, aby čelil stávající situaci, lze do jisté míry označit za logické. Jestliže se USA dostaly na dostřel SSSR díky Turecku, proč by SSSR nemohl ze stejného důvodu využít Kubu. Problém byl však v tom, že Chruščov se zřejmě soustředil pouze na tuto prvotní logickou úvahu, ale dále již nepromyslel[93], jaký by měl být postup v případě, že USA odhalí dopravování sovětských raket na Kubu, tedy ještě dříve, než budou nainstalovány a připraveny k použití.

---

[91] Chruščov vyhrožoval, že pokud nedojde k dohodě, podepíše s Východním Německem separátní smlouvu sám a vytrhne tak Berlín z vlivu Západu (Taubman, 2005: 493).

[92] http://www.redstone.army.mil/history/systems/jupiter/chapter7.html (16. 4. 2009)

[93] Autor W. Medland se zabývá důvody počínání SSSR, které nakonec vedly ke Karibské krizi. Identifikoval více než pět pravděpodobných důvodů Chruščovova počínání – 1. snaha zajistit si výhodnější pozici pro další jednání o Berlínu, 2. ochránit Kubu před dalším případným americkým útokem, 3. nastolit opět rovnováhu s USA (tedy reakce na rozmístění raket v Itálii a Turecku), 4. potvrdit vedoucí úlohu Moskvy v rámci komunistického světa apod. (Medland, 1990: 434).

Říjen 1962 se stal dobou, kdy studená válka měla pravděpodobně největší potenciál přejít do horkého konfliktu, jehož následky by byly fatální. Americké špionážní letouny U - 2 přinesly informace o zřizování odpalovacích ploch pro sovětské rakety na Kubě a Kennedy vyhlásil nad ostrovem karanténu, již žádné plavidlo nesmělo porušit pod hrozbou zahájení palby. Nesmlouvavý postoj amerického prezidenta a absence záložního plánu Sovětů vystupňovali situaci do krajnosti.

Za této situace nezbylo Chruščovovi nic jiného, než se stáhnout[94]. USA se zavázaly, že Kubu vojensky nenapadnou a také (ovšem nikoliv písmeně), že stáhnou své rakety z Turecka (Taubman, 2005: 560). Dne 29. října 1962 byl odvysílán Chruščovův projev, ve kterém potvrdil stažení raket z Kuby a krize tak mohla být považována za skončenou.

Obě strany tohoto sporu se ohlásily za vítěze – USA proto, že neustoupily nátlaku a v konečném důsledku donutily SSSR se stáhnout, a Chruščov proto, že získal bezpečnostní záruky pro Castrův režim, a rovněž proto, že „zabránil válce“ (Taubman, 2005: 571).

Nicméně významnější dopad měla tato krize pro Chruščova. Jeho situace od počátku šedesátých let nebyla právě stabilní. Za své politické kariéry si nadělal řady nepřátel, kteří však neměli příležitost nějakým způsobem se s Chruščovem vyrovnat. Byli skryti ve stranickém aparátu, armádě a čekali na vhodnou příležitost.

Chruščov také rozhněval spoustu lidí svým skandálním projevem na XX. sjezdu KSSS, kteří mu nemohli zapomenout sesazení Stalina

[94] Za příčinu neúspěchu SSSR lze považovat fakt, že Moskva nebyla schopna „promítnout“ svou převahu v konvenčních silách (kterou si udržovala i přes Chruščovovy zásahy) na tak dlouhou vzdálenost. Chyběly kapacity, vhodná plavidla a jejich dostatečný počet, což by mohlo situaci příznivě ovlivnit. Tím, kdo chtěl skutečně postavit silné a moderní sovětské námořnictvo, byl Stalin. Jeho pozornost se však soustředila na křižníky a bitevní lodě, jejichž výrobu nařídil i přes námitky tehdejšího ministra válečného námořnictva kontra-admirála Kuzněcova (Fidler, 2005: 148). Po nástupu Chruščova byl Kuzněcov zbaven funkce a nahrazen S. G. Gorškovem. Všechny námořní projekty, které Stalin schválil po skončení 2. sv. války, byly zastaveny a přes 600 válečných lodí nejrůznějších typů a tříd bylo na Chruščovův rozkaz sešrotováno (Fidler, 2005: 98). Třebaže se tomuto osudu válečného námořnictva snažil Gorškov zabránit, nepovedlo se. Chruščov do velké míry vojenské námořnictvo SSSR paralyzoval, což se také projevilo za Karibské krize. Po jejím skončení vydal sovětský vůdce Gorškovovi rozkaz, aby mu postavil hladinové námořnictvo (http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,837933-6,00.html) (18. 4. 2009).

z piedestalu, na který se sám dosadil. Pro tisíce občanů to znamenalo zhroucení jistot a zaběhnutého řádu věcí a pro stranické funkcionáře ztrátu jejich funkcí a společenského postavení. Ruku v ruce s těmito tlaky postupovala neutěšená hospodářská situace, kterou již nebyl ochoten nikdo omlouvat a Chruščovovy „odborné zásahy" situaci jen zhoršovaly.

Prestiž Moskvy v tomto prohraném souboji s USA považlivě zakolísala, což ukázala reakce Čínské lidové republiky. Ta označila akci sovětského vůdce za dobrodružnou a následně kapitulantskou (Taubman, 2005: 571). Mao Ce-tung, jenž byl naladěn daleko bojovněji než jeho sovětský protějšek, nemohl dost dobře pochopit, proč taková země jako SSSR, jež dosáhla řady úspěchů, musela ustoupit před kapitalistickými Spojenými státy. Kromě toho, že si Mao potvrdil domněnku, že Chruščov skutečně na svou funkci nestačí, dospěl zřejmě také k přesvědčení, že revoluční potenciál Moskvy se vyčerpal[95] a Sovětský svaz místo toho, aby nadále sledoval cestu celosvětového vítězství komunismu, upadl do konformismu a spokojil se s mírovým soužitím. Karibskou krizi lze tak považovat za okamžik, kdy se cesty ČLR a SSSR definitivně rozešly a v konečném důsledku se tak Sovětskému svazu na světové scéně objevil nový soupeř.

Konec Chruščovovy éry

Třebaže po skončení Karibské krize zůstal Chruščov u moci další dva roky, jeho pozice v podstatě den ode dne slábla a nespokojenost stranického aparátu se sovětským vůdcem, úměrně tomu, rostla. Strůjcem[96] jeho pádu byl spolupracovník, kterého si Chruščov sám vybral, Leonid Iljič Brežněv, jenž v roce 1964 zaujal jeho místo. Chruščovovi se dostalo kritiky téměř za vše, co kdy udělal nebo nařídil. Jeho spolupracovníci upozorňovali na fakt, že sice odsoudil kult Stalina[97], ale

[95] (http://members.fortunecity.com/stalinmao/China/Cultural/Cultural.html). (18.2.2009)

[96] Jednalo se o „spiknutí" více osob a není zcela jisté, kdo s nápadem na poslání Chruščova do penze přišel. Do kritiky jeho osoby se však pustil také stranický ideolog Suslov, zástupce Chruščova pro RSFSR Jefremov, vicepremiér Kosygin a další (Taubman, 2005: 30).

[97] Na předsednictvu, které Chruščova odvolalo z funkce a poslalo do penze, mimo jiné zaznělo: „Dříve jste se uměl ovládat. Teď jste někdo jiný… Sám Stalin se choval skromněji než vy, Nikito Sergejeviči…

místo toho vytvořil svůj vlastní. Se žádnými odborníky se neradil, a pokud ano a měli jiný názor než sovětský vůdce, vyspílal jim velice hrubě a prosadil vždy svou. A v neposlední řadě mu vyčetli zahraniční politiku, o níž rozhodoval od „oběda“ a jež přivedla Sovětský svaz často do trapných a neřešitelných situací stejně jako Chruščovovy projevy (Taubman, 2005: 30). Sám Chruščov se výrazněji nebránil a přijal svůj osud.

Kapitola III. – Brežněvova éra

V okamžik nástupu L. I. Brežněva nevypadala situace pro Sovětský svaz právě nejlépe. To, co bychom mohli nazvat porážkou v Karibské krizi, prestiži SSSR rozhodně nepřidalo, navíc Chruščovova nekoncepční domácí a zahraniční politika nezanechala po sobě v podstatě žádnou stopu nebo ideál, na který by bylo možno navázat a dál jej rozvíjet.

Co však bylo horší, Čínská lidová republika se definitivně vymanila z područí Moskvy, protože ať si Mao mohl o Chruščovovi myslet cokoliv, přiznal mu určité zásluhy za rozvoj ČLR v 50. letech 20. století. Na druhou stranu, ani tento fakt Peking neodradil od vlastní „emancipace“ v rámci socialistického světa. Brežněv se ještě pokusil situaci zvrátit, a proto na počátku roku 1965 byla do Moskvy svolána schůze představitelů komunistických stran, avšak tuto schůzi Číňané bojkotovali (Švankmajer, 2004: 448). Situace byla o to alarmující, že nejenom že Sovětský svaz „musel“ vést konfrontaci se Spojenými státy, ale na světové scéně se objevil další soupeř, který měl ambici dosavadní bipolaritu narušit. Navíc tím, že Čína byla socialistickým státem, mohla přispět k rozštěpení východního bloku[98], protože mohla na svou stranu strhnout nespokojence, kteří se neztotožňovali s politikou Moskvy. Tato situace vypadala nejreálněji ve východní Asii, jelikož tyto komunistické

Vaše odhalení Stalina překračovala hranice slušnosti… Trpíte velikášstvím, a ta nemoc je nevyléčitelná.“ (Taubman, 2005:31).

[98] Pokud bychom se podívali na Evropu, pak za takového „odštěpence“ lze považovat Albánii, která se víc, než kterýkoliv jiný stát, nevyrovnala s odhalením Stalinova kultu. Kritika SSSR ze strany Číny tak přišla E. Hodžovi vhod, a proto se začal orientovat na Peking. Nicméně i Mao posléze Hodžu zklamal a Albánie pak budovala svůj vlastní socialistický svět nezávisle na vnějším světě.

strany byly v bezprostředním dosahu Pekingu a také ve většině stran existovaly pro-čínské a pro-moskevské frakce. Avšak (zatím) ideologický konflikt neprobíhal pouze v této části Asie, významnou oblastí střetnutí obou zemí se stala také Afrika.

Africký kontinent

V roce 1964 vyslal Mao Ce-tung svého pobočníka Čou En-laje na několikatýdenní cestu po Africe (Crozier, 2004: 213). Když se vrátil, Čou konstatoval, že africké země skýtají: „vynikající revoluční vyhlídky[99].“ (Crozier, 2004: 213). Aby Číňané dokázali „atraktivitu“ svého vlastního společenského zřízení, sáhli dokonce k teorii ras, když tvrdili, že Číňané a Afričané patří do jedné skupiny „barevných“, zatímco Sověti jsou ti „bílí“, a tudíž jsou spřízněni s bývalými kolonizátory (Crozier, 2004: 213). „Soutěž“ mezi Číňany a Sověty tak spočívala v podvratné činnosti a ve schopnosti podporovat různá africká „revoluční“ hnutí.

Prvním cílem Číňanů se stal Kamerun, kdy šest Kamerunců absolvovalo kurs na vojenské akademii blízko Pekingu a poté byli vysláni zpět do vlasti s revolučním posláním. Všech šest však bylo při návratu zatčeno (Crozier, 2004: 214).

Hlavním centrem čínské činnosti na africkém kontinentu bylo hlavní město Tanzanie, Dar es-Salaam. Zdejší ambasáda totiž poskytovala peníze a školení pro bojovníky z nejrůznějších koutů Afriky (Crozier, 2004: 214). Mao Ce-tung shrnul svůj plán pro Afriku takto: „Burundi otevírá cestu do Konga. Až padne Kongo, celá Afrika ho bude následovat.“ (Crozier, 2004: 214). Činnost záškodníků vyškolených a podporovaných Číňany lze vysledovat v Burundi, Kongu-Brazzaville, Belgickém Kongu, Angole, Keni a Nigérii. Přestože výčet zemí, ve kterých

[99] K tomuto přesvědčení Čou došel zřejmě z několika důvodů. Situace v Africe, kde zcela chyběly, nebo byly velmi malé, komunistické strany, připomínala situaci v Číně ve dvacátých letech. Na významu čínská komunistická strana nabývala teprve se stupňováním svého partyzánského boje. Proto se zdálo, že i africké země by měly přijmout model maoistický, zakládající se právě na revoluční činnosti, než model sovětský, který od počátku staví na konstituované komunistické straně.

docházelo k revoluční činnosti, může vypadat úctyhodně, faktem zůstává, že se jednalo o akce velmi omezeného rozsahu a téměř vždy neúspěšné.

Nicméně většina afrických vůdců (kteří nebyli nakloněni socialismu) nepodceňovala nebezpečí, které pro ně aktivity Číňanů představovaly. Prezident Pobřeží Slonoviny, Houphouët-Boigny, promluvil o tomto problému takto: „Dnes Africe hrozí nebezpečí ze strany komunistické Číny…Aby dosáhli cíle co nejrychleji, [Číňané] zřídili výcvikové tábory pro africké vlastence. [Z těchto táborů] se organizuje podvratná komunistická činnost, aby postupně zachvátila celý náš kontinent. Cvičí se tam skupiny, které mají být použity k boji proti bratrům a sestrám zastávajícím opačná stanoviska. Pro Afriku to je jev nový, to je tragédie, která v nás vzbuzuje úzkost a strach.“ (Crozier, 2004: 216).

Avšak naděje, které Mao Ce-tung a Čou En-laj vkládali do Afriky coby kontinentu s velkým revolučním potenciálem, se nenaplnily a v soupeření se Sovětským svazem o to, kdo dosáhne většího vlivu v této oblasti, prohráli.

Situaci na Africkém kontinentu také nahrál fakt, že v průběhu roku 1960, přezdívaném také „Roku Afriky“, získala valná většina zemí nezávislost a jejich politická nevyzrálost byla velice vhodnou půdou pro marxisticko-leninskou propagandu.

Zemí, která se stala arénou pro ideologický souboj mezi Východem a Západem, se stala Angola. Tato země byla kolonií Portugalska, ve kterém vládl od roku 1932 autokratický politik Salazar. V samém Portugalsku platil zákaz komunistických stran a levicových hnutí vůbec, přesto se portugalským komunistům podařilo v Angole vybudovat komunistickou stranu, na kterou byla napojena organizace MPLA[100]. V roce 1961 pak v Angole vypukl konflikt vyvolaný MPLA

[100] Movimento Popular para a Libertação de Angola – Lidové hnutí za osvobození Angoly (Crozier, 2004: 208).

a protikomunistickou UNITA[101] (Crozier, 2004: 209). Třetí stranou konfliktu pak byla FNLA[102], přičemž všichni tři protagonisté usilovali o získání nezávislosti Angoly na Portugalsku. Role Sovětského svazu v tomto konfliktu nebyla poměrně dlouhou dobu známa, teprve v roce 1973 se zjistilo, že řada členů z hnutí MPLA získala vojenský a zřejmě ještě i jiný výcvik v SSSR (Crozier, 2004: 209). Angola nakonec získala nezávislost v roce 1975, když rok před tím padl autokratický režim v samotném Portugalsku. Situace se však nijak nevyjasnila, protože téměř okamžitě propukla občanská válka mezi výše zmíněnými hnutími.

Latinská Amerika

Avšak ani Spojené státy, ani ČLR se nestaly jedinou Brežněvovou starostí. Kubánský vůdce Fidel Castro se poměrně dlouho cítil dotčen a v jistém smyslu i zrazen dohodou mezi Chruščovem a Kennedym, která ukončila Karibskou krizi, ovšem jeho samého obešla, přičemž se Chruščov ani neobtěžoval informovat ho o výsledku. Nicméně Castro neměl jiného dostatečně mocného partnera, na kterého by se mohl obrátit, či spíše, který by podporoval vývoz revoluce do jiných zemí.

Ovšem zápal jak F. Castra, tak E. Guevary pro revoluční aktivity všeho druhu byl do velké míry pro Moskvu nepřijatelný, zvláště když tyto akce podnikaly na vlastní pěst bez předchozích konzultací se sovětským vedením. Do jisté míry bychom tak mohli říci, že se Brežněv ocitl ve stejné pozici jako Stalin po skončení 2. světové války. Protože se opět vynořil na světové scéně stát, jehož představitelé deklarovali svou věrnost ideálům marxismu-leninismu a byli odhodláni podněcovat šíření revolučních hnutí, tentokrát ovšem v oblasti Karibiku a Latinské Ameriky. Proto byla Moskva nucena dostat Kubu a Castra pod svou kontrolu, aby svými akcemi nenapáchal více škody než užitku. Navíc měl Castro tolik

[101] União Nacional para a Independência Total de Angola – Národní svaz pro úplnou nezávislost Angoly (Crozier, 2004: 209).
[102] Frente Nacional de Libertação de Angola – Národní osvobozenecká fronta Angoly (http://www.fnla.net/) (25. 4. 2009).

„drzosti“, že prohlásil[103], že centrum revoluce neleží v Moskvě, nýbrž v Havaně a tam se také mají také obracet ti političtí vůdci, kteří hodlají uskutečnit revoluce ve svých zemích (Crozier, 2004: 197)

Význam podřízení Havany sovětským záměrům se ukázal zvláště ve světle nepovedeného pokusu o šíření revoluce do Bolívie v roce 1967, která skončila naprostým neúspěchem a smrtí Gueavary (Crozier, 2004: 198). Brežněvovi došla s Castrem trpělivost a vyvinul na něj nátlak, který vyvrcholil hospodářskou blokádou Kuby se strany SSSR. A i když se Havana nechtěla snadno poddat, v okamžiku, kdy se začalo hroutit hospodářství (mimo jiné) kvůli zastavení dodávek ropy ze SSSR, byl Fidel Castro nucen se podvolit a zařadit se po bok ostatním vůdcům komunistických stran, kteří byli poslušni příkazům z Moskvy.

Neúspěch v Bolívii však nebyl jedinou nepodařenou akcí levicových, či přímo komunistických stran a hnutí v Latinské Americe. Příklad Venezuely, Brazílie, Mexika a Uruguaye to jednoznačně potvrzuje. Za většinou těchto akcí je možné hledat angažmá Sovětského svazu v roli poskytovatele finančního a výcvikového zázemí pro desítky členů nejrůznějších levicových organizací, stejně tak jako Východního Německa, Československa či Bulharska.

Pokud se však podíváme na mezinárodní kontext, zjistíme, že se jednalo o bojiště okrajové. Většina výše zmíněných pokusů se odehrávala na počátku 60. let, tedy v době zvyšování mezinárodního napětí mezi USA a SSSR. A i když Sovětský svaz (tehdy ještě pod vedením Chruščova) tyto akce podporoval, za hlavní hybnou sílu lze považovat Kubu. Je vysoce nepravděpodobné, že by poté, kdy se v Kremlu ujal moci nový vládce, měl čas obeznamovat se s existencí kdekterých radikálních politických proudů nakloněných Moskvě. Mnohem pravděpodobnější je, že Brežněv „nechal“ dále tyto akce probíhat, přičemž je diskutabilní, zda věřil, že by podobného úspěchu, kterého se

[103] V tomto ohledu je zajímavé, že jak Castro, tak Mao Ce-tung byli přesvědčeni, že se centrum revoluce přesunulo právě do „jejich“ hlavního města.

podařilo dosáhnout Castrovi, by mohli docílit i ostatní vůdci revolučních hnutí v Latinské Americe, tedy faktické kontroly nad danou zemí. Nicméně se tyto diverzní akce odehrávaly v zájmové sféře Spojených států, kterou definovala Monroeova doktrína z roku 1823, a tuto oblast USA také velice odhodlaně bránily proti pronikání cizích vlivů. Proto jakákoli akce v této sféře, jež mohla obrátit pozornost Američanů od jiných problémů, byla vítaná. Můžeme se proto domnívat, že Moskva hleděla na latinskoamerická levicová hnutí poměrně cynicky a vypočítavě. Bez skutečně zásadní pomoci Moskvy neměla naději na úspěch, avšak jejich akce stačily na znepokojení politického vedení USA a nutnosti neustálé připravenosti v této oblasti zasáhnout. A pokud by se přece jenom nějakému hnutí podařilo uchvátit moc v kterékoliv zemi, byl by to pouze vítaný přídavek ideologického boje mezi Východem a Západem. Z tohoto pohledu Moskva v podstatě neměla co ztratit.

Válka ve Vietnamu

Sovětskému vedení (do určité míry) přišla vhod druhá válka v Indočíně (1958 – 1975), resp. zapojení Američanů do tohoto konfliktu v roce 1964. Ovšem ze samotného konfliktu nebyla Moskva nijak nadšena, protože se vůdce severovietnamských komunistů Ho Či Min se sovětským vedením o chystané invazi na jih neporadil. Co bylo horšího, vpád severovietnamských vojáků na jih se uskutečnil pod vlivem Čínské lidové republiky, jelikož Severní Vietnam požádal o pomoc při svém „osvobozeneckém boji“ právě Čínu. Bylo to logické nejen díky blízkosti Číny, která mohla efektivně zasahovat ve prospěch Severního Vietnamu, ale také z ideologického hlediska, neboť hlavní vietnamský ideolog Truong Chinh byl oddán čínské koncepci revolučního boje (Crozier, 2004: 257). Navíc sami Číňané o Američanech hovořili jako o papírových tygrech, tudíž se Ho Či Min neměl čeho obávat.

Vzhledem k faktickému zamrznutí sovětsko-čínských vztahů bylo pro Moskvu alarmující, jakým způsobem se Peking snažil její roli nahradit a vybudovat si rovněž pověst revolučního centra. A Sověti (opět)

reagovali, prostřednictvím Alexandra Kosygina, rozezleně (Crozier, 2004: 253). Velmi brzy se ukázalo, jak chvástání ČLR a podceňování Američanů ze strany Vietkongu bylo nebezpečné a jaké vážné důsledky mělo. Čína totiž nebyla schopna vyvážit tlak, který Američané[104] vyvíjeli na severovietnamskou armádu, nemluvě o nemožnosti poskytnutí vyspělých zbraňových technologií (Malia, 2004: 376). Proto se Hanoj urychleně obrátila na Moskvu[105], která sice těmto žádostem vyhověla, ale bez zvláštního nadšení a spíše z praktických důvodů (eliminace čínského vlivu v oblasti a zamezení pádu Ho Či Minova režimu), jež by prestiži Moskvy v očích ostatních komunistických stran rozhodně neposloužily (Malia, 2004: 376). I tak však angažmá Moskvy nebylo zcela jednoznačné a velmi se podobalo roli, kterou sehrál Sovětský svaz ve válce v Koreji mezi lety 1950 – 1953. Role Sovětů tak především spočívala v zásobování Severního Vietnamu moderními zbraňovými systémy (rakety země – vzduch, automaticky naváděné protiletadlové kulomety a dodávání proudových letadel) a poradenství (Crozier, 2004: 253).

Tento konflikt byl specifický ještě jedním rysem, Američané samozřejmě věděli o sovětském angažmá na straně Ho Či Mina, byť oficiálně se o ničem takovém nehovořilo. A tato skutečnost jim do jisté míry svazovala ruce v rozsahu válečných operací a nasazení vojsk, protože nechtěli dosáhnout toho, aby se Sovětský svaz do této války „plně“ zapojil (Malia, 2004: 376). Jinými slovy museli postupovat opatrněji, což ve svém důsledku znamenalo akce omezenějšího rozsahu. Na druhou stranu SSSR, byť podporoval Severní Vietnam, sehrál roli „umírněného“ partnera a působil na Ho Či Mina, protože ten jakékoliv nabídky na příměří či řešení konfliktu (bez toho, že by dosáhl sjednocení Vietnamu pod komunistickou nadvládou) odmítal. Ba co víc, příměří[106], které bylo podepsáno v roce 1973, Sověti považovali za úspěch, protože Američané se stáhli z Jižního Vietnamu, jinými slovy, Moskva byla

[104] Američané se začali oficiálně angažovat až v roce 1964, po tzv. incidentu v Tonkinském zálivu (Crozier, 2004: 221).
[105] O zvláštnosti tohoto konfliktu vypovídá fakt, že Sovětský svaz se začal v této válce angažovat teprve 6 let po jejím vypuknutí (Crozier, 2004: 251).
[106] Toto příměří bylo zprostředkováno nemalou zásluhou Sovětů.

s výsledkem konfliktu spokojena. Ne tak Severní Vietnam (nyní již bez Ho Či Mina, zemřel v roce 1969), jenž jak píše Crozier, neměl ani na okamžik v úmyslu danou dohodu respektovat (Crozier, 2004: 258). Sovětský svaz však Severní Vietnam nenutil k onomu poslednímu náporu, který vyvrcholil 30. dubna 1975, kdy byl dobyt Saigon. Na druhou stranu Moskva neudělala nic, čím by svého spojence od tohoto úmyslu odradila (Malia, 2004: 376).

Dopad druhé války v Indočíně byl dalekosáhlý a přispěl k tvrzení propagandistů, že komunistický blok se nejenom vyrovnal svým soupeřům, ale že se nyní rozložení sil vychýlilo ve prospěch východního bloku. V očích komunistických stran Moskva jednoznačně posílila svou pozici, protože dokázala „porazit“ Spojené státy, byť prostřednictvím cizích rukou. Sjednocený Vietnam však svou vděčnost vyjádřil zcela jednoznačně a Sovětský svaz v něm získal oddaného spojence. Čínská lidová republika se naproti tomu zdiskreditovala nejenom svými lživými tvrzeními o skutečné síle a schopnostech Američanů, ale hlavně neschopností zajistit vítězství Severního Vietnamu vlastními prostředky (Malia, 2004: 376). Navíc Vietnam (nyní již sjednocený), který se mohl stát blízkým spojencem Pekingu, se přeorientoval na Moskvu, což mělo později neblahé důsledky[107].

Z tohoto podhledu je možné konstatovat, že Maova politika, kdy se snažil vytěsnit Moskvu z této části Asie a v podstatě převzít její roli coby revolučního komunistického centra, naprosto selhala. Čína se pokoušela konkurovat Sovětskému svazu téměř všude, kde se objevila příležitost, ovšem nedosáhla žádného úspěchu v klíčových otázkách (posílení vlivu v Africe a jihovýchodní Asii). Ba co víc, konfrontační kurz, který Mao Ce-tung zvolil, skončil vojenským střetnutím obou zemí s tristními výsledky pro ČLR.

[107] V podobě čínsko-vietnamského konfliktu v roce 1979, který zmíním později.

Válečný konflikt mezi ČLR a SSSR

Záminkou se stala tzv. Pekingská smlouva z roku 1860 uzavřená mezi ruským a čínským impériem, která, kromě jiného, určovala vzájemné hranice. Tato hranice byla vytyčena podél řek Amur a Usuri. (Ryabushkin, 2004: 75) Záminkou ke konfliktu se však stal zejména ostrov Damaňskij, ležící na řece Usuri. Jelikož hranice obou států byla vedena korytem řeky, obě strany si v podstatě mohly nárokovat vlastnictví tohoto kousku země. Ovšem za právoplatné držitele se považovali Sověti, kteří tam rovněž vykonávali strážní službu. V tento okamžik přišel Mao s požadavkem na spravedlivé vyrovnání se s minulostí a měl tak na mysli úpravu vzájemných hranic, které byly vytyčeny ve prospěch carského Ruska. Požadoval proto, aby byl ostrov předán čínské straně a Sověti se stáhli. Zde je třeba říci, že ani ostrov Damaňskij, ani jiný ostrov na řece Amuru či Usuri není strategicky významný, nebo snad dokonce nějakým ekonomickým centrem oblasti.

Na počátku roku 1969 se začaly opakovat se zvyšující intenzitou provokace čínské strany[108]. Jednalo se především o „vysílání“ čínských občanů na ostrovy v korytech řek a jejich pronikání na sovětské teritorium. Zpočátku se jednalo o čínské civilisty (rybáře apod.), kteří svou přítomností na ostrovech měli demonstrovat jejich příslušnost k ČLR (Ryabushkin, 2004: 75). Na to sovětská strana nereagovala, alespoň prozatím, a přenechala záležitost pohraničním vojskům, jejichž příslušníci se snažili s Číňany dorozumět a upozornit je, že porušují zákony a poškozují vzájemné vztahy (na Sověty až neuvěřitelně mírný postup). Protože tento postup nevyvolal očekávanou reakci, civilisté byli čím dál tím častěji nahrazováni příslušníky čínské armády a diskuze se sovětskými pohraničníky nabývaly fyzických rozměrů. Nejprve se jednalo o slovní útoky, později došlo na pěsti a tímto způsobem situace gradovala (Ryabushkin, 2004: 75). Jedním z důvodů, proč přestali být civilisté využíváni v těchto situacích, byla jejich nepřesvědčivost. Původně se

[108] http://www.globalsecurity.org/military/world/war/prc-soviet.htm (16.2.2009)

mělo jednat o ukázku čínského vlastenectví, kdy jsou rybáři rozhořčeni nespravedlností v podobě okupace jejich území sovětskou armádou. Nicméně se ukázalo, že tito civilisté se neúčastnili tohoto scénáře dobrovolně, ale že byli v podstatě do této situace vehnáni místními funkcionáři a armádou (s tímto faktem se svěřili i sovětským pohraničníkům, čímž se dá zřejmě vysvětlit i jejich mírný postoj v této záležitosti) (Ryabushkin, 2004: 76). Nicméně tyto akce byly schváleny a nařízeny samotným Mao Ce-tungem[109].

Rok 1969 byl také vrcholem Kulturní revoluce[110], která byla vším, jen ne úspěchem Mao Ce-tunga a potažmo komunistické strany. Právě ve straně rostla nespokojenost a opozice poukazovala na chyby, kterých se podle ní Mao dopustil, zejména rozvrácením vztahu se SSSR. Aby opozici umlčel, využil Mao neúspěchu Kulturní revoluce a svedl ji na „mocného severního souseda." To je jeden aspekt.

Druhým je pak událost roku 1968, kdy vojska Varšavské smlouvy vtrhla do Československa, aby zachránila socialistické zřízení, které bylo, dle názoru vedení SSSR, ohroženo. Sovětská propaganda informovala o proti-sovětských aktivitách v ČSSR a následně přišel vpád do země. V návaznosti na tuto událost byla formulována Brežněvova doktrína, která se dá shrnout slovy, že tam, kde existuje socialistické státní zřízení, nelze

[109] K příčinám konfliktu jsem se vyjádřil výše. Zde však považuji za nutné zmínit i další faktory. Mao Ce-tung tak zcela nezvládl svou strategii. Jistě, vystoupil s tím, že SSSR jednou provždy přestane diktovat Číně, jak se má chovat, a také, že Čína nastoupí svou vlastní cestu, co se zahraniční orientace týká. Ovšem pozdě zjistil, že SSSR přestal Číně dodávat technologie, odborníky (ti byli odvoláni i se svými technickými plány v polovině 60. let) a vůbec vše, co se Číně nedostávalo (Fairbank, 1998: 419) Mao si tak zlikvidoval jediného spojence a přitom neměl náhradu, protože západní svět ve „skutečnost sovětsko-čínské roztržky" nevěřil. Aby bylo možné Západ přesvědčit, že se jedná o skutečný rozkol, bylo zapotřebí mrtvých, ovšem bez toho, že by se SSSR vypukla regulérní válka.

[110] Jednalo se o snahu komunistického vedení zvrátit směřování Číny směrem, který považovalo za škodlivý. Mao dospěl k názoru, že revoluční náboj v SSSR definitivně vyhasl, a obával se toho, že v ČLR to skončí stejně. Byla proto rozpoutána kampaň, která by měla mladé generaci dát zkušenost s cítěním „revolučního ducha", což by, podle vedení komunistické strany, mělo zajistit další pokračování revoluce. Díky Kulturní revoluci dosáhl kult Mao-Ce tunga svého vrcholu, přičemž byl dále šířen fanatickými příslušníky tzv. Rudých gard, (radikální mládeže), která měla dovoleno kritizovat a likvidovat všechny „buržoazní přežitky" apod. Mao byl, díky Rudým gardám, schopen vypořádat se s vnitrostranickou opozicí a upevnit tak svou moc nad celou stranou. Nicméně země se propadla do chaosu, byli pronásledováni intelektuálové a všichni, kteří by jen trošku mohli připomínat buržoazní minulost Číny. Oficiálním uměním se stalo Rudé umění, vše ostatní bylo odsuzováno jako nevhodné a téměř kacířské. Došlo tak k devalvaci umění i vzdělání, za což musela později Čína platit (http://members.fortunecity.com/stalinmao/China/Cultural/Cultural.html). (18.2.2009)

připustit jeho změnu za jiný systém vládnutí. A protože Moskva vysílala podobné zprávy o situaci v Číně, tedy, že její představitelé opustili cestu socialismu, mohl Mao dojít k závěru, že se stejný scénář odehraje i v Pekingu, kdy se přes čínské hranice převalí sovětská vojska a on nebude schopen zasáhnout. Proto mohl chtít „začít jako první“, čímž by Kremlu demonstroval odhodlanost bojovat do posledního vojáka (Ryabushkin, 2004: 79).

Ať již bylo skutečnou příčinou z nabízených scénářů cokoliv, faktem je, že v noci z 1. na 2. března 1969 se skupina čínské armády, speciálně vycvičená, v síle zhruba 300 mužů přepravila na ostrov na řece Usuri. Dne 2. března část těchto sil demonstrativně překročila hranice a získala si pozornost sovětských pohraničníků. Ti byli posléze vlákáni do pasti a rozpoutal se lítý boj. (Ryabushkin, 2004: 82) Třebaže Číňané měli početní výhodu a provedli přepadení ze zálohy, sovětští pohraničníci nejenom jejich útok ustáli, ale dokonce čínské síly vytlačili z okupovaného ostrova, přičemž jim způsobili těžké ztráty. Čínský útok byl obnoven 15. března, kdy byl nasazen již celý regiment vojáků, kteří se opětovně vylodili na ostrově Damaňskij. Boje trvaly noc a den a byly ukončeny sovětským dělostřeleckým přepadem, který dopadl na koncentrované čínské jednotky, čímž utrpěly ohromné ztráty. Boje se pak omezily na jednotlivé šarvátky a bitva již nedosáhla předchozí intenzity.

Zde je nutné se pozastavit nad jednou věcí. I přes zvyšující se snahu Číňanů ovládnout sporná území a nasazování stále většího počtu jednotek, sovětská odpověď nebyla nikterak důrazná. Hlavní tíži bojů nesla stále pohraniční vojska a pravidelná armáda (kromě dělostřelectva) nebyla do bojů zasazena. Stejně tak oficiální reakce Moskvy na tyto incidenty nebyla rozhodná. Byl vznesen diplomatický protest, jenž byl čínskou stranou ignorován, a Moskva více neudělala. Situace tedy vypadala tak, že Mao Ce-tung dělal možné i nemožné, aby Moskvu vyprovokoval, ovšem Brežněv se k ničemu takovému neměl.

Čínské akce pokračovaly v létě, ovšem se stejně tristním výsledkem jako v případech předchozích. Všechny pokusy okupovat říční ostrovy skončily neúspěchem a krveprolitím. Sovětská strana se rozhodla neposílat na ostrovy své vojáky a spokojila se pouze s krycí palbou, která měla čínské invazní skupiny zahnat. V tento moment to byli Číňané, kdo vznesli protest, protože směrem k jejich území „létaly sovětské projektily".

První pokusy o řešení konfliktu byly stejně bizardní jako důvody, pro které se tyto dva státy pustily do vzájemného měření sil. Všechny akce čínské armády skončily nezdarem, byli to oni, kdo ztratil blíže neidentifikovaný počet mužů, a přesto to byl Sovětský svaz, kdo přišel s pokusem o sblížení a vyřešení konfliktu. Stalo se tak hned v průběhu větší akce, dne 21. března 1969, tedy pár dní poté, kdy Číňané měli utrpět dosud největší ztráty. (Ryabushkin, 2004: 83) Tehdejší sovětský premiér Alexandr Kosygin se snažil spojit se s Mao Ce-tungem nebo Čou En-lajem, ovšem operátor speciální linky v Pekingu měl odpovědět, že oba soudruzi nemají téma, které by chtěli řešit se sovětskými revizionisty. (Ryabushkin, 2004: 83) Bylo evidentní, že se Peking úmyslně „odstřihl" od diplomatické linky a veškeré pokusy navázat dialog ze sovětské strany selhaly. Když ani opakované pokusy neuspěly, varovala Moskva jednostranně Peking, že vše, co se stane, pokud budou tyto provokace pokračovat, padne na hlavu čínských představitelů.

Avšak ani toto varování nebylo účinné. Dá se říci, že přímým důsledkem tohoto varování byl nový útok čínských vojsk. Ten tentokrát směřoval do Kazašské sovětské socialistické republiky a odehrál se 13. srpna. (Ryabushkin, 2004: 84) Opět Číňané provedli výpad do vnitrozemí SSSR, opět byli odhaleni, ale tentokrát byli obklíčeni a úplně zničeni. Tento výkon sovětských pohraničních vojsk, který přesvědčil čínské vedení o bezvýchodnosti podobných útoků, zanechal hluboký dojem a způsobil, že se Mao rozhodl od dalších akcí upustit. Tato, svým způsobem „šoková terapie", byla důvodem, proč Číňané byli ochotni konečně sednout za jednací stůl a snažit se spor vyřešit.

Deeskalace a řešení konfliktu

V září a říjnu 1969 probíhala jednání mezi sovětskou a čínskou delegací o řešení hraničního sporu. Svým způsobem tomu napomohla i smrt Ho Či Mina, který zemřel 3. září a na jehož pohřbu se obě delegace sešly (Warner, 1995: 1009). Vietnamci sehráli roli mediátorů, což usnadnilo vzájemnou komunikaci. Nicméně jednání byla tvrdá a dohody se nedosahovalo snadno. Nejvíc pragmatismu nakonec projevilo vedení SSSR, které trpně akceptovalo fakt, že čínská vojska obsadila říční ostrovy. K úplnému vyřešení sporu však nedošlo, jelikož dohoda a práce na nové demarkaci vzájemných hranic pokračovaly až do počátku 90. let, resp. do roku 1992[111].

SSSR a období détente

Počátek sedmdesátých let byl pro Sovětský svaz problematický. Léta šedesátá se zdála být potvrzením tvrzení, že komunismus je na postupu, protože se k této ideologii přichylovaly další a další země, zejména afrického kontinentu. A podstatné neúspěchy (Karibská krize) se zdály být pouze dočasnými nepříjemnostmi.

Nicméně v roce 1968, kdy Sovětský svaz se svými spojenci zasáhl proti demokratizačním snahám v Československu[112], se dočkal

[111] Tehdy byla vyměřena východní hranice mezi oběma státy. Tato dohoda je považována za klíčovou pro rozvoj novodobých rusko-čínských vztahů. Nicméně otázka hranice nezmizela z agendy jednání, protože v roce 2004 došlo k podepsání nové smlouvy o hranici, která se táhne 4 300 km, a také o dalších ostrovech, které byly z původní smlouvy roku 1992 vypuštěny – Bolšoj Usurijsk, Tabarov a Bolšoj (Kuhrt, 2007: 127). Další dohoda o demarkaci hranice byla podepsána v roce 2008 a tentokrát (snad) definitivně vyřešila otázku vlastnictví říčních ostrovů – Rusko vrátilo Číně Tabarov a polovinu ostrova Bolšoj Usurijsk (http://www.voanews.com/english/archive/2008-07/2008-07-21-voa17.cfm?CFID=175489720&CFTOKEN=66711269&jsessionid=003084906b01ed4b8d2e234a4d243d704a45) (29. 4. 2009).

[112] V tomto ohledu je třeba zmínit fakt, že Francie v roce 1966 opustila vojenské struktury NATO, byť nepřestala být členem. Tehdejší prezident Ch. de Gaulle byl hlasitým kritikem americké angažovanosti ve válce ve Vietnamu a tato skutečnost je také uváděna jako jeden z důvodů, proč Francie z vojenských struktur NATO vystoupila. Znamenalo to také, že vojska jiných zemí musela opustit základny ve Francii a velení NATO muselo být přesunuto z Versailles do Belgie (http://www.charles-de-gaulle.org/article.php3?id_article=181) (2. 5. 2009). Prezident de Gaulle poté prohlásil, že Francie se stala opět plně suverénní zemí a že bude sledovat vlastní obrannou politiku. Sovětský svaz pochopitelně

celosvětového odsouzení a velké diskreditace jak samotné země, tak i ideologie. Ovšem již v té době byl nastoupen kurz procesu détente, neboli uvolňování mezinárodního napětí, a zdálo se, že i přes nepříjemnost sovětského zásahu v ČSSR nechtěly ani Východ ani Západ détente opustit. Sovětský svaz navíc tuto „přestávku" potřeboval, jelikož propast (technologická a vojenská) vůči Spojeným státům hrozivě narůstala.

A USA détente potřebovaly, aby si alespoň částečně zachovaly tvář po neúspěchu ve Vietnamu, tudíž můžeme říci, že détente bylo prospěšné pro obě zainteresované strany.

Kromě uvolňování mezinárodního napětí s sebou détente neslo možnost posunu v otázkách, které nebyly řešeny od konce 40. let. Velký zlom nastal ve vztahu Sovětského svazu a Spolkové republiky Německo.

V roce 1969 se v Západním Německu stal kancléřem Willy Brandt, první sociální demokrat v této funkci od 2. světové války. Ten představil svou tzv. Ostpolitik, neboli Východní politiku, jež měla prolomit „zamrznutí[113]" vztahů mezi SRN a NDR na straně jedné a SRN a SSSR na straně druhé. Brandtova politika se však neomezovala pouze na tyto státy, ale rovněž na Polsko a Československo. V roce 1970 bylo podepsáno několik významných smluv, první byla tzv. Moskevská smlouva mezi SRN a SSSR. SRN se (mimo jiné[114]) zavázala respektovat tehdejší hranice a na oplátku Sovětský svaz stáhl svůj požadavek na

radostně přivítal skutečnost „rozkolu" uvnitř NATO a navázal s Francií specifický vztah. Avšak o dva roky později v případě Československa SSSR změnil svůj postoj. Do jisté míry můžeme situaci v ČSSR a ve Francii považovat za podobnou. Obě země byly členy vojenských paktů, byť na opačných stranách ideologického spektra. A obě země se v podstatě provinily rebelantstvím vůči „svým" hegemonům. Zatímco Francie „pouze" opustila NATO, Československo dále formálně zůstávalo věrné Varšavské smlouvě, ovšem podle názoru sovětského vedení byla ohrožena socialistická podstata ČSSR (Crozier, 2004: 241). Proto tedy došlo k zásahu, a proto byla formulována Brežněvova doktrína, jež stanovovala, že žádná socialistická země se nemůže odchýlit od vytyčeného kurzu a pokud by k tomu došlo, je povinností ostatních členů socialistického tábora zasáhnout.

[113] Tato skutečnost vycházela z tzv. Hallsteinovy doktríny, kdy bylo rozhodnuto, že SRN nebude navazovat vztahy se státy, které diplomaticky uznají NDR (Müller, 1995: 365).

[114] Dále bylo potvrzeno, že oba signatáři budou dbát územní integrity všech evropských států a že budou usilovat o normalizaci vztahů.

diplomatické uznání NDR ze strany SRN (Müllerl, 1995: 399). Následovala Varšavská smlouva, která potvrzovala uznání hranic Spolkovou republikou Německo na Odře a Nise, tedy hranici, jež byla vytyčena na Postupimské konferenci, přičemž si jak Polsko, tak SRN potvrdily, že vůči sobě nemají žádné územní požadavky ani nyní, ani v budoucnu. Tato dohoda o hranicích je velice podstatná, protože od skončení války Západní Německo odmítalo uznat hranici na Odře a Nise za legitimní.

V roce 1971 byla uzavřena dohoda čtyř velmocí o statutu Berlína, kdy se všichni signatáři dohodli zachovávat specifický status města s tím, že postavení Berlína nebude možné změnit jednostrannou akcí. Rovněž bylo dohodnuto, že přeprava, civilní i nákladní, mezi sektory bude usnadněna, aby se minimalizovalo riziko svévolného narušování tohoto tranzitu (Müller, 1995: 402). Otázka Berlína patřila mezi témata, která nebyla dlouhá léta řešena, a proto nová dohoda výrazným způsobem přispěla k uvolnění napětí jak mezi Východem a Západem, tak mezi oběma německými státy.

Za vyvrcholení sovětsko-německého détente je možné považovat vstup SRN a NDR do OSN v roce 1973, přičemž podstatnější byla tato skutečnost pro NDR, jež tímto dosáhla celosvětového uznání (Müller, 1995: 413).

Proces sovětsko-německého[115] sbližování také napomohl zmírnění napětí mezi SSSR a USA, což bylo potvrzeno podepsáním smluv SALT I, ABM a SALT II, jež však nakonec nevstoupila v platnost, protože nebyla předložena americkému Kongresu k ratifikaci (Malia, 2004: 382). To však nic nemění na tom, že sedmdesátá léta, alespoň na krátký čas, přinesla uvolnění v mezinárodních vztazích a umožnila navázat technologickou a hospodářskou spolupráci mezi oběma bloky.

[115] Míněno sbližování se Spolkovou republikou Německo

Za vrcholné období, zejména pro Sovětský svaz, pak můžeme považovat rok 1975, kdy se konala Helsinská konference[116] o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Ta naplňovala většinu sovětských cílů i přes to, že většina států se zdráhala navázat s Německou demokratickou republikou diplomatické styky – tedy fakticky uznat tento stát za suverénní. Sověti však dosáhli formálního uznání existujících hranic v Evropě, kdy se Západ smířil se sovětským poválečným „záborem“ a existencí východní bloku (Malia, 2004: 380).

Problematika afrického kontinentu

Špatné zprávy pro Sověty přicházely i na počátku 70. let. V té době zemřel pro-moskevsky orientovaný egyptský prezident Násir, jehož vystřídal Sadat. Ten se z počátku snažil využít soupeření SSSR a USA, jinými slovy, snažil se „hrát na obě strany“ (Crozier, 2004: 244). A i když Egypt a SSSR podepsaly Smlouvu o přátelství a spolupráci, ukázalo se, že ona smlouva neměla ani cenu papíru, na níž byla napsána. Pod dojmem převratu v Súdánu, jež měl být údajně veden komunisty, se Sadat vzdal sovětské pomoci a vypověděl všechny sovětské poradce ze země. Do 18. července 1972 se měli stáhnout, přičemž Sovětský svaz ztratil významného spojence na africkém kontinentě (Crozier, 2004: 246).

I další vývoj se ukázal být nepříliš uspokojivým. V roce 1969 došlo k převratu v Somálsku, do jehož čela se postavil Siad Barre, a i když nebyl marxistou, obrátil se na SSSR se žádostí o pomoc (Crozier, 2004: 247). Ta mu byla poskytnuta a zdálo se, že se sovětský vliv uchytil i v této části Afriky.

[116] Účastníci konference se také dohodli na principech, které měly charakterizovat jednání mezi Východem a Západem. Mezi ně například patřila zásada nevměšování se do vnitřních záležitostí států, zřeknutí se násilí apod. (Müller, 1995: 421). Témata, která byla na této konferenci probírána, byla rozřazena do tzv. košů. Ovšem třetí a čtvrtý koš se týkal dodržování lidských práv a tato otázka se také stala součásti závěrečného aktu konference. Sovětský svaz a další účastníci konference z východního bloku se formálně zavázali dodržovat lidská práva, ovšem bez zjevné chuti dodržovat tuto dohodu v praxi. V zemích východního bloku poté propukaly nepokoje s větší či menší intenzitou, které se snažily upozornit právě na nedodržování lidských práv a prolhanost komunistických režimů. Sovětský svaz tak nechtěně poskytl disidentským hnutím nástroj, který vystavil Východ kritice Západu.

V roce 1974 se zhroutilo portugalské koloniální impérium, což se zdál být příhodný čas pro Sověty, aby využili situace ve svůj prospěch. Frakce MPLA získávala pomoc od Sovětského svazu a jeho spojenců, přičemž roli zde hrála Kuba, jež vyslala do země vlastní vojáky. Naproti tomu hnutí UNITA bylo podporováno Spojenými státy a Čínskou lidovou republikou[117], která se snažila všemi možnými prostředky zastavit postup sovětského imperialismu. Roku 1976 se podařilo Sověty podporovanému hnutí zvítězit nad UNITA, byť se nejednalo o vítězství úplné a definitivní (Malia, 2004: 381). Problém byl však v tom, že vítězství se sice dobře vyjímalo v sovětské propagandě, ale faktický efekt tohoto úspěchu byl pramalý. Angola ležela příliš daleko pro efektivní možnost využití levicové vlády této země sovětským vedením.

Potíže pro Sovětský svaz nastaly také v momentě, kdy se další země přihlásila k marxistické ideologie. Tou zemí byla Etiopie[118], kde byl v roce 1974 svržen císař, a země se propadla do politického chaosu. V roce 1976 byla založena komunistická strana a již roku 1977 převzala Moskva nad Etiopií záštitu[119] (Crozier, 2004: 276). Potíže nastaly v okamžiku, kdy vypukl konflikt mezi Somálskem a Etiopií, tedy dvěma „socialistickými“ státy, a Sovětský svaz byl nucen zvolit jeden, který bude podporovat. Volba padla na Etiopii, a tudíž ze Somálska byli vypovězeni všichni sovětští poradci a odborníci. A tak zatímco Etiopie požívala pomoci SSSR, Kuby i Jižního Jemenu, na stranu Somálka se postavila Čínská lidová republika, která, stejně jako v případě Angoly, podporovala protisovětské síly (Crozier, 2004: 279). Za své teritoriální výboje, které somálská armáda směřovala od oblasti Ogadenu, muselo Somálsko

[117] Pomoc poskytovaly i jiné státy, tyto dva však pokládám za nejdůležitější.

[118] Je nutné říci, že Etiopie byla spojencem USA, ovšem díky vnitropolitickému vývoji byl americký vliv vystřídán vlivem sovětským (Weiss, 2000: 3)

[119] Sověti však získali ještě jiného strategicky významného spojence, a to v podobě Lidově demokratické republiky Jemenu, která byla vyhlášena v roce 1970 (http://www.umsl.edu/services/govdocs/wofact2008/geos/ym.html) (5. 5. 2009). Tento stát okamžitě navázal vztahy se Sovětským svazem, ČLR a Kubou. Sovětské námořní síly dokonce získaly možnost kotvit v Adenu, čímž by mohly, za určitých podmínek a pokud by vypukl nějaký větší konflikt, ovlivňovat plavbu Suezským kanálem a Adenským zálivem.

draze zaplatit a ani pomoc Spojených států a Egypta na tom nic nezměnila.

Pokud bychom měli hodnotit roli, či účelnost sovětského angažmá na africkém kontinentu, dospěli bychom k přesvědčení, že soupeření o Afriku mezi Východem a Západem bylo okrajovou záležitostí, bez větších strategických cílů[120]. Jednalo se o zástupné konflikty, protože přímá konfrontace SSSR a USA byla nemyslitelná a ubránění, či naopak získání některé země do toho, či onoho tábora působilo dobře v ideologické při mezi kapitalistickým a komunistickým světem.

Sovětský svaz byl však v obtížnější roli než Spojené státy. Moskva již ze samotné podstaty konstituování SSSR byla nucena pomáhat hnutím, která se snažila zbavit nadvlády ať již nějaké koloniální velmoci, či „vlastního" tyranského panovníka. Neboť to bylo primární poslání tehdy pouze sovětského Ruska od Leninových dob – pomáhat „slabým a utlačovaným", a tím také šířit plamen revoluce. Situace v 60. a zvláště 70. letech však byla jiná. Moskva byla nucena pokračovat v tomto svém, s troškou nadsázky možno říci, mesianistickém poslání, ovšem ne z důvodů toho, že by snad Brežněv a ostatní věřili ve vítězství celosvětové komunistické revoluce, ale proto, že pokud by tuto roli nezastávala Moskva, chopila by se jí s největší pravděpodobností Čínská lidová republika. Jinými slovy, Moskva neměla příliš na výběr, pokud se nechtěla spokojit s podružnou rolí a přepustit prvenství a prestiž vůdkyně socialistického tábora Pekingu.

Jihovýchodní Asie

Pro zhodnocení sovětského postoje v oblasti jihovýchodní Asie je nutné se vrátit nejenom k sovětsko-čínskému konfliktu roku 1969, ale také ke stalinskému Sovětskému svazu. Již v předchozích kapitolách jsem provedl jistý „psychologický rozbor" situace, ve které se SSSR nacházel

[120] Nalezli bychom i výjimky např. již ve výše zmíněném Jižním Jemenu, či Etiopii.

po skončení 2. světové války. Tehdy se na krátký okamžik podařilo získat onu jistotu bezpečí, o kterou Stalin svou zahraniční politikou usiloval. Pocit obklíčení, který jej vystřídal, však také neměl dlouhého trvání, jelikož Chruščov takovému popisu situace nepřikládal velký význam, jak můžeme soudit z jeho činů.

Jak však upozorňuje autor Alexandr Lukin, sebevědomí SSSR, potažmo jeho politického a vojenského vedení bylo otřeseno po střetnutí na řekách Amuru a Usuri, protože se Peking postavil proti Moskvě. Co však bylo horší, byli probuzeni „démoni minulosti“, konkrétně ona „zhouba z východu“, jež vždy ohrožovala Rusko[121]. V daný okamžik tak na Dálném východě „dřímala“ říše, která se již jednou projevila nepřátelsky, ovšem v onom konfliktu nevyužila celý svůj potenciál. Proto nejenom vládnoucí představitelé Sovětského svazu, ale také vojáci, historici, novináři, a dokonce i disidenti „bili na poplach“ a upozorňovali na nebezpečí, které se v Čínské lidové republice skrývá (Lukin, 2001: 6). Zřejmě nejpesimističtější dílo v tomto ohledu představil Andrej Amalrik, sovětský disident, pod názvem: „Přežije Sovětský svaz rok 1984?“, ve kterém předpověděl rozpad tohoto soustátí pod vlivem, mimo jiné, zničující války právě s ČLR (Lukin, 2001: 6). A právě válečný konflikt s Čínou mnohé přesvědčil o tom, že tato doba zřejmě není daleko. Dopad byl o to větší, že se sovětští představitelé ve většině případů připravovali na odražení[122] agrese ze západu a je obtížné si představit, že by očekávali konflikt s „bratrskou“ zemí, jakou byla Čína.

Tím však spatné zprávy nekončily, jelikož čínský vůdce Mao Ce-tung předvedl ideologickou otočku a navázal poměrně pevné vztahy se Spojenými státy, tedy se zemí, kterou dlouhá léta před tím neúnavně kritizoval. Normalizovat vztahy mezi ČLR a USA se také podařilo zejména díky mezinárodní situaci a přesvědčení prezidenta Nixona, že je třeba sovětsko-čínskou roztržku náležitě využít ke změně rozložení sil

[121] Z ruského pohledu jsou totiž ruské dějiny plné invazí, kdy se Rusko muselo bránit a doslova bojovat o přežití (Galeotti, 1998: 12).

[122] Sovětská propaganda vždy zdůrazňovala mírové úsilí SSSR a jeho spojenců a jakákoliv agrese ze strany východní bloku nebyla „myslitelná“.

v této části Asie[123]. Nové etapě vztahů vděčily obě země také osobnímu úsilí Henryho Kissingera, vyjádřené ve formě „ping-pongové“ diplomacie. Vyvrcholením vzájemných vztahů se pak stala návštěva amerického prezidenta Nixona v Číně, při které se sešel s Mao Ce-tungem v únoru 1972[124] (Warner, 1995: 1044).

Je pochopitelné, že tyto události nebyly v Moskvě pouze trpně akceptovány. Naopak i Moskva se snažila provádět protiopatření. Za jedno z nich bychom mohli označit pokus Moskvy o těsnější kontakty s Tchaj-wanem. Sovětsko-čínská roztržka a smrt Čankajška (zemřel 5. dubna 1975) umožnily následné sblížení obou zemí[125] (Warner, 1995: 1097). Zdálo se tak, že Moskva by spojenectvím s Tchaj-wanem mohla ohrožovat Čínu „válkou na dvou frontách“, kdyby k takové situaci došlo, a zároveň by snížila vliv Spojených států v Asii (Hu, 2003: 4). Tchaj-wan pak v Moskvě viděl určitou bezpečnostní záruku vůči Pekingu. Kroky sovětského vedení je možné pokládat za razantní, protože ve svých memorandech se několikrát zmínily o Tchaj-wanu jako o suverénním státu, jeho představitelům dokonce povolily navštěvovat některé konference ve východním bloku pod vlastní vlajkou apod. (Hu, 2003: 3). Sovětské válečné lodě se několikrát objevily v Tchaj-wanské úžině, přičemž zakotvily a podstoupily rutinní opravy v místních docích. Všechny tyto signály vedly pozorovatele k přesvědčení, že Sovětský svaz uzná samostatnost Tchaj-wanu.

Naneštěstí pro Moskvu tyto lepší vztahy netrvaly dlouho a prakticky nepřinesly žádný výsledek. V roce 1979 Tchaj-wan vydal prohlášení, kde rozdělil stávající komunistické země do dvou kategorií, kdy první skupina byla chápána jako neutrální a bylo možné s ní navázat přímé obchodní styky. Druhá skupina byla označena jako nepřátelská a kontakty mezi

[123] http://countrystudies.us/china/129.htm (8. 5. 2009)

[124] Dne 28. února 1972 vydaly USA a ČLR společné komuniké o situaci v této části Asie a o vzájemných vztazích. Pro ČLR bylo obzvláště důležité, že USA začaly sledovat politiku jedné Číny, třebaže ne tu v komunistickém podání, a zavázaly se omezit svou vojenskou asistenci Tchaj-wanu. O rok dříve byl Tchaj-wan odvolán z RB OSN a jeho místo bylo postoupeno ČLR (http://www.taiwandocuments.org/communique01.htm) (12. 5. 2009)

[125] Pokud přistoupíme na fakt, že Tchaj-wan je suverénním státem.

zeměmi v této skupině a Tchaj-wanem byly zapovězeny (Hu, 2003: 4). Velké překvapení pak přineslo zjištění, že Sovětský svaz byl zařazen právě do té druhé skupiny. Sbližování mezi SSSR a Tchaj-wanem tak vydrželo pouhých osm let (Hu, 2003: 4).

Jistou naději na zlepšení vztahů přineslo úmrtí Mao Ce-tunga, který zemřel v roce 1976, ovšem tyto naděje byly téměř okamžitě smeteny dvěma událostmi, jež prodloužily nemožnost jejich normalizování. Jedná se o válku dvou satelitních zemí – Vietnamu a Kambodže a sovětskou invazi do Afghánistánu.

Vietnam versus Kambodža

Není mým cílem zevrubně tento konflikt popsat, pouze bych rád upozornil na některé důležité okamžiky.

Rudí Khmerové získali moc v Kambodži v roce 1975, když svrhli pravicový režim generála Lo Nola (Crozier, 2004: 293). Jejich hnutí se hlásilo k marxismu, byť ve specifické podobě, kterou si jejich vůdce, Pol Pot, upravil. Protože Kambodža s Vietnamem sousedí, využívala hraničních oblastí severovietnamská armáda, která zde měla tábory a rovněž spolupracovala s Rudými Khmery (dodávky zbraní apod.). Ovšem krátce po sjednocení Vietnamu, který se tak stal dalším členem východního bloku, se vztahy mezi oběma zeměmi začaly zhoršovat.

Rudí Khmerové obvinili vietnamské komunisty z plánování převratu v Kambodži a jak Vietnam, tak Kambodža se začali rozhlížet po spojencích v socialistickém táboře. Pol Pot se obrátil na Čínu, zatímco Moskva po těchto událostech ujistila Vietnam o své podpoře (Crozier, 2004: 293).

Následný vývoj událostí byl poměrně rychlý – Vietnam podnikl bleskový úder do Kambodže a 7. ledna 1979 bylo dobyto hlavní město Phnompenh, přičemž Vietnamci okamžitě dosadili vládu, která byla zformována ještě na území Vietnamu a jež byla složena ze členů

antipolpotovské Kambodžské jednotné Fronty národní spásy (Crozier, 2004: 293).

ČLR se tak dostala do nezáviděníhodné situace, jelikož na jihu se nyní nacházel stát Pekingu nepřátelský. Čína se ještě pokusila situaci zvrátit následující akcí. Dne 17. února 1979 vtrhla čínská vojska do Vietnamu, oficiálně pod záminkou toho, aby zabránila Vietnamu podnikat výpady na čínské území, ke kterým mělo již několikrát dojít (Crozier, 2004: 295). Číňané pronikli na vietnamské území do hloubky 6 – 8 km a zastavili se. Do 16. března pak všechny čínské jednotky opustily[126] území Vietnamu[127]. Vztahy obou zemí však zůstaly napjaté.

Sovětská invaze do Afghánistánu

Afghánistán byl jednou z mála zemí, která dokázala vzdorovat pokusu sousedních států o získání kontroly nad svým územím. V 19. století neuspěli ani carská vojska, která tehdy podnikala do této části Asie, ani vojska Velké Británie, která se kontrolou Afghánistánu snažila zamezit tomu, aby se ke hranicím Indie dostala ruská vojska.

Ovšem v 70. letech zažil Afghánistán řadu pro a proti sovětských převratů a pučů, které nakonec donutily sovětské vedení, aby roku 1979 vyslalo do země své vojáky a stabilizovalo tak tamní situaci[128].

---

[126] Mezi autory, zabývajícími se vojenskou historií a vojenstvím obecně, se dodnes vedou debaty o tom, jak vlastně tento konflikt hodnotit. Jeden z názorů je, že čínský útok skončil naprostým debaklem, protože proti nedostatečně vycvičeným a vybaveným vojákům stáli zocelení veteráni vietnamské války. Co se však Číňanům nepovedlo zcela jistě, bylo ulevit tlaku, který vietnamská armáda vyvíjela na Rudé Khmery. Rovněž se nepovedlo zapojit USA do tohoto konfliktu a vytvořit tak anti-sovětskou koalici. Naproti tomu stojí názor, že tato limitovaná čínská akce ukázala Moskvě „nefunkčnost" sovětsko-vietnamské aliance, protože efektivní zásah SSSR ve prospěch svého spojence se ukázal jako nemožný. Tudíž případná válka na dvou frontách, které by Peking musel čelit v případě dalšího střetnutí s Moskvou, se ukázala jako málo pravděpodobná (http://www.globalsecurity.org/military/world/war/prc-vietnam.htm) (7. 5. 2009).

[127] http://www.globalsecurity.org/military/world/war/prc-vietnam.htm (7. 5. 2009)

[128] Situace se zkomplikovala, když byl Tarákí (prosovětský vůdce) po svém návratu z Moskvy do Kábulu zavražděna jeho místo zaujal Háfizulláh Amín (Crozier, 2004: 272). Ten se však ukázal jako protisovětský živel a situace směřovala k tomu, že tento vůdce vypoví smlouvu o přátelství se SSSR a bude požadovat stažení všech sovětských poradců ze země. To by znamenalo faktickou ztrátu Afghánistánu pro SSSR a porušení principů Brežněvovy doktríny. Proto byla podniknuta akce na záchranu pro-sovětského zřízení - sovětská vojska vstoupila do země, Amín byl zastřelen a jeho místo zaujal Babrak Karmal (Crozier, 2004:

Tímto aktem však proti sobě Sovětský svaz postavil nejenom „kapitalistický svět“, ale dokonce i ten islámský, protože náboženští fundamentalisté nazývali sovětskou akci v Afghánistánu válkou proti islámu. A to byla pro stát, který si několik desetiletí v arabském světě budoval pověst „ochránce muslimů“, těžká rána.

Čínská lidová republika reagovala[129] na sovětský zásah velmi podrážděně, protože pocit ohrožení a obklíčení pro-moskevskými satelity nabýval v 70. letech na intenzitě, zejména po čínsko-vietnamské válce (Hilali, 2001: 327). Dalším faktem bylo, že vliv ČLR v dané oblasti v podstatě klesl na minimum, a co bylo horší, na sovětsko-čínské hranici[130] bylo koncentrováno více jak 1 000 000 sovětských vojáků a vojenské techniky (Hilali, 2001: 327). A v momentě, kdy Afghánistán přestal existovat jako suverénní stát, dostala se Čína ještě do horšího postavení. S tím také souvisí fakt obsazení Wakhánského koridoru sovětskými vojsky, kdy tato hranice patřila do autonomního regionu Sin-ťiang[131].

Ovšem v čínských představách byla sovětská akce v Afghánistánu pouze předstupněm toho, co mělo následovat. Panovalo přesvědčení, že následně Sověti proniknou do Pákistánu a Íránu, čímž se dostanou k Perskému zálivu a budou schopni kontrolovat plavbu v Hornuzské úžině (Hilali, 2001: 332). A protože tou dobou byla Etiopie spojencem Moskvy a její jednotky (včetně námořnictva) byly v oblasti přítomny, získal by Sovětský svaz (za specifických okolností) kontrolu nad námořním provozem v Rudém moři.

---

273). Sovětská vojska do konce ledna 1980 měla v zemi přes 85 000 vojáků a 1000 tanků (Crozier, 2004: 274).

[129] Přesnější vyjádření by bylo, že prvotní čínská reakce byla zdrženlivá ve stylu: „počkáme a uvidíme“, jelikož Afghánistán původně sledoval cestu aktivní neutrality (Hilali, 2001: 329).

[130] Teng Siao-pching, který se stal po Maově smrti novým čínským vůdcem, prohlásil: „Kvůli snaze dosáhnout hegemonického postavení vůči Číně, nejenom že Sovětský svaz rozmístil podél hranic přes 1 000 000 vojáků, ale také je vyslal, aby podnikli invazi do Afghánistánu.“ (Hilali, 2001: 327).

[131] Tato oblast je dosud pro Čínu značně problematická, protože se objevují separatistické tendence ze strany Urgujů. Čínské vedení se obávalo, že by Sověti mohli chtít využít této pozice k vyvolání nepokojů v této provincii, což by byla svého druhu odplata, protože Číňané spolu s Pákistánci podporovali mudžáhedíny v Afghánistánu (Hilali, 2001: 334).

Přes všechny výše zmíněné skutečnosti to byl Sovětský svaz, který se pokoušel uvolnit napětí, které panovalo ve vztazích s ČLR ovšem Peking dal zřetelně najevo, že nic podobného nemůže být na pořadu dne, dokud Moskva nesplní tři zásadní podmínky. Ty zahrnovaly stažení části sovětských vojsk dislokovaných v Mongolsku, zastavení podpory vládě Kambodži a úplné stažení z Afghánistánu (Hilali, 2001: 334). Po tomto ultimátu bylo zcela zřejmé, že vztahy Moskvy a Pekingu se dostaly do slepé uličky.

Írán – poslední diplomatická ofenzíva

Sovětský vliv na Blízkém východě se stažením se z Egypta považlivě oslabil. A třebaže státy jako Sýrie a Libanon požívaly ve větší či menší míře sovětské podpory, nejednalo se o významné teritoriální hráče.

Sovětský svaz také sdílel společnou hranici s Tureckem a Íránem, tedy zeměmi, které byly do velké míry spojenci Spojených států amerických, a Turecko bylo navíc členem NATO.

Nebylo proto velkým překvapení, že Sovětský svaz velmi uvítal islámskou revoluci, která proběhla v roce 1978 v Íránu a jež byla zakončena vyhlášením Islámské republiky 1. dubna 1979[132]. Jak Sovětský svaz, tak Írán měli společný cíl a to zbavit Blízký východ amerického přítomnosti a vlivu (Dağı, 2007: 132). A jelikož se nový vůdce země ajatolláh Chomejní vyznačoval zarputilým antiamerikanismem, usoudilo sovětské vedení, že Írán se automaticky stane novým spojencem Moskvy v této oblasti. Z počátku tomu vše nasvědčovalo, byly uzavřeny obchodní a vojenské kontrakty, dokonce byli do Teheránu pozváni i sovětští poradci a L. I. Brežněv na 26. sjezdu KSSS prohlásil, že osvobozenecký boj, který vždy Moskva vedla, může být veden nejenom pod praporem socialistické revoluce, ale také pod praporem islámu[133]. Nicméně o několik let později, přesněji v roce 1983 se vztahy

[132] http://www.iranchamber.com/history/islamic_revolution/islamic_revolution.php (16. 5. 2009)
[133] http://www.fortfreedom.org/c22.htm (16. 5. 2009)

mezi Teheránem a Moskvou výrazně zhoršily[134], byla zakázána komunistická strana Íránu zvaní Túde a ze země byli vyhoštěni sovětští poradci a diplomaté[135].

Moskva hrubě přecenila potenciál spojenectví s Íránem, a byť Teherán přestal být spojencem USA, nestal se spojencem Sovětského svazu. Islámský fundamentalismus naopak v zemi produkoval ochotné bojovníky, kteří odcházeli bojovat proti sovětské přítomnosti v Afghánistánu. Radikálního obratu íránské politiky se však sovětský vůdce již nedožil.

Konec Brežněvovy éry

Konec 70. let a začátek let 80. jakoby předznamenal čím dál tím větší problémy Sovětského svazu. Začala umírat jedna generace vůdců (A. N. Kosygin – zemřel 1980), stagnující hospodářství již nebylo schopno více podporovat sovětský vojensko-průmyslový komplex a funkce amerického prezidenta se chopil nesmlouvavý antikomunista R. Reagan, jenž byl zvolen do úřadu v listopadu 1980 (Warner, 1995: 1170). Z tohoto pohledu lze říci, že Sovětský svaz postupně chřadl, což se odráželo na vizáži jeho vůdců, zatímco Spojené státy stupňovaly svou antisovětskou kampaň.

Jedním z posledních Brežněvových činů bylo přednesení projevu[136] v Taškentu, v březnu 1982, ve kterém vybídl Čínu ke zlepšení vzájemných vztahů (Hu, 2003: 4). Čína však na tuto nabídku nereflektovala, jelikož za smířlivými slovy nebyla ochota k činům. Proto i tato poslední iniciativa selhala. Brežněv pak v listopadu 1982 zemřel (Warner, 1995: 1195).

---

[134] Jednou z příčin tohoto vývoje byl fakt, že Chomejní byl přesvědčen o nekompatibilnosti islámu a komunismu a také sovětská invaze do Afghánistánu vzájemných vztahům neprospěla. V roce 1980 vypukla také válka mezi Irákem a Íránem, kdy Sovětský svaz působil jako dodavatel zbraní střídavě pro obě strany.

[135] http://www.fortfreedom.org/c22.htm (16. 5. 2009)

[136] Z dnešního pohledu je možné říci, že Brežněv ve svém projevu nabídl velice smířlivou řeč i rétoriku. Prohlásil, že SSSR považuje ČLR za socialistický stát (to nebylo od vzájemného rozkolu samozřejmé), nedělá si žádný teritoriální nárok na jakékoliv území náležející ČLR a v neposlední řadě prohlásil, že Tchaj-wan považuje za neoddělitelnou součást pevninské Číny. (http://works.tarefer.ru/33/101733/index.html) (18. 3. 2009)

Země, kterou svým následovníkům zanechal, byla plná protikladů. Sovětský svaz se v průběhu 70. let stal skutečnou velmocí, která se ve svém vojenském potencionálu mohla rovnat Spojeným státům. Na mapě světa vypadalo sovětské impérium i se spřátelenými státy impozantně. Pravda však byla taková, že celkově SSSR upadal – ekonomická situace se neustále zhoršovala, životní úroveň upadala a jednolitost impéria byla spíše propagandistickým výtvorem, než pravdou.

Je otázkou, jak by se situace vyvíjela dál a zda by Jurij Andropov, který se stal novým sovětským vůdcem, zemi zásadním způsobem modernizoval, kdyby mu byl dopřán čas a zda by sovětská říše pod jeho vedením přežila rok 1991.

Závěr

Svou práci jsem vymezil roky, po které vládli Sovětskému svazu dva muži, N. S. Chuščov a L. I. Brežněv. Toto období se stalo hlavním zájmem mé práce. Nemohl jsem však opominout počátky sovětské geopolitiky a cíle zahraniční politiky. Proto jsem připojil i Stalinovu éru, která se výrazným způsobem podepsala na formování SSSR.

Práci jsem rozčlenil do tří kapitol, kdy první z nich se věnuje létům od bolševického převratu v roce 1917 až do Stalinovy smrti v roce 1953. Snažil jsem se ukázat, jakými motivy byla vedena sovětská politika a jak tyto představy obstály ve střetu s realitou. Období, kdy si bolševici mohli dovolit ignorovat teritoriální změny, nebo jich dokonce přímo využívat, trvalo pouze krátce. Ještě na konci Leninova života došlo k přehodnocení sovětské zahraniční politiky a rovněž byly postupně formulovány cíle sovětské geopolitiky. Avšak teprve po uchopení moci Stalinem se mohlo přistoupit k jejich opatrnému naplňování.

Pokud se blíže podíváme na toto období, zjistíme, že Stalin sledoval dva cíle. Zajistit přežití sovětského státu a napravit škody, které vznikly v důsledku anarchie roku 1917, resp. 1918. Unikátní příležitost k dosažení těchto cílů poskytl Stalinovi Hitler tím, že rozpoutal 2. světovou válku. Jestliže se podíváme na teritoriální zisky Sovětského svazu po tomto konfliktu, zjistíme, že se ve velké většině jednalo o části bývalého carského impéria. Teritoriální změny a překreslování hranic také souvisely se zajištěním bezpečnosti SSSR pro následující roky. Stalinovy kroky je možné označit za opatrné a defenzivní, charakterizované snahou udržet stávající stav a předcházet ztrátám. Nejednalo se tedy o politiku výbojnou, či agresivní. Je proto možné konstatovat, že sovětská geopolitika v počátečním období byla do velké míry pouze převzatou geopolitikou bývalého carského impéria a ryze „sovětských cílů“ v ní existovalo jen pomálu.

N. S. Chruščov byl přesvědčen o nemožnosti pokračování zahraniční politiky v duchu stalinských praktik. Jeho počínání je možné

charakterizovat jako snahu za každou cenu se lišit o předchozí vládce Kremlu. S tím souvisí i expanzionismus SSSR v tomto období, kdy se Chruščovovi naskytla příležitost proniknout do oblasti Třetího světa. Sovětský vliv proto povážlivě roste jak v zemích afrického kontinentu, tak jihovýchodní Asie. Oblast Latinské Ameriky byla pod menším vlivem Moskvy, nicméně povstání a levicové partyzánské jednotky vznikaly i zde. Přesto Chruščovovu politiku je třeba hodnotit jako nekoncepční, bez jasné vize proč pomáhat té a té zemi, kromě propagandistické ideje celosvětového vítězství komunismu. Ochota Moskvy angažovat se téměř v jakékoliv zemi, která prohlásila, že vede osvobozenecký boj, pomohla sice SSSR k jisté prestiži, ale na druhé straně stál fakt velké finanční náročnosti těchto akcí a také neefektivnost, protože přínos pro samotný SSSR byl zanedbatelný. Chruščovovu éru je možné hodnotit jako poměrně agresivní a expanzionistickou s krátkodobými úspěchy. Je třeba rovněž přiznat, že v této fázi se sovětská geopolitika osamostatnila od carské minulosti a Chruščovovy cíle lze považovat za originální. Karibská krize však ukázala limity strategického uvažování sovětského vůdce.

Stejně jako u Stalina hrála roli jeho podezřívavost a opatrnost v krocích, které podnikal, u Chruščova hrála roli jeho prudkost, výbušnost a preferování rychlých a snadných řešení nad dlouhodobými cíli.

Pozice L. I. Brežněva byla velmi složitá. Musel se vypořádat se stalinským a chruščovovským dědictvím i s jejich klady a zápory. Jestliže Chruščovovi poskytl vítanou příležitost pro rozmach komunismu ve světě proces dekolonizace, Brežněvovou výhodou se stala válka ve Vietnamu. Ústup Spojených států ze světové scény coby zcela jasně dominujícího státu poskytl SSSR možnost vyrovnat se svému protivníkovi ve vojenské síle. Proces détente se stal v tomto ohledu zcela klíčovým.

Brežněv však také „zdědil“ spousty konfliktů, ve kterých byl SSSR zapojen. Sovětský vůdce si však nemohl dovolit ukončit angažování SSSR v těchto záležitostech, aniž by tím nesignalizoval slabost, či neochotu dále bojovat za celosvětové rozšíření komunismu. Svou roli zde

také sehrála roztržka s Čínou, která by zcela jistě a velmi ochotně zaujala vedoucí místo revoluční mocnosti. Brežněv byl tak do velké míry omezen skutky svých předchůdců. Je možné však konstatovat, že kroky, které v zahraniční politice podnikal, byly mnohem koncepčnější a strategičtější, než aktivity jeho předchůdce. Sovětskému svazu se podařilo získat vliv v několika významných státech na Blízkém východě a politikou aliancí se snažil eliminovat vliv Číny v jihovýchodní Asii. Je proto možné říci, že i sovětská geopolitika Brežněvovy éry byla původní, byť ne se zcela jasně vytyčenými cíli. Sovětský vůdce se však stal obětí vlastní koncepce, když v roce 1979 vyslal jednotky do Afghánistánu, aby nedošlo k porušení Brežněvovy doktríny.

Sovětská geopolitika mezi lety 1953 – 1982 prošla podstatnými změnami, na kterých se podíleli jak vůdcové sovětského státu, tak vývoj mezinárodní situace. Geopolitika stalinského období byla nejméně původní, ovšem zároveň byla nejvíce koncepční. Stojí tak v ostrém protikladu ke geopolitice éry Chruščova i Brežněva.

Počet znaků: 158 044 (bez mezer), 185 854 (s mezerami)

Summary

In my study I have tried to describe the events of the period of 1953 – 1982 from the perception of the USSR. Every state in the world has and always had some vital interests in certain areas. These interests differed according to the position (geographical, political etc.) of that state and also throughout the time.

USSR wasnt an exemption. But what was more important that the vital interests of the newly created state were almost similar to the old czarist empire. In short, some of the main goals of Russian empire were adopted by the bolsheviks and put into praxis. This situation is connected with the name of Joseph Stalin.

After his death the main goals of the soviet foreign policy changed and new leader, N. S. Khruhchev presented his own priorities. In my study I have tried to analyze how many of these priorities were new and how did they differ from the „old“ ones.

L. Brezhnev, who took over in 1964, had also some goals to achieve. I have tried to answer this question: „Did Brezhnev have any new goals or were these just those of Stalin and Khrushchev and Brezhnev simply inherited them?, Were these priorities summarized in some conception or were these just single aims without profound mening?“.

The aswer is that every soviet leader had some goals, those of Stalin were more conceptional, those of Khruschev were less conceptional and those of Brezhnev were just single aims implemented without any real strategy.

Přílohy

Příloha č. 1 Teritoriální rozmach carského impéria

Zdroj: www.qed.princeton.edu

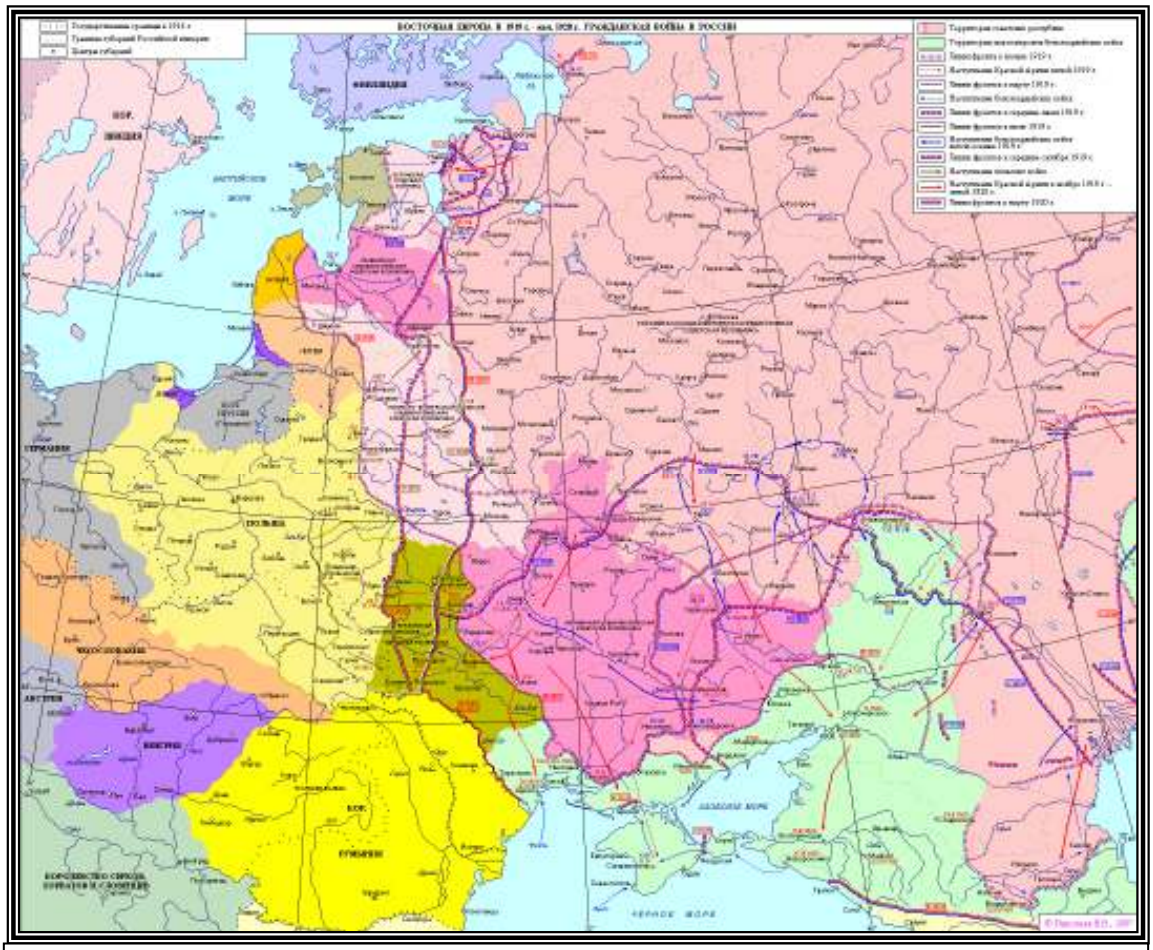

Příloha č. 2 Mapa občanské války v Rusku v roce 1918. Tato událost výrazně proměnila mapu bývalého ruského impéria

Zdroj: www.ostu.ru

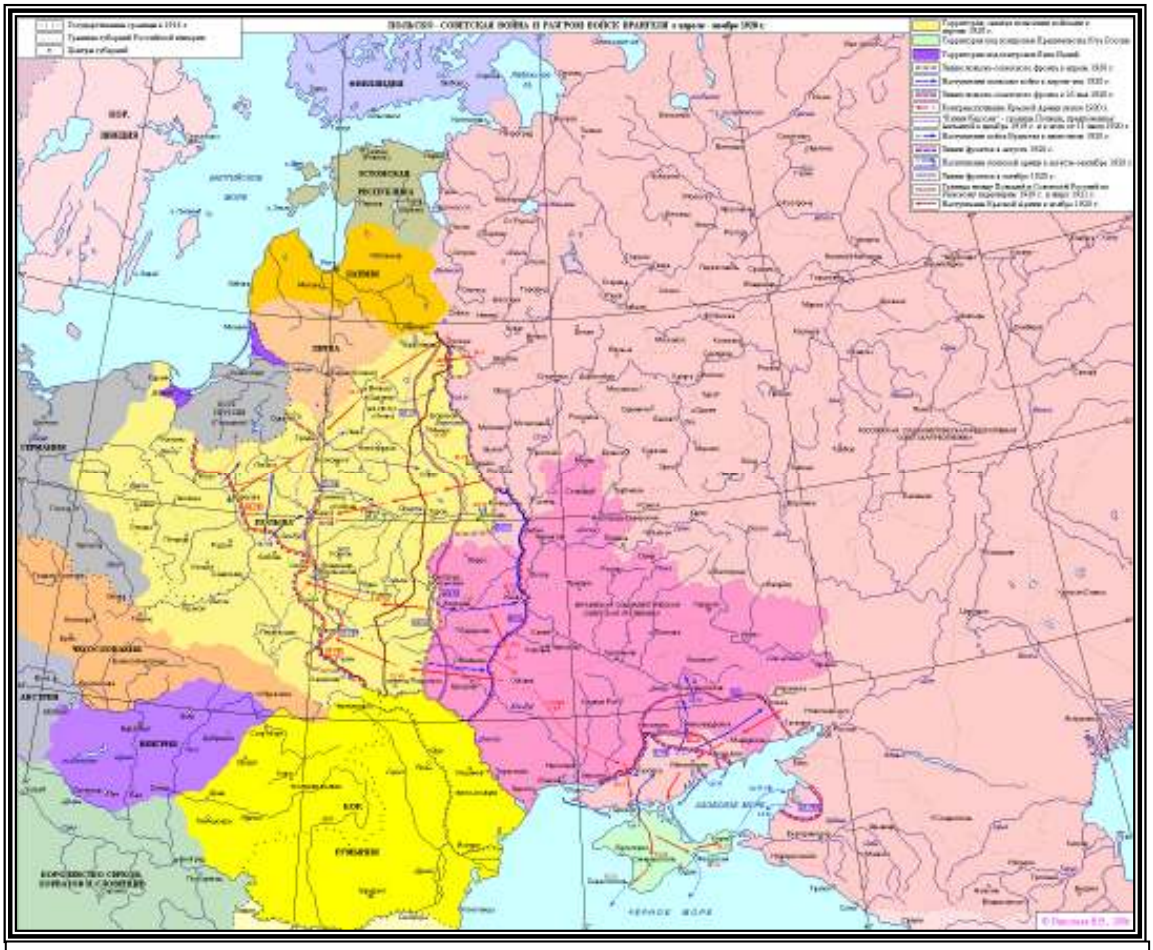

Příloha č. 3 Mapa války sovětského Ruska s Polskem. Porážka bolševiků zmařila naděje na světovou socialistickou revoluci.

Zdroj: www.ostu.ru

Příloha č. 4 Podpis paktu Molotov – Ribbentrop.

Zdroj: www.corbis.com

Příloha č. 5 Mapa dělení Polska mezi SSSR a Třetí říší

Zdroj: www.ostu.ru

Příloha č. 6 N. S. Chruščov, egyptský prezident Násir a jugolsávský vůdce Josip Broz – Tito.

Zdroj: www.corbis.com

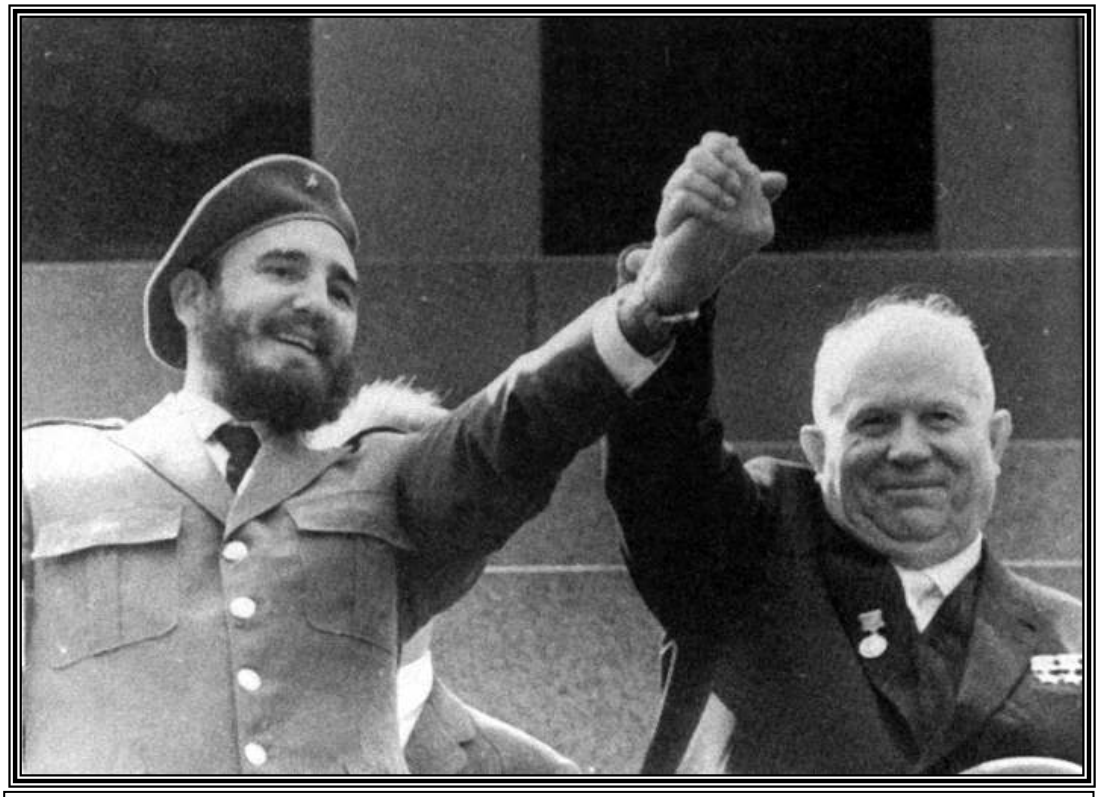

Příloha č. 7 N. S. Chruščov a Fidel Castro. Fotografie nebyla pravým obrazem věcí, jelikož Castro z počátku působil sovětskému vůdci starosti se svou výbojností.

Zdroj: www.corbis.com

Příloha č. 8 Mapa znázorňují oblast Karibské krize i s vyznačením předpokládaného doletu sovětských raket dopravených na Kubu.

Zdroj: http://unimaps.com

Příloha č. 9 Karikatura amerického prezidenta a sovětského vůdce v zápase o zachování strategické rovnováhy.

Zdroj: http://www.johndclare.net

Příloha č. 10 Sovětští pohraničníci znemožňují přistání čínským rybářům na ostrově Damaňskij.

Zdroj: www.bbs.tom.com

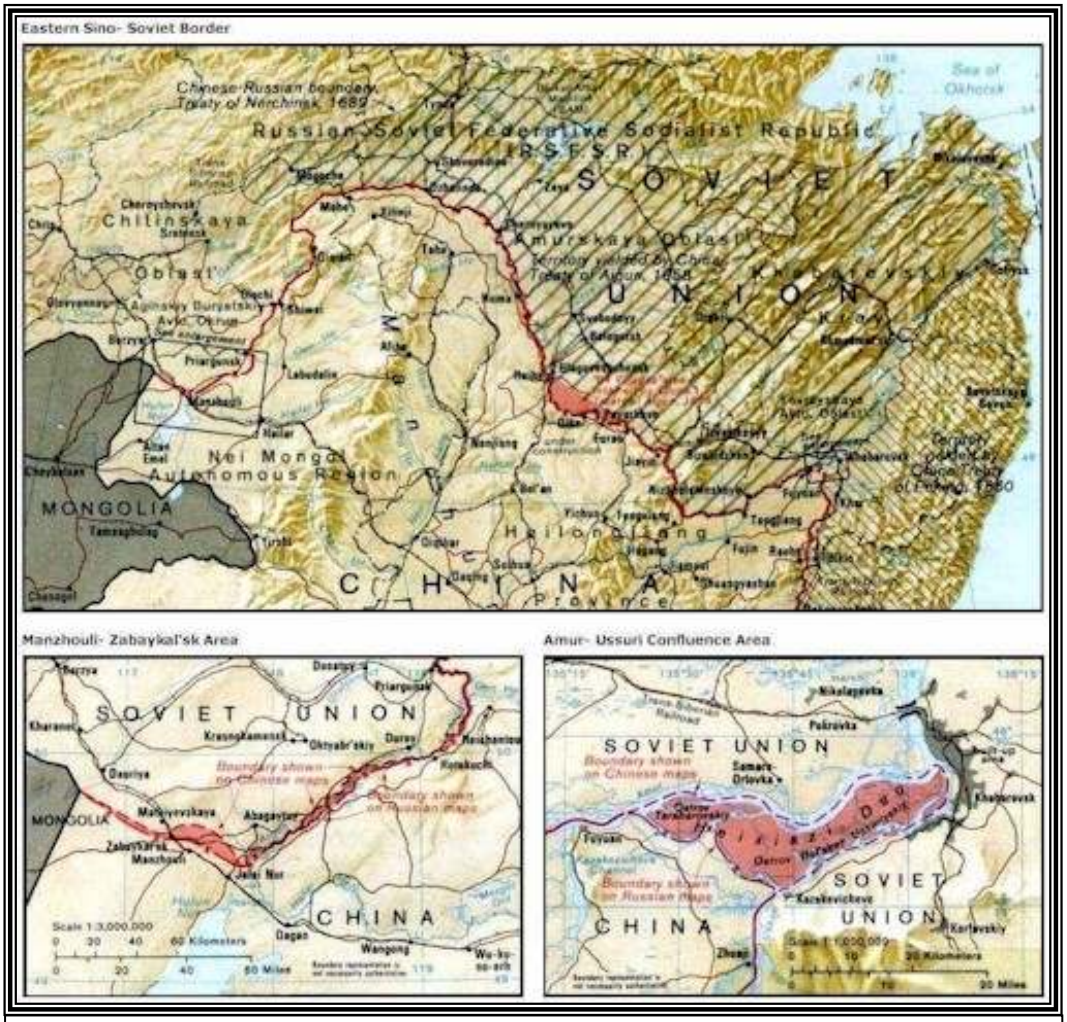

Příloha č. 11 Mapa sporného území, které se stalo záminkou k sovětsko-čínskému ozbrojenému střetnutí

Zdroj: http://images.absoluteastronomy.com

Příloha č. 12 Prezident Nixon a L. Brežněv při podpisu smlouvy SALT I

Zdroj: www.corbis.com

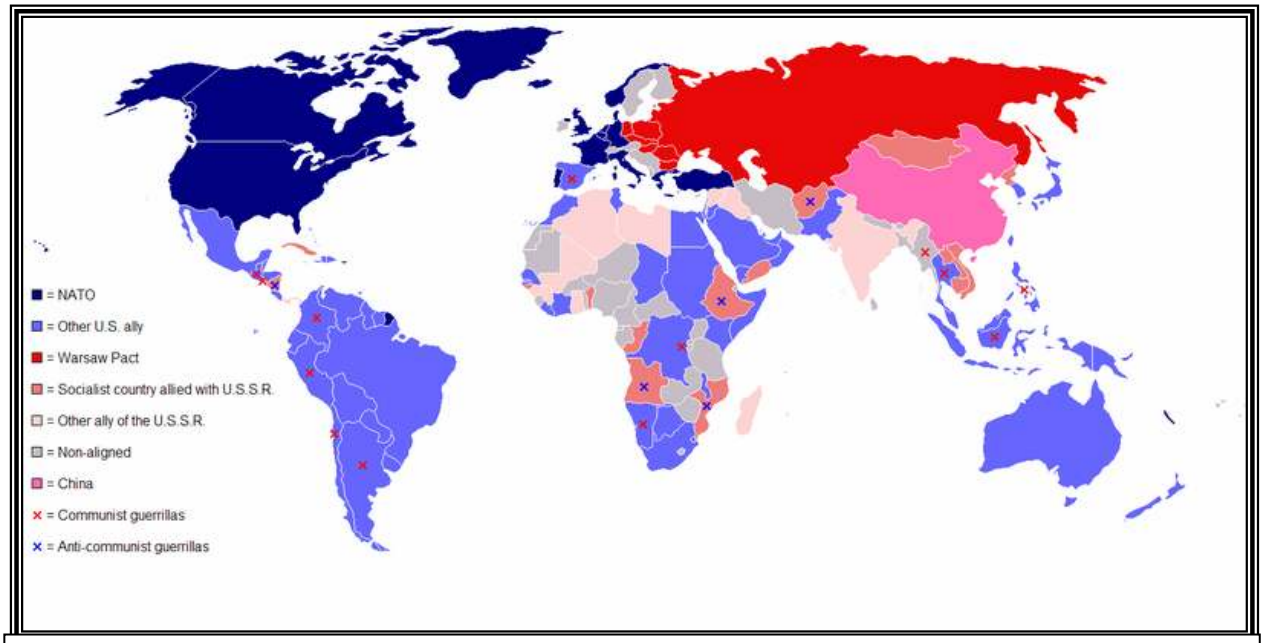

Příloha č. 13 Mapa sovětského impéria a jeho vlivu ve světě na počátku 80. Let

Zdroj: www.en.wikipedia.org

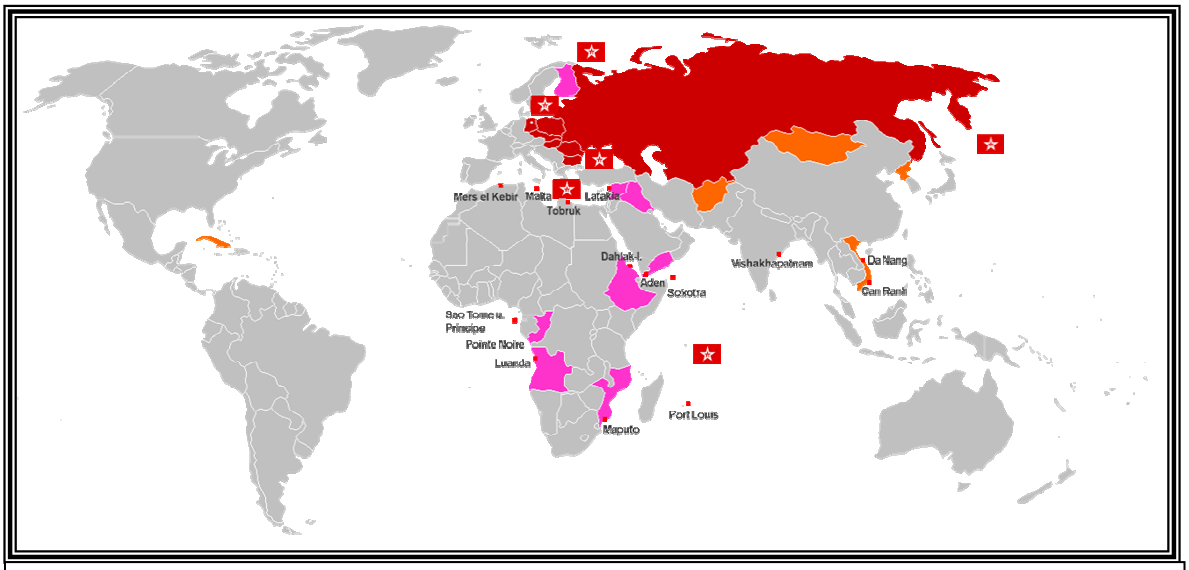

Příloha č. 14 Mapa sovětských námořních základen na počátku 80. Let

Zdroj: : www.en.wikipedia.org

Příloha č. 15 Stárnoucí a nemocný Brežněv jakoby symbolizoval problémy Sovětského svazu

Zdroj: www.corbis.com

Příloha č. 16 Stahování sovětských vojsk z Afghánistánu v roce 1989. Když je Brežněv v roce 1979 do země posílal, očekával snadné vítězství. Jejich porážky a následného stažení se již nedožil.

Zdroj: www. newsimg.bbc.co.uk

Příloha č. 17 Mapa Sovětského svazu v podobě, kterou vytyčil Stalin

Zdroj: www.ostu.ru

Užitá literatura a zdroje

Colvin, John. Žukov. Od Stalingradu do Berlína. Praha: BETA – Dobrovský a Ševčík, 2006.

Crozier, Brian. Vzestup a pád sovětského impéria. Praha: BB/art, 2004.

Dağı, Z. *Russia: Back to the Middle East?* In: Persceptions, Vol. 12, 2007, s. 123 – 149. Obtained at www.sam.gov.tr

Fairbank, John F. *Dějiny Číny*. Praha: Lidové noviny, 1998

Fidler, Jiří. Za víru, vládce a vlast. Ruští a sovětští maršálové. Brno: JOTA, 2005.

Forty, George. Pozemní války. Praha: BETA – Dobrovský a Ševčík, 2001.

Galeotti, Mark. *Čas úzkosti: bezpečnost a politika v sovětském a postsovětském Rusku*. Praha: Themis, 1998.

Gebhart, Jan a kol. Kronika druhé světové války. Praha: Fortuna Print, 2000.

Hilali, A. Z. *China's response to the Soviet invasion of Afghanistan*. In: Central Asian Survey, Vol. 20, (2001), s. 323 – 351. Obtained at www.jstor.org

Hu, Shaohua. *Russia and Cross Strait Relations.* International Conference of European Association of Taiwan Studies, Prague, April 18. – 20., 2008. Obtained at www.soas.ac.uk

Jutikkala, Eino ; Pirinen, Kauko. Dějiny Finska. Praha: Lidové noviny, 2001.

Kanet, Roger. R. The Superpower Quest for Empire: The Cold War and Soviet Support for „Wars of National Liberation". In: Cold War History, Vol. 6, No. 3 (2006), s. 331 – 352. Obtained at www.jstor.org

Lukin, Alexander. *Perceptions of China Threat in Russia and Russian-Chinese Relations*. International Conference „China Threat Perceptions from Different Contents“, Hong Kong, January 11. – 12. 2001. Obtained at www.brookings.edu

Malia, Martin. *Sovětská tragédie. Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917 – 1991. Praha*: Argo, 2004.

Mastný, Vojtěch. Studená válka a sovětský pocit nejistoty 1947 – 53. Stalinova léta. Praha: AURORA, 2001.

Medland, W. The Cuban Missile Crisis: Evolving Historical Perspectives. In: The History Teacher, Vol. 23, No. 4 (1990), s. 433 – 447. Obtained at www.jstor.org

Medvěděvovi, Žores a Roj. Neznámý Stalin. Praha: Academia, 2003.

Moldava, Tadeusz a kol. Státy světa. Havlíčkův Brod: Fragment, 2001.

Mongili, Alessandro. Stalin a sovětské impérium. Praha: Levné knihy KMa, 2006.

Montefiore, Simon S. Stalin – Na dvoře rudého cara. Praha: BETA – Dobrovský a Ševčík, 2004.

Müller, Helmut a kol. Dějiny Německa. Praha: Lidové noviny, 1995.

Nálevka, Vladimír. Světová politika ve 20. století. Praha: Nakladatelství Aleš Čeněk ml., 2000.

Naročnickaja, Natalia. Rusko a jeho místo ve světě. Praha: Ottovo nakladatelství, 2006.

Newark, Tim. Rozhodující bitvy dějin. Praha: Ottovo nakladatelství, 2003.

Pospělov, P. N. a kol. V. I. Lenin. Životopis. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1975.

Roberts, Geoffrey. *Stalinovy války. Od světové války ke studené válce (1939 – 1953)*. Praha: BB/art, 2008.

Romancov, M. Politická geografie a geopolitika. In: Úvod do studia politické vědy. Eds. Cabada, L. ; Kubát, M. Eurolex Bohemia, 2004, s. 404 – 457.

Ryabushkin, Dmitri. *Origins and Consequences of the Soviet-Chinese Border Conflict of 1969*. In: Eager Eyes Fixed on Russia – Russia and its Eastern Edge. Ed. Akihiro, I. Sapporo: Slavic Research Center, 2007, s. 73 – 91.

Santamaria, Yves. 1939, německo – sovětský pakt. Praha: HZ Editio, 2001

Slavinsky, Boris. The Japanese – Soviet Neutrality Pact: A diplomatic history, 1941 – 1945. London: Routledge, 2004.

Švankmajer, Milan a kol. Dějiny Ruska. Praha: Lidové noviny, 2004.

Taubman, William. *Chruščov. Člověk a jeho doba*. Praha: BB/art, 2005.

Tucker, Robert C. Stalin jako revolucionář 1879 – 1929. Studie dějin a osobnosti. Praha: nakladatelství Jiří Buchal – BB/art, 2003.

Waldron, Arthur. *Čína bez slz.* In: Co by bylo kdyby? Ed. Cowley, R. Praha: ACADEMIA, 2005, s. 305 – 318.

Warner, Karl F. a kol. Dvacáté století. Praha: Fortuna Print, 1995.

Weiss, K. G. The Soviet Involvment in the Ogaden War. Alexandria: Institute for Naval Analyses, 2000.

Internetové zdroje

http://www.historynet.com/polish-soviet-war-battle-of-warsaw.htm (12. 3. 2009)

http://www.e-scoala.ro/slovensko/slovenska.html (17. 3. 2009)

http://fractalvortex.narod.ru/International/Second_International_part_IVv2.htm (16. 3. 2009)

http://www.amnistia.net/exiles/report/alsoviet/alsoviet.htm (16. 3. 2009)

https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mg.html (16. 3. 2009)

http://www.atlas-of-conflicts.com/areas/armenia-and-karabakh/treaty_kars.php (18. 3. 2009)

http://ksghome.harvard.edu/~asaich/chinese-communisty-party-during-comintern.pdf (20. 3. 2009)

http://www.letton.ch/lvx_39sdn.htm) (20. 3. 2009).

http://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c06.html) (12. 4. 2009)

http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-12690.html (22. 3. 2009)

http://www.globalsecurity.org/military/ops/quemoy_matsu.htm) (11.1.2009)

http://www.historylearningsite.co.uk/great_leap_forward.htm) (15. 4 .2009)

http://eg.china-embassy.org/eng/zaigx/t258926.htm (17. 4. 2009).

http://www.redstone.army.mil/history/systems/jupiter/chapter7.html (16. 4. 2009)

http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,837933-6,00.html) (18. 4. 2009).

http://members.fortunecity.com/stalinmao/China/Cultural/Cultural.html). (18.2.2009)

http://www.fnla.net/) (25. 4. 2009).

http://www.globalsecurity.org/military/world/war/prc-soviet.htm (16.2.2009)

http://members.fortunecity.com/stalinmao/China/Cultural/Cultural.html). (18.2.2009)

http://www.voanews.com/english/archive/2008-07/2008-07-21-voa17.cfm?CFID=175489720&CFTOKEN=66711269&jsessionid=003084906b01ed4b8d2e234a4d243d704a45) (29. 4. 2009).

http://www.charles-de-gaulle.org/article.php3?id_article=181) (2. 5. 2009).

http://www.umsl.edu/services/govdocs/wofact2008/geos/ym.html) (5. 5. 2009).

http://www.taiwandocuments.org/communique01.htm) (12. 5. 2009)

http://www.globalsecurity.org/military/world/war/prc-vietnam.htm (7. 3. 2009)

http://www.iranchamber.com/history/islamic_revolution/islamic_revolution.php (16. 5. 2009)

http://www.fortfreedom.org/c22.htm (16. 5. 2009)

http://works.tarefer.ru/33/101733/index.html) (18. 3. 2009)

www.qed.princeton.edu (19. 5. 2009)

www.ostu.ru (19. 5. 2009)

www.corbis.com (19. 5. 2009)

http://unimaps.com (19. 5. 2009)

http://www.johndclare.net (19. 5. 2009)

www.bbs.tom.com (19. 5. 2009)

http://images.absoluteastronomy.com (19. 5. 2009)

www.en.wikipedia.org (19. 5. 2009)

www. newsimg.bbc.co.uk (19. 5. 2009)